

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra systematické teologie

Jan Berka

**Pohled morální teologie na vztah člověka a
zvířete**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Czudek Th.D.

Obor: Katolická teologie

OLOMOUC 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedené pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Jan Berka

Rád bych poděkoval vedoucímu své diplomové práce Mgr. Janu Czudkovi, za rady, korektury a přátelský přístup. Také děkuji všem, kdo mě podporovali během psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Komplexnost tématu a filosofické impulzy.....	7
2. Písmo.....	10
2.1. Starý zákon.....	10
2.1.1. První zpráva o stvoření (Gn 1,1-2,4a).....	10
2.1.2. Druhá zpráva o stvoření (Gn 2,4b-2,25).....	20
2.1.3. Smlouva s Noem.....	21
2.1.4. Oběti zvířat.....	22
2.1.5. Žalmy.....	23
2.1.6. Proroci.....	24
2.1.7. Mudroslovná literatura.....	25
2.2. Nový zákon.....	27
2.2.1. Ježíšova praxe a nauka.....	27
2.2.2. Pavel a po-pavlovské spisy.....	29
2.2.3. Zjevení Janovo.....	30
3. Tradice.....	30
3.1. Augustín.....	31
3.2. Tomáš Akvinský.....	32
3.3. II. vatikánský koncil.....	33
3.4. Pavel VI.....	35
3.5. Jan Pavel II.....	35
3.6. Benedikt XVI.....	40
3.7. František.....	45
4. Katechismus katolické církve.....	47
4.1. Úvod.....	47
4.2. § 2415.....	51
4.3. § 2416.....	53
4.4. § 2417.....	55
4.5. § 2418.....	57
4.6. Shrnutí.....	58
5. Pohled vybraných současných teologů.....	59
5.1. Germain Grisez.....	60
5.2. Andrew Linzey.....	63
5.2.1. Úcta, zodpovědnost a práva zvířat.....	64

5.2.2.	Morální priorita slabých.....	65
5.2.3.	Vegetariánství.....	66
5.2.4.	Pokusy na zvířatech	67
5.3.	Charles Camosy	67
5.3.1.	Biblické inspirace	67
5.3.2.	7 principů	68
5.3.3.	Průmyslové chovy.....	69
5.3.4.	Vegetariánství.....	69
Závěr.....		70
Anotace.....		72
Summary		73
Seznam použitých zkratk.....		74
Bibliografie.....		75

Úvod

Když si všimneme přírody okolo nás, můžeme vnímat její krásu. Tato estetičnost nespočívá pouze v jednotlivých prvcích stvořeného světa, ale také v harmonii, kterou vytváří. Z celé rozmanitosti přírody nás uchvacují zvláště živočichové. Zdá se, že mají vlastnosti, které je oddělují od ostatních tvorů a přibližují k člověku. Cítí bolest, jsou schopni poznávat okolí, některá zvířata projevují emoce, jsou schopna učení, mají jistou inteligenci. V dnešní době jsme zjistili, že s některými primáty má člověk společných až 96% genů. Vzniká tedy otázka, zda je člověk opravdu tak rozdílný a jedinečný oproti zbytku přírody. Zda člověk není opravdu jen oním rozumným zvířetem, jak navrhuje Aristoteles. V současné filosofické obci se vedou debaty i nad otázkami, zda jsou zvířata osobami, zda mají vůli schopnou morálně dobrých či zlých skutků, zda si jsou vědoma sebe sama a další. Tato akademická diskuze podpořená rozvojem organizací pro ochranu zvířat je výzvou také pro teologii. Debata o podobnosti či rozdílnosti člověka od zvířat se promítá i do otázky, jak má člověk se zvířaty zacházet. A touto otázkou se zabývá tato diplomová práce.

Předložená práce nese název: Pohled morální teologie na vztah člověka a zvířete. Důvody pro volbu tohoto tématu jsou dva.

První důvod je osobní. Od malička jsem vyrůstal na vesnici v zemědělské rodině. Práce se zvířaty mi byla vždy blízká a měl jsem ji rád. Přestože po zemědělské škole mě život zavál ke studiu teologie, můj vřelý vztah k zemědělství a chovatelství nezanikl. Poslední dobou si všímám, že v moderním světě dochází k výrazné proměně v péči o zvířata. Například vidíme partnery, kteří místo dítěte vedou pejska, lidí, kteří platí neuvěřitelné sumy peněz za nadbytečné zákroky u veterináře, setkáváme se s pohřby zvířat a dokonce i speciálními zvířecími hřbitovy. Tato praxe mě donutila zamyslet se, jak by měl člověk správně zacházet se zvířaty. A zda k tomuto tématu může přispět i teologie.

Druhým impulsem pro výběr tohoto tématu byl objev tzv. *Animal theology*¹. Jedná se o směr, který zkoumá pohled teologie na zvířata, přičemž značně vyzdvihuje jejich hodnotu nezávislou na člověku a potřebu ochrany.² Zároveň často mluví o spáse zvířat, povinném

¹ Pro účely této práce rozlišujeme *Animal theology* s minuskulním „t“, které bude označovat směr v teologii, a *Animal Theology* s majuskulním „T“, které označuje konkrétní knihu Andrew Linzeyho.

² Samotný pojem *Animal theology* označuje obecně teologii o zvířatech. V této práci budu tento pojem používat v užším smyslu jako označení skupiny teologů a názorů, které vyžadují uznání práv vlastních zvířat a větší zohlednění jejich nezávislé hodnoty. Odmítají průmyslové chovy, lovectví a naopak propagují vegetariánství. Vantassel zavádí pro tuto skupinu zkratku CAR=*Christian animal rights*. Srov. Stephan VANTASSEL, S., *Dominion Over Wildlife?: An Environmental Theology of Human-Wildlife Relations*, Wipf and Stock Publishers: 2009, Kindle Edition, Terminology.

vegetariánství nebo zákazu využití zvířat pro lidské potřeby. Když jsem se trochu hlouběji ponořil do tohoto tématu, zjistil jsem, že se jedná i o katolické teology, kteří vychází mimo jiné z Písma, Tradice a magisteria církve. To mě vedlo k rozhodnutí věnovat tuto práci pohledu morální teologie na vztah člověka vůči zvířatům.

Tato práce si klade dva cíle. Zaprvé chce čtenáře seznámit s důležitými texty Písma, Tradice a magisteria církve, které přímo či nepřímo přispívají k problematice vztahu člověka vůči zvířatům. Není v mých silách a schopnostech věnovat se detailně rozboru všech textů, protože jde o velmi široké a bohaté prameny. Chci zde jen vytáhnout základní a snad i nejdůležitější texty, aby čtenář získal základní přehled. Cílem je poskytnout čtenáři východiska a principy, díky kterým se může sám zamyslet nad problematikou vztahu člověka vůči zvířatům. Druhým cílem práce je představit čtenáři některé představitele *Animal theology* spolu s jejich názory, které jsou výzvou pro současnou katolickou teologii.

První kapitola této práce poskytne čtenáři širší úvod do problematiky. Nejprve ukáže komplexnost otázky vztahu člověka vůči zvířatům a poté představí dva filozofy, jenž podnítli současnou diskuzi o právech a postavení zvířat. Druhá kapitola je věnovaná Písmu. Podrobněji se ponoříme do obou zpráv o stvoření světa, jejichž interpretace je rozhodujícím bodem v přístupu ke zvířatům. Stručně si shrneme, co říkají také další texty Starého zákona o vztahu člověka vůči stvoření a nakonec se seznámíme s Ježíšovou praxí a pohledem Nového zákona. Ve třetí kapitole zběžně nahlédneme do textů svatého Augustina a Tomáše Akvinského a poté se přesuneme k II. vatikánskému koncilu a jeho nauce. Následně si podíváme na postoje papežů od Pavla VI. až k současnému Františkovi, který svou encyklikou *Laudato si'* významně přispěl k našemu tématu. Čtvrtá kapitola, která je v jistém smyslu stěžejní, nám přiblíží nauku Katechismu katolické církve, jenž věnuje několik paragrafů přímo křesťanskému postoji vůči zvířatům. V poslední, páté kapitole se podíváme na tři současné teology, kteří se zabývají vztahem člověka vůči zvířatům. Nejprve půjde o morálního teologa Germain Griseze, který bude platit za tradiční katolický hlas. Druhým teologem je Andrew Linzey, jenž je považován za průkopníka *Animal theology* a je jejím nejvýznamnějším představitelem. Posledním odborníkem je katolický morální teolog a filozof Charles Camosy. Na jeho příkladu si ukážeme myšlenky *Animal theology* aplikované do katolické morálky.

Čtenáře této práce prosím o schovívavost zejména při kritice pramenů a zdrojů. Jedná se o první odbornou práci na toto téma v českém jazyce, takže dostupnost odborné literatury byla omezena. Všechny citace cizojazyčných zdrojů jsou vlastním překladem.

1. Komplexnost tématu a filosofické impulzy

Ještě než přejdeme k samotnému zkoumání teologických pramenů, je třeba upozornit na komplexnost našeho tématu a na jeho dopady do praxe. Vztah člověka vůči zvířatům bude zajímat především ty, kteří se zabývají chovatelstvím, myslivostí, lovectvím, problematikou průmyslových chovů, veterinářstvím či pokusy na zvířatech. Dnešní společnost stojí také před výzvou nových biotechnologií, zvláště pak geneticky modifikovaných organismů (GMO). Kromě zmíněného souvisí naše téma i s vegetariánstvím, tedy otázkou, zda je morálně správné využít zvířata jako lidskou potravu. Všechny zmíněné oblasti jsou praktickou aplikací vztahu člověka vůči zvířatům. V této práci se ale pokusíme ukázat spíše teologické principy, které nám pomohou zaujímat správný postoj i v těchto konkrétních situacích.

Ovšem k správnému zacházení se zvířaty nestačí znát pouze pohled teologie. Problematika je značně komplexní, protože i mnohé další vědy k ní mají co říci. Na prvním místě jsou to přírodní vědy, které zkoumají a popisují zvířata, jejich chování a vlastnosti. Důležitá je psychologie, která zkoumá vztah ke zvířatům z pohledu lidské psychiky. Pomáhá nám poznávat jaký vztah vůči zvířatům je ještě zdravý. Tématem vztahu člověka vůči zvířatům se zabývá i práva. Zkoumá jaké zákony a mezinárodní úmluvy o ochraně zvířat existují, nebo by měli existovat a především jak tyto zákony interpretovat v konkrétních situacích. Velmi podstatný pohled poskytuje ekologie. Ta se zabývá správným přístupem člověka k přírodě a tedy i ke zvířatům. I mnohé další disciplíny by mohly a měly ze svého zorného úhlu zkoumat vztah člověka ke zvířatům.

Mezi právě zmíněnými přístupy vyniká především filosofie a teologie. Právě ony poskytují člověku principy, které pak v jednotlivých vědách aplikuje. Je důležité, abychom tyto dva přístupy rozlišovali, ale neoddělovali. Filosofie nahlíží zvířata jako individuální podstaty. Zabývá se statusem zvířat jako bytostí, které mohou trpět, které mají nějaké vědomí a některé i rozvinutou inteligenci. Ptá se po přirozených právech zvířete. Ptá se, zda mají zvířata duši, zda mají osobní charakter. Dokonce existují i filosofové, kteří zvažují možnost morálního jednání zvířat.³ Ve filosofické etice půjde o nalezení rozumného vztahu ke zvířatům.

Oproti tomu teologický přístup nahlíží zvířata jako Boží tvory. V rámci teologie se zvířaty zabývá především teologie stvoření, která zkoumá povahu a účel stvoření. Ovšem i jiné teologické disciplíny mohou přispět k našemu tématu. Soteriologie a eschatologie prozkoumají

³ K tomuto tématu doporučuji článek: Grace CLEMENT, „Animals and Moral Agency: The Recent Debate and Its Implications“ in *Journal of Animal ethics* Vol. 3 N. 1 (2013), s. 1-14.

kontroverzní téma spásy zvířat. Dogmatická teologie ukáže Krista jako pravý obraz Boží a také pojedná o významu Vtělení a vzkříšení pro celé stvoření. Spirituální teologie ukáže, jak se vztah člověka k Bohu promítne i do vztahu vůči stvoření a naopak. Liturgická teologie může prozkoumat praxi žehnání zvířat a možnost liturgického slavení s tematikou díky či proseb za stvoření. Morální teologie se pak zabývá hodnocením jednání vůči zvířatům, jenž může být hříšné, ale i ctnostné. V neposlední řadě je vztah ke zvířatům předmětem sociální nauky církve. V této se chceme zabývat přístupem morálně teologickým.

Nyní si představíme dvě postavy, které ovlivnili moderní filosofii tak, že se začala daleko intenzivněji a bouřlivěji zabývat zvířaty a naším vztahem k nim. Tato filosofická diskuze vzbudila také zájem teologů o toto téma.

Nejprve se jedná o amerického historika jménem Lynn White. V roce 1967 vyšel jeho slavný článek s názvem „*The Historical Roots of Our Ecological Crisis.*“⁴ V něm se nejprve zabývá vztahem mezi novými technologiemi a ekologickou krizí, přičemž upozorňuje především na historické souvislosti. Vznik technologií má dle něj své kořeny v křesťanském pojmu vlády nad světem.⁵ Nicméně dále přichází z názorem, že křesťanství vytlačilo pohanství, které bylo úctě a ochraně přírody daleko otevřenější.⁶ Poté křesťanství naplno obviňuje z ekologické slovy:

„Křesťanství, v absolutním kontrastu vůči starověkému pohanství a asijským náboženstvím (asi kromě zoroastriánství), nejen že uvádí dualismus člověk a příroda, ale také tvrdí, že je Boží vůlí, aby člověk vykořisťoval přírodu pro svůj vlastní záměr.“⁷

White obviňuje křesťanství z antropocentrismu⁸, který ospravedlňuje člověka z ničení přírody. Jako model řešení nabízí následování příkladu svatého Františka z Assisi. Rozebírá jeho starostlivost a harmonii se zvířaty a navrhuje Františka jako patrona ekologů.⁹

Tento článek vyvolal velkou diskuzi a mnoho teologů a filosofů ze začalo zabývat otázkou vztahu křesťanství a ekologie.

Na poli filosofie způsobila v roce 1975 velký rozruch kniha *Osvobození zvířat (Animal Liberation)* od filosofa Petera Singera. Singer zastává rovnost zvířat s člověkem. Tato rovnost

⁴ Lynn WHITE, „The historical roots of our ecological crisis.“ in *Science* Vol. 155. N. 3767 (1967), s. 1203–1207.

⁵ Srov. *ibid.*, s. 1204.

⁶ Srov. *ibid.*, s. 1205.

⁷ *Ibid.*, s. 1205.

⁸ „Zvláště ve své západní podobě je křesťanství tím nevíce antropocentrickým náboženstvím, jaké svět spatřil.“ Lynn WHITE, *The historical roots*, s. 1205.

⁹ Srov. *ibid.*, s. 1206-1207.

je dána faktem, že zvířata stejně jako i lidé cítí stejnou bolest a radost.¹⁰ Singer upozorňuje, že není žádný rozdíl mezi působením bolesti člověku a zvířeti.¹¹ Vyzývá lidstvo k rozpoznání této rovnosti a tuto výzvu přirovnává k boji za práva žen a k boji proti rasismu. Zavádí pojem *speciesism*¹² (druhovú nadřazenost), který označuje nadřazení jednoho druhu nad jiný. V tomto případě nadřazení lidí a jejich zájmů nad potřeby a zájmy zvířata.¹³ Celá jeho kniha je v podstatě o boji proti této nadřazenosti, kterou mimo jiné přirovnává dokonce k fašismu.¹⁴ Singer kritizuje kruté a bezohledné zacházení se zvířaty, kterým člověk často bezdůvodně nebo jen za účelem zisku, způsobuje utrpení. Zvláště intenzivně se věnuje průmyslovým chovům, ve kterých jsou zvířata redukována pouze na materiál nebo na stroj sloužící k výrobě produktů.¹⁵

Za první krok k odstranění druhowé nadřazenosti lidí nad zvířaty považuje absenci jezení masa a tedy příklon k vegetariánské stravě. Pokud člověk užívá zvířata ke své obživě, automaticky se staví nad ně a neresepektuje jejich rovnost s lidmi. Vegetariánským postojem chce Singer zamezit rozvoji kritizovaných průmyslových chovů.¹⁶ Rostlinné produkty, kterými jsou zvířata krmena do požadované velikosti, mají být využity spíše k utišení hladu mnoha miliónů lidí po celém světě.¹⁷

V 5. kapitole knihy *Osvobození zvířat* pojednává o historii druhowé nadřazenosti.¹⁸ V rámci křesťanského pohledu rozebírá především Bibli, sv. Augustina a sv. Tomáše Akvinského. Všechny tyto prameny podle Singera přispívají a podporují pozici nadvlády člověka nad zvířaty. Mluví o člověku jako o vrcholu stvoření a Božím obrazu, což neodvratně vede k jeho privilegovanému postavení.¹⁹ Singer také kritizuje koncept posvátnosti lidského života, který vede opět k nadřazenosti lidí. Místo toho navrhuje rovnocennou ochranu života zvířat stejně jako lidí.

„Oprávněně se totiž můžeme domnívat, že život některých bytostí má větší cenu než život ostatních, na druhé straně však může být někdy život jiných živočichů cennější než život některých lidí. Například šimpanz, pes nebo vepř mají vyšší stupeň sebeuvědomění nebo větší schopnost navázat smysluplné vztahy s ostatními než zaostalé dítě nebo silně senilní člověk.

¹⁰ Srov. Peter SINGER, *Osvobození zvířat*. Praha: Práh, 2001, s. 21.

¹¹ Srov. *ibid.*, s. 27.

¹² Tento pojem budeme překládat jako „druhovú nadřazenost“. Objevují se však také překlady „druhismus“ či „speciesismus“.

¹³ Srov. Peter SINGER, *Osvobození zvířat*, s. 19.

¹⁴ Srov. *ibid.*, s. 96.

¹⁵ Srov. *ibid.*, s. 116.

¹⁶ Srov. SINGER, *Osvobození zvířat*, s. 169-170.

¹⁷ Srov. *ibid.*, s. 174

¹⁸ Srov. SINGER, *Osvobození zvířat*, s. 192.

¹⁹ Srov. *ibid.*, s. 193-202.

Budeme-li stavět právo na život na těchto charakteristikách, musíme přiznat těmto zvířatům stejné, ne-li větší právo na život než lidem mentálně zaostalým a senilním.²⁰

Není mým úkolem nyní hodnotit a rozebírat Singerovu nauku, což by měl být úkol filosofů. Singer se ovšem dotýká teologie, když obviňuje křesťanství, které dle něj pokládá principy, jenž nakonec vedou ke krutosti vůči zvířatům. Proto se jeho postoji zabývali také teologové.²¹ V následujících kapitolách se tedy podívejme, co vypovídá Písmo, Tradice a magisterium o zvířatech a zkoumejme, zda křesťanská nauka opravdu pokládá základy ekologické krize, jak tvrdí White, nebo zda vede ke krutosti vůči zvířatům, jak naznačuje Singer.

2. Písmo

2.1. Starý zákon

Ve Starém zákoně nacházíme mnoho míst, ve kterých jsou zmiňovány nejrůznější druhy živočichů. Naším úkolem je nyní podívat se na ty texty, které se zabývají vztahem Boha vůči stvoření (zvláště zvířatům) a vztahem člověka vůči tvorstvu. Na prvním místě je třeba odfiltrovat ty úryvky, ve kterých jsou zvířata zmiňována jako symboly, přirovnání, metafory. Ačkoli i ony mohou mít jistou vypovídající hodnotu, nebudeme se jimi teď zabývat. Upozorňujeme, že všechny texty, ve kterých se mluví o zvířatech, je třeba číst v kontextu. Na prvním místě v kontextu dané biblické knihy (užší, širší kontext), ale také v historickém a kulturním kontextu, v jakém daný text vznikl.

V této kapitole se zaměříme na několik důležitých úryvků, které jsou významné buď svým sdělením, nebo také frekvencí s jakou jsou citovány v studiích o poměru člověka vůči stvoření. Největší pozornost si zasluhují texty pradávných, tedy Geneze 1-11, jenž jsou klíčové pro biblickou teologii stvoření. Může se zdát, že některé uvedené texty se přímo netýkají vztahu člověka vůči stvoření, jde však o úryvky, které jsou klíčové pro křesťanskou antropologii. Abychom mohli mluvit o vztahu mezi člověkem a zvířaty, musíme na prvním místě chápat kdo je to člověk, jaká je jeho úloha v řádu stvoření.

2.1.1. První zpráva o stvoření (Gn 1,1-2,4a)

Hned první slova Bible předkládají jeden z klíčových textů biblické teologie stvoření. Tento text je označován jako první zpráva o stvoření a je považován za součást tzv. kněžského

²⁰ Ibid., s. 30-31.

²¹ Diskuzím se Singerem o pohledu na zvířata se často věnuje morální teolog Charles Camosy, kterého si přiblížíme v poslední kapitole této práce.

spisu (*Priestercodex*). Třebaže byla Wellhausenova teorie vzniku Pentateuchu je dnes již většinou překonána, objev existence kněžského kodexu či kněžské redakce je stále v platnosti. Oproti druhé zprávě o stvoření (Gn 2,4b-25) se jedná o text mladší co do vzniku, ale více rozvíjený a zdůrazňovaný v pozdější tradici.²² Pro správné čtení tohoto textu je třeba si uvědomit, že text sděluje: „...ne *jak* vznikl svět, nýbrž *proč* a *s jakým cílem* je svět takový, jaký je.“²³

Nyní se podívejme na některá hlavní sdělení textu:

a) Hodnota stvoření

V textu se celkem 6x opakuje konstatování: Bůh viděl, že to je dobré.²⁴ Ve verši 31 je navíc shrnuto: „Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré“ (Gn 1,31). Stvoření má tedy hodnotu samo v sobě. Charles Camosy podtrhuje tuto skutečnost, když říká: „Zvířata jsou Bohem označena jako ‚dobrá‘ bez odkazu na lidské bytosti a dokonce dříve, než byli lidé stvořeni.“²⁵ Existuje několik různých interpretací výrazu „dobré“ (*ki tob*). Stručný přehled podává biblista William Dumbrell²⁶. Celkem vypočítává 4 různé chápání pojmu „dobré“, přičemž sám zastává vlastní stanovisko odlišné od těchto interpretací.

První možná interpretace chápe pojem ve smyslu dokonalosti. Dokonalé, tedy i harmonické, jsou nejen části stvoření, ale podle v. 31 i stvoření jako celek.²⁷ Svět byl tedy stvořen v dokonalosti, kterou nic nenarušuje. Alespoň v původním stavu.

Další interpretace je pojetí etické. Podle tohoto výkladu „vyprávění popisuje člověka, který žije ve stavu míru a harmonie se světem živočichů.“ Protože výraz dobrý se vztahuje na celý svět, je možné vidět v tomto textu (a stejně tak v žádném dalším textu Písma) anti-dualistické pojetí světa. Svět není rozdělený na dobrá nebesa a zlou zemi. Ani nevznikl zkrocením chaos, jak o tom vypráví například akkáský mýtus Enúma eliš.²⁸ Právě nedualistické chápání světa je něčím, co je pro biblickou teologii stvoření jedinečné a vymezující. Pro účely naší práce je

²² Deborah JONES, *The School of Compassion: a Roman Catholic theology of animals*. Leominster: Gracewing Ltd, 2009. s. 12.

²³ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Inspirace a pravda Písma svatého: slovo, které pochází od Boha a mluví o Bohu pro spásu světa*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, s. 92.

²⁴ Srov. Gn 1,10.12.18.21.25.31.

²⁵ Charles CAMOSY, *For love of animals: Christian ethics, consistent action*, Ohio: Franciscan Media, 2013. s. 46

²⁶ Srov. William DUMBRELL, „Genesis 1-3, Ecology, and the Dominion of Man“ *Cruce* 21 (1985), s. 16-26, zde s. 18.

²⁷ U biblistů neexistuje shoda, zda se konstatování „velmi dobré“ vztahuje na stvoření jako celek, nebo pouze na stvoření 6. dne. Obě chápání jsou oprávněná. Srov. DUMBRELL, *Genesis 1-3*, s. 18.

²⁸ *Enuma eliš* in Blahoslav HRUŠKA, *Mýty staré Mezopotámie: Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, Praha: Odeon, 1971, s. 121-146.

dobré si také povšimnout, že označení dobrý se týká úplně stejně jak věcí neživých (světlo, vody, země), tak i zvířat a lidí.

Podle biblisty Mathewse používání výrazu „dobré (stvoření)“ ukazuje, že „Bůh jako Soudce vesmíru rozlišuje mezi tím, co je morálně dobré a morálně zlé.“²⁹

Další možnou interpretací je chápat pojem „dobré“ ve smyslu estetickém a funkčním. „Stvoření není jen krásné, ale také odpovídá svému účelu od Boha.“³⁰ Hebrejský výraz *tob* (dobrý) v sobě automaticky zahrnuje i význam „dobrý pro“. Proto není možné opomíjet i tento funkční pohled.

Pro zajímavost uvedeme i pohled, který zastává sám Dumbrell. Ten tvrdí, že v Gn 1 nenacházíme žádnou oporu pro tvrzení, že svět byl stvořen jako absolutně dokonalý. Dále dokazuje, že si snad ani nelze představit (alespoň podle současných vědeckých teorií), že by mohl vzniknout svět, ve kterém by nebyly absolutně žádné přírodní katastrofy, zemětřesení, záplavy a podobně. Navíc se z pozorování zdá, že „smrt, bolest a riziko utrpení jsou zřejmě úzce spojeny s možností vzniku nového života.“³¹ A jelikož v Bibli nenacházíme dle Dumbrella žádné vysvětlení pro existenci těchto fenoménů³², musíme předpokládat, že byly součástí světa již při stvoření. Samozřejmě by nás mohl napadnout text Gn 3,14-20, ve kterém se mluví o vyhnání z ráje a trestu. Zde Dumbrell uznává, že Pád zesílil (*intensified*) toto přirozené utrpení.³³ Závěrem je tedy Dumbrellovo tvrzení: „naš ‚velmi dobrý‘ svět byl takový, ve kterém existovala pro mimo lidský svět možnost bolesti a utrpení.“³⁴ Tento výrok samozřejmě nemusíme a ani bychom neměli přijímat nekriticky. Existuje několik otázek, které bychom si mohli položit. Tato diskuze by ale odbočovala od původního zaměření naší práce.

PBK se v dokumentu *Inspirace a pravda Písma svatého* dotýká také výpovědí obou zpráv o stvoření a říká, že jejich společnou výpovědí je:

„Stvořený svět je Božím darem a božský plán sleduje dobro člověka (srov. Gn 2,18), jak vyplývá, mimo jiné, z častého užití přídavného jména ‚dobrý‘ (srov. Gn 1,4-30).“³⁵

Tento text by mohl někdo chápat jako antropologický výklad. Ten by znamenal, že stvoření je dobré, protože je dobré pro člověka. Jednalo by se o modifikaci funkční interpretace. A

²⁹ Kenneth MATHEWS, *The New American Commentary: Genesis 1-11:26*, Nashville.: Broadman & Holman Publishers, s. 147.

³⁰ DUMBRELL, *Genesis 1-3*, s. 19.

³¹ *Ibid.*, s. 19.

³² Dumbrell se vyhýbá termínu „fyzické zlo“, třebaže by věcně odpovídal zmíněným skutečnostem a třebaže dále používá pojem „morální zlo“. Srov. DUMBRELL, *Genesis 1-3*, s. 20-21.

³³ Srov. *ibid.*, s. 20.

³⁴ *Ibid.*, s. 21.

³⁵ PBK, *Inspirace a pravda*, s. 93.

třebaže nelze upřít, že stvoření má charakter Božího daru, kterým je člověk obdarován, bylo by zavádějící chápat hodnotu daru jen ve vztahu k obdarovanému.

Biblista Gordon Wenham ve svém podrobném a široce přijímaném komentáři upozorňuje na další aspekt chápání výrazu „dobrý“. V izraelském prostředí je to „především Bůh, kdo je dobrý a jeho dobrota se v jeho díle zrcadlí.“³⁶ V tomto výkladu nacházíme oporu pro chápání hodnoty stvoření, která je nezávislá na člověku. Kromě toho nám tato interpretace dává základ pro pohled na stvoření, které bude později vyjádřeno v Katechismu slovy:

„Každý tvor je svým vlastním způsobem dobrý a dokonalý...Různí tvorové, které Bůh chtěl v jejich vlastním bytí, jsou každý svým způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty. Proto každý člověk, aby se vyhnul nezřízenému užívání věcí, které pohrdá Stvořitelem a přináší zhoubné následky lidem i jejich prostředí, má respektovat dobrotu, jež je každému stvoření vlastní.“³⁷

b) Výsadní postavení člověka vůči stvoření

Důležitou otázkou je, zda a jakým způsobem mluví první zpráva o výsadním postavení člověka oproti zvířatům (či celému tvorstvu). Nejprve uveďme, že je možné najít i několik styčných bodů, které dávají člověka a zvířata na stejnou úroveň a vytváří tak vztah „bratrství“. Je to především fakt, že stejně jako zvířata i člověk je Božím stvořením. Stvoření však není souborem individualit, ale společenstvím, celkem se vztahy a vazbami mezi sebou. Tato kolegialita je dána jednak stejným původem, ale i stejným cílem (chvála a oslava Boha). Katechismus mluví o těchto vztazích následovně:

„Vzájemná závislost tvorů je Boží záměr. Slunce a měsíc, cedr i malý květ, orel i vrabec: pohled na jejich nesčetné rozmanitosti a nerovnosti nám říká, že žádný tvor si sám nestačí, že tvorové existují jen ve vzájemné závislosti, aby se navzájem doplňovali a sloužili jeden druhému.“³⁸

O tom, že do tohoto společenství veškerenstva patříme i my, lidé, svědčí papež František, když říká:

„Tvory tohoto světa nelze považovat za nějaké jmění bez vlastníka: „je to tvé, Pane, který miluješ život“ (Mdr 11,26). To vede k přesvědčení, že nás, všechny bytosti světa stvořené stejným Otcem, pojí neviditelné svazky, a tvoříme svého druhu univerzální rodinu, vznešené společenství, které nás nabádá k posvátné, milující a pokorné úctě.“³⁹

³⁶ Gordon WENHAM, *Genesis. 1-15. Vol. I.*, Waco: Word books, c1987, s. 18.

³⁷ *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. § 339.

³⁸ KKC 340.

³⁹ (papež) FRANTIŠEK, *Laudato si'* z 24. května 2015, Praha: Paulínky, 2015, čl. 89.

Nyní se ale vraťme k textu Geneze a zkusme najít podklady pro odlišnost člověka vůči stvoření. Mathews nachází celkem 8 znaků, které naznačují výsadní místo člověka oproti ostatnímu Božímu dílu:

1. Zpráva o stvoření ukazuje tendenci vzrůstajícího řádu, přičemž člověk je závěrem, tudíž vrcholem, aktu stvoření.
2. Ze všech úkonů tvoření je toto jediný čin, kterému předchází boží rozvažování („Učiňme“ ve verši 26).
3. Tento výraz nahrazuje neosobní slova řečená v předcházejících činech stvoření (např. budiž, buďte).
4. Jedině člověk je stvořen jako „obraz“ Boží a má zvláštní úkol vládnout nad stvořeným řádem (verše 26-28).
5. Sloveso *bara* se objevuje 3x ve verši 27.⁴⁰
6. Událost je popisována obsírněji, než předešlé.
7. Chiastická struktura ve verši 27 zvýrazňuje důraz na „obraz“
8. Na rozdíl od zvířat, o kterých je ve verši 24 řečeno, že je vydala země (ačkoli verš 25 objasňuje, že je stvořil Bůh)⁴¹

Z uvedených známek se pozastavme nejprve u bodu 1. Člověk je chápán jako vrchol stvoření. Pro nás je důležité, že člověk není jen posledním bodem stvoření, ale je jeho naplněním, dovršením. Ve verších 26-31 se objevuje odevzdání, darování stvoření člověku. Lidé jsou dány za pokrm všechny rostliny. Ovšem není jim zatím dáno k požívání maso. Z toho lze vyvodit, že původní záměr, situace člověka byla pozice vegetariánství ve smyslu nepožívání masa ani jiných částí zvířat. Tento fakt bude základem mnoha argumentů teologů, kteří propagují vegetariánství jako součást křesťanského způsobu života.⁴²

Nejvýznamnějším prvkem, který podle první zprávy o stvoření odlišuje člověka od ostatních tvorů, je koncept člověka, jako Božího obrazu.

c) Stvoření člověka jako Božího obrazu

V tomto bodě se zaměříme na problematiku člověka jako Božího obrazu. Jedná se text, který je magna chartou biblické antropologie. Jedná se o verše 26-28. Interpretací tohoto textu a konkrétně i výrazů „obraz“ a „podoba“ je velmi mnoho. Zde se omezíme jen na stručné shrnutí základních pohledů. Téma Božího obrazu je klíčové nejen pro křesťanskou antropologii, ale také pro teologii stvoření. Objevují se názory, že právě přílišné zdůrazňování člověka jakožto

⁴⁰ Ve Starém zákoně se objevují 3 slovesa ve významu „tvořit“: *Bara, asa* a *yatsar*. Sloveso *bara* se objevuje 49x v SZ. Subjektem je vždy Bůh, nikdy člověk nebo pohanští bůžci. Naproti tomu se sloveso *asa* používá pro skutky lidí i Boha a spíše než tvořit znamená jednoduše dělat. Málo časté sloveso *yatsar* znamená tvořit ve smyslu formovat z již existujícího materiálu (např. Gn 2,5; Ž 95,5) Mathews zpochybňuje názor některých komentátorů, podle kterých by *bara* mělo znamenat stvoření *ex nihilo*. Nicméně uvádí, že použití tohoto slovesa zdůrazňuje Boha, jakožto autonomního Tvůrce, který tvoří dílo sám. Srov. MATHEWS, Genesis, s. 127-128.

⁴¹ Ibid., s. 127-128.

⁴² Například Ch. Camosy, A. Linzey, D. Jones, Tom Regan.

Božího obrazu je jednou z příčin dnešní ekologické krize.⁴³ Bude výzvou pro nejen tuto kapitolu zjistit, zda a nakolik může být tento koncept zodpovědný za dnešní problémy se životním prostředím. Pojďme se nyní podívat, co nám o Božím obrazu říká samotný text:

„I řekl Bůh: ‚Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi.‘ Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: ‚Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.‘ (Gn 1,26-28)

Nejprve několik poznámek k terminologii. Výraz „obraz“ (hebrejsky *selem*) má nejasnou etymologii, v hebrejské bibli se objevuje celkem 17x, přičemž 10x odkazuje na materiální obraz (např. modly, obraz muže), 2x na ducha či přelud (Ž 39,7; 73,20) a konečně 5x v Genezi (Gn 1,26,27; 5,3; 9,6). Samotné spojení „obraz Boží“ se objevuje kromě Gn 1,26 ještě 2x a to právě v Gn 5,3 a Gn 9,6. Oba texty nám pomohou osvětlit koncept Božího obrazu v jeho původním významu.

Text 5. kapitoly obsahuje rodokmen od Adama k Noemu. Uvedme si první 3 verše:

„Toto je výčet rodopisu Adamova: V den, kdy Bůh stvořil člověka, učinil jej k podobě (*demut*) Boží. Jako muže a ženu je stvořil, požehnal jim a v den, kdy je stvořil, dal jim jméno Adam. Ve věku sto třiceti let zplodil Adam syna ke své podobě (*demut*), podle svého obrazu (*selem*), a dal mu jméno Šét.“ (Gn 5,1-3)

Třetí verš uvádí, že Adam zplodil syna k své podobě a svému obrazu. Vztah obrazu a jeho vzoru je použit pro vyjádření vztahu otce a syna. Na tuto skutečnost upozorňuje profesor Pospíšil slovy: „Téma obrazu je tudíž velmi úzce spjato s tématem otcovsko-synovského vztahu mezi Bohem a člověkem.“⁴⁴ Člověk jako nositel Božího obrazu je bytostně vztažen ke svému Stvořiteli a to ještě jiným způsobem, než jakým se stvoření vztahuje ke svému Původci.

⁴³ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba: lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. čl. 72.

⁴⁴ Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, 2. vyd., Praha: Krystal OP, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 48.

Poslední výskyt spojení výrazu „Boží obraz“ ve Starém zákoně nacházíme v Gn 9, 6:

„Kdo prolíje krev člověka, toho krev bude člověkem prolita, neboť člověka Bůh učinil, aby byl obrazem Božím.“ (Gn 9,6)

Tento text je součástí pokynů, které dostává Noe po vystoupení z archy. Později se k textu znovu vrátíme, nyní se podívejme, jak používá výraz „Boží obraz“. Odvolávka na Boží obraz zde slouží především k zdůraznění lidské důstojnosti. Důvodem pro ochranu lidského života zde je právě fakt, že člověk je Božím obrazem. Jedná se o ontologickou interpretaci, podle které Boží obraz souvisí s lidskou přirozeností. Z kontextu úryvku Gn 9,1-7 vyplývá, že zvířata tuto kvalitu nemají.

Existuje několik různých skupin interpretací sledovaného výrazu. Nyní si uvedeme pouze čtyři hlavní. U každého navíc uvedeme aplikaci na vztah člověka vůči zvířatům.

První interpretace, kterou poskytl **sv. Irenej**, se zakládá na rozdílu mezi obrazem a podobou. Obraz i podoba jsou součástí lidské přirozenosti, přičemž obraz odkazuje na kvalitu přirozenosti (např. rozum, osobní charakter) a podoba odkazuje na nadpřirozenou milost.⁴⁵ Podle této teorie člověk ztratil podobu s Bohem, ale uchoval si Boží obraz. Kristus v nás znovu obnovuje podobu, tedy navrácí nás do stavu milosti. Pokud aplikujeme tento pohled na problematiku vztahu člověka ke stvoření, můžeme z něj vyvodit tyto teze: Člověk neztrácí svoji důstojnost, tedy primát nad tvorstvem, ani v situaci hříchu – ztracené podoby. Dále lze vyvodit, že správný přístup ke stvoření lze zaujmout tehdy a jen tehdy, pokud bude člověk celistvý, totiž bude Božím obrazem i podobou.

Podle dalšího pohledu lze Boží obraz v člověku nalézt ve formě zvláštních duchovních kvalit. Tuto teorii lze nazvat jako **teorie „podoby“** (*resemblance theory*). Podle ní má totiž člověk některé vlastnosti podobné Bohu. Tato teorie byla až do 20. století většinová v katolické tradici. Nemalou zásluhu na tom nese sv. Augustin, jehož postoj se dá shrnout následovně: „Boží obraz má v člověku trinitární strukturu, která se odráží buď v trojčlenné struktuře lidské duše (duch, vědomí sebe a láska) anebo ve třech aspektech lidské psychiky.“⁴⁶ Dnešní katolická teologie odmítá zúžení Božího obrazu na nějakou část či vlastnost lidství (například s rozumem)⁴⁷. V dějinách došlo totiž k zneužitím výrazu Boží obraz, kterým se ospravedlňoval dualismus

⁴⁵ Srov. WENHAM, *Genesis*, s. 29.

⁴⁶ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba: lidská osoba stvořená k Božím obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, čl. 15.

⁴⁷ Srov. MTK, *Společenství a služba*, čl. 9.

duše a těla. Takové chápání ovšem nenachází v Písmu vůbec žádnou oporu. Boží obraz se týká celého člověka, včetně jeho tělesnosti.⁴⁸ To ovšem neznamená, že vlastnosti, které nás odlišují od zvířat (např. rozum, svobodná vůle, schopnost lásky) nemohou být projevem Božího obrazu v nás. Chyba by byla tyto vlastnosti absolutizovat a identifikovat s Božím obrazem. To by pak v praxi znamenalo, že člověk, kterému tyto vlastnosti trvale či dočasně chybí (nebo jsou defektní) sestupuje na úroveň zvířat. Oproti tomu zastáváme názor, že Boží obraz se týká člověka jako celku, nezávisle na jeho vlastnostech. Tato interpretace přispívá především důrazem na rozdílnost člověka vůči zvířatům. Zároveň nás upozorňuje, že to nejsou pouze typicky lidské vlastnosti, které nás odlišují vůči ostatnímu stvoření, ale je to Boží obraz jako celek, který je zakotven v lidské přirozenosti a týká se člověka jako celku.

Ve 20. století se začala prosazovat tzv. **teorie vztahová** (*relation theory*).⁴⁹ Boží obraz působí vztahovost jeho nositelů. Tato interpretace chápe verš 27 („jako muže a ženu je stvořil“) jako vyjádření Božího obrazu v člověku. Pojem obrazu sám v sobě nutně odkazuje na vztah. Vztah obrazu vůči svému vzoru je vztahem nutným. Boží obraz v nás nám umožňuje vstoupit do vztahu, dialogu s Bohem.⁵⁰ Karl Barth, který toto pojetí prosazoval, říká: „Boží obraz nespočívá v tom, co člověk je nebo co dělá. Spočívá v tom, že samotný člověk jako takový existuje jako Boží tvor. Nebyl by člověkem, pokud by nebyl obrazem Božím. Je Božím obrazem, takže je člověkem.“⁵¹ Víme, že osobního vztahu s Bohem nejsou zvířata ani jiné stvoření schopno. Navíc toto pojetí ukazuje, že člověk je stvořen jako bytost vztahová. To že je člověk stvořen jako muž a žena neznamená jen, že obě pohlaví jsou nositelé Božího obrazu, ale také, že Boží obraz působí mezilidskou vztahovost.⁵² Už zde můžeme naznačit jeden ze základních pilířů biblické antropologie, který připomíná také papež František, totiž že člověk existuje ve vztahu vůči Bohu, druhým osobám a vůči stvoření.⁵³ Povaha vztahu vůči stvoření je samozřejmě odlišná od meziosobních vztahů s lidmi a Bohem. Že jde o vztah živý, aktivní a důležitý se ukazuje jednak v příkazu k podmanění a panování nad zemí a jednak v darování země člověku. Jak chápat a rozvíjet vztah vůči stvoření je vlastní otázkou této práce.

⁴⁸ Srov. MTK, Společenství a služba, čl. 27-29.

⁴⁹ Srov. COLLINS, *Genesis 1-4: a linguistic, literary, and theological commentary*, Phillipsburg, N. J.: P & R Pub., 2006, 62-63.

⁵⁰ MATHEWS, *Genesis*, s. 166.

⁵¹ Karl BARTH, *Kirchliche Dogmatik*, III/1, in WESTERMANN, C., *Genesis 1-11*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972. s 206.

⁵² Srov. MTK, Společenství a služba, čl. 10.

⁵³ Srov. LS 66.

Poslední interpretací, ke které se dnes kloní většina biblistů, je **teorie reprezentace**⁵⁴ nebo také funkční⁵⁵ Podle této teorie je upozorňuje pojem Boží obraz na skutečnost, že člověk je zástupcem Boha, což se projevuje především v příkazu k podmanění si a panování nad zemí. Tato teorie vychází ze zkoumání kulturního prostředí vně izraelského národa. V okolních národech byl panovník často považován za božského syna, správce, zástupce. Dokonce byl pro vládnoucí osoby používán výraz „obraz Boží“⁵⁶ Podle teorie reprezentace text nemluví o tom, co je vlastně podstatou Božího obrazu v člověku. Informuje nás ale, co je funkcí Božího obrazu v lidech. Mají být Božími zástupci. Kromě již zmíněné vlády nad stvořením je jim také svěřen úkol pojmenovávat stvoření (srov. Gn 2,19). K této interpretaci poznamenává MTK následující:

„Starozákonní pojetí člověka stvořeného k Božímu obrazu částečně odráží myšlení Blízkého východu, podle něhož byl král Božím obrazem na zemi. Biblická interpretace se však od tohoto pojetí také odlišuje v tom, že vztahuje pojem Božího obrazu na všechny lidi. Bible se dále liší od blízkovýchodního myšlení v tom, že vidí člověka přednostně zaměřeného nikoli k uctívání bohů, nýbrž k obdělávání země (srov. Gn 2,15).“⁵⁷

Pojem člověka jako reprezentanta, zástupce Božího, musíme chápat z pohledu biblické symboliky. Člověk není Boží zástupce ve smyslu, že by Boha zastupoval na místech, kde není. Spíše jde o pozici prostředníka. Podobně jako je tomu např. u velekněze, který je „ustanoven jako zástupce lidí u Boha (Žid 5,1).“⁵⁸

Pro naše téma je významné, že tato interpretace si všímá přímého vztahu mezi Božím obrazem v nás a péčí o stvoření. Také zdůrazňuje mandát člověka k panování nad stvořením. Důležitým podnětem je také tvrzení, že Božím zástupcem v péči o stvoření je každý člověk, protože každý člověk je stvořen k Božímu obrazu.

V tomto rozboru jsme viděli několik základních přístupů v člověku jako Božímu obrazu. I když se některé interpretace srážejí, biblista Collins dokazuje, že tyto představené teorie se navzájem nevylučují, ale pokud je správně seřadíme (co do příčinnosti), můžeme je všechny považovat za platné.⁵⁹

⁵⁴ Srov. COLLINS, *Genesis 1-4*, s. 62.

⁵⁵ Srov. MATHEWS, *Genesis*, s. 166.

⁵⁶ Srov. *ibid.*, s. 169.

⁵⁷ MTK, *Společenství a služba*, čl. 8.

⁵⁸ Srov. WENHAM, *Genesis. 1-15*, s. 30.

⁵⁹ Srov. COLLINS, *Genesis 1-4*, s. 67.

Na závěr ještě uvedeme hlavní body, které odkazují na Božího obrazu v lidech:

1. Rozum, to jest schopnost a povinnost poznávat stvořený svět a rozumět mu.
2. Svoboda, která zahrnuje schopnost a povinnost rozhodovat se a za vykonaná rozhodnutí nést odpovědnost (Gn 2).
3. Vůdčí postavení, které však není neomezené, ale v podřízenosti Bohu.
4. Schopnost jednat v souladu s tím, jehož je lidská osoba obrazem, neboli napodobovat Boha.
5. Důstojnost založená na skutečnosti, že člověk je osoba, vztahové bytí, schopné mít osobní vztah k Bohu a k ostatním lidem (Gn 2).
6. Svatost lidského života.⁶⁰

d) Vláda člověka nad stvořením (Gn 1,26-28)

Dostáváme se k samotnému jádru našeho tématu. Jakým způsobem má křesťan zacházet se stvořením a zvláště se zvířaty? Tato klíčová otázka závisí na tom, jak budeme chápat příkaz k podmanění a vládnutí nad zemí. Jde o architektonický princip tématu vztahu člověka ke stvoření. Každý teolog, který se zabývá tímto tématem, stojí před otázkou, jak chápat tento text. Proto nás různé pohledy a interpretace budou provázet po zbytek této práce. Na tomto místě uvedeme pohled exegeze a biblické teologie, protože pohledy tradice, magisteria a teologů budeme uvádět v částech jim věnovaným.

V 28. verši čteme:

„A Bůh jim požehnal a řekl jim: Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“ (Gn 1,28)

Výraz „podmaňte“ (*kabaš*) odkazuje na tvrdé až násilné chování.⁶¹ Příkaz „panujte“ (*rada*) se obvykle používá v mírnějším významu vládnout (1Kr 4,24, Žl 110,2). Klíč ke správnému chápání těchto příkazů nám poskytne především kontext biblického textu. Na prvním místě je třeba zdůraznit, že vláda, panování, patří především Bohu. Úkol panovat nad stvořením je třeba chápat jako delegaci od Boha. Tím se dostáváme ke konceptu správcovství. Člověk má vládu nad stvořením především proto, že je Božím obrazem. Je Božím reprezentantem. Z toho

⁶⁰ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Bible a morálka: biblické kořeny křesťanského jednání*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, čl. 8.

⁶¹ Vyskytuje se ve významech: ujařmit (2 Par 28,10), zotročit (Neh 5,5; Jer 34,11), činit násilí (Est 7,8), podmanit si území (Num 32,22, Joz 18,1).

vyplývá, že „lidé by měli mít ke zvířatům podobný vztah, jako má Bůh vůči nim.“⁶² Rozhodně nelze tento text chápat jako ospravedlnění vykořisťování přírody pro lidské potřeby. Člověk se stává vládcem nad přírodou, ale již v antickém světě patřila mezi povinnosti vládce starost o všechny svěřené bytosti.⁶³

Zajímavou úvahu poskytuje biblista Collins. Tvrdí, že tyto příkazy je třeba chápat v kontextu situace nově stvořeného člověka, tedy před prvním hříchem. Tento člověk byl veden svatostí a moudrostí. Po prvním pádu lidem zůstala pozice primátu nad stvořením, nicméně ztratili původní čistotu a svatost.⁶⁴

V dnešní době je snaha interpretovat text tak, aby nevedl k vykořisťování přírody a bezohlednému zacházení se zvířaty. Přes tyto oprávněné snahy je třeba stále poukázat, že text mluví o nadvládě člověka nad zvířaty. Jakkoli budeme tuto nadvládu chápat, stále zůstane v platnosti, že lidé mají od zvířat jiné postavení.

e) Vegetariánství prvních lidí

Ve verších 29-30 se říká, že Bůh dal člověku a všemu živočichům za pokrm výhradně rostlinnou stravu. Tento text vedl v antice k přesvědčení, že původní lidé byli vegetariány.⁶⁵ Ovšem hlavní výpovědí textu je, že Bůh se o své stvoření stará. Dává mu potravu. Skutečnost, že se jedná o čistě vegetariánskou stravu, ukazuje na harmonii stvoření, ve kterém je vše živé zachováno. Člověk, jako správce Božího stvoření nezabíjí a nepožívá žádné Boží tvory.⁶⁶ Praxe vegetariánské stravy prvních lidí je naznačena také ve druhé zprávě o stvoření, kde Bůh dává člověku k jídlu plody stromů v zahradě v Edenu.

2.1.2. Druhá zpráva o stvoření (Gn 2,4b-2,25)

Nyní se krátce podívejme na hlavní charakteristiky druhé zprávy o stvoření a především na to, čím tento text přispívá k otázce vztahu člověka a zvířat.

⁶² Terence FRETHEIM, „The Book of Genesis“ in *The New Interpreter's Bible: general articles & introduction, commentary, & reflections for each book of the Bible, including the Apocryphal/Deuterocanonical books*. Vol. I., Nashville: Abingdon Press, 2004, s. 346.

⁶³ WENHAM, *Genesis. 1-15*, s. 33.

⁶⁴ Srov. COLLINS, *Genesis 1-4*, s. 68-69.

⁶⁵ Srov. WENHAM, *Genesis. 1-15*, s. 33-34.

⁶⁶ Srov. Victor HAMILTON, *The Book of Genesis 1-17*, Grand Rapids: Eerdmans, 2002, s. 140-141.

a) Primát člověka nad zvířaty

Řád stvoření se liší od popisu v první zprávě o stvoření světa. Člověk zde není kladen na konec stvoření, jako jeho vrchol, ale hned na počátek stvoření (samozřejmě po stvoření nebe a země). Vše ostatní je tvořeno pro člověka. V 18. verši se mluví o samotném stvoření zvířat. Bůh je tvoří a přivádí před člověka. V tomto předvádění tvorů před člověka můžeme vidět implicitní uznání nadřazenosti lidí nad zvířaty.⁶⁷ Zároveň si všímáme, že žádný tvor nebyl pro člověka vhodným pomocníkem⁶⁸. Pro dnešní diskuzi se jedná o velmi aktuální informaci, totiž, že žádný vztah vůči stvoření, zvířatům, nemůže nahradit meziosobní vztah muže a ženy. V dalších verších vidíme, že Bůh tvoří ženu, která se stává muži vhodnou pomocnicí, partnerkou. Žena je stvořena z mužova žebra, čímž se naznačuje její rovnoprávné postavení a důstojnost.

Člověk pojmenovává zvířata. Dání jména v hebrejské kultuře je vyjádřením autority a suverénnosti nad pojmenovávaným subjektem. V první zprávě o stvoření jsme viděli, že je to Bůh, kdo pojmenovává své stvoření (srov. Gn 1,1-25). Právo pojmenovávat zvířata je tedy výrazem nadřazenosti lidí.⁶⁹

b) Péče o stvoření

V 15. verši čteme: „Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil.“ (Gen 2,15) Tento Boží záměr nám ukazuje, že už od počátku je jedním z úkolů člověka, starat se o Boží stvoření a pracovat.

2.1.3. Smlouva s Noem

Po prvním hříchu se vztah lidí ke zvířatům radikálně mění. Ztráta blízkosti Boží, poškození Božího obrazu ovlivňuje i lidský úkol panovat nad stvořením. Toto zneprátení mezi světem a člověkem je vyjádřeno ve slovech vyhnání z ráje Gn 3,17-21.

V Gn 9,1-17 čteme o smlouvě mezi Hospodinem na jedné straně a člověkem spolu s vším živým tvorstvem na straně druhé. Ve verších 2-5 se mluví o povolení k jezení masa. Zvířata jsou člověku „vydána do rukou“. Tím se naznačuje a ospravedlňuje jejich využívání pro lidské potřeby. Člověku byla už dříve dána k jídlu rostlinná strava, nyní je dáno k jídlu i maso zvířat. Verše 5b-6 mluví o ochraně lidského života:

⁶⁷ FRETHEIM, *The Book of Genesis*, s. 352

⁶⁸ Výraz „pomocník“ (*ezer*) nevyjadřuje podřízenost, nebo méněcennost. Na jiných místech je totiž tento výraz používán pro Hospodina, který je pomocníkem (*ezer*) Izraele. Srov. HAMILTON, *The Book of Genesis*, s. 176.

⁶⁹ Srov. *ibid.*, s. 176-177.

„Za život člověka budu volat k odpovědnosti každého jeho bratra. Kdo prolíje krev člověka, toho krev bude člověkem prolita, neboť člověka Bůh učinil, aby byl obrazem Božím.“ (Gn 9,5b-6)

Zákaz zabití člověka je zde zdůvodněn tím, že člověk je nositel Božího obrazu. Nevíme přesně, co pro tehdejší čtenáře znamenal tento koncept, je však jisté, že stanovil takovou lidskou důstojnost, která jej bytostně odlišuje od ostatního stvoření. Zatímco nad životem zvířat člověk má moc, nad životem jiných lidí ne.⁷⁰

Ve Starém zákoně a podobně i v Novém jsou zvířata často chápána jako majetek. Jsou zmiňována nerozlišně od jiných věcí, které člověk vlastní. Příkladem je Desatero:

„Nebudeš dychtit po ženě svého bližního. Nebudeš toužit po domě svého bližního ani po jeho poli ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“ (Dt 5,21)

Na některých místech jim je však projevována zvláštní péče. Například Dt 22,1.4:

„Nebudeš netečně přihlížet, jak se zaběhl býk tvého bratra nebo jeho ovce. Vrátiš je svému bratru...Nebudeš netečně přihlížet, jak na cestě klesl osel tvého bratra nebo jeho býk. Pozdvihneš jej spolu s ním.“

Podobně bychom mohli uvést i příkaz k odpočinku, který se týká i dobytka.⁷¹ Oba tyto texty jde však interpretovat jako starost o domácí zvířata, která je obyčejnou starostí o majetek. Z étosu Starého zákona tedy žádné informace o specifickém vztahu ke zvířatům nezískáme.

2.1.4. Oběti zvířat

Ve starém zákoně je zachycena praxe obětování zvířat Hospodinu. První zmínku najdeme už v Gn 4,4, kde Ábel obětuje Hospodinu prvorozenou ovci. Nebudeme zde rozebírat teologicky charakter obětí, pouze si všimněme prosté skutečnosti, že zvířata byla obětována Bohu. Máme dokonce texty, ve kterých sám Hospodin vyžaduje tyto oběti. Ať už jako znamení smlouvy⁷² nebo jako praxe chrámových obětí zápalných, pokojných, obětí za hřích či za různá

⁷⁰ „Porážet dobytek a jíst maso můžeš ovšem ve všech svých branách, kdykoli po něm zatoužíš, podle požehnání, které ti dal Hospodin, tvůj Bůh.“ Dt 12,15.

⁷¹ „Po šest dnů budeš konat svou práci, ale sedmého dne přestaneš, aby si odpočinul tvůj býk i osel a aby si mohl odpočinout syn tvé otrokyně i host.“ Ex 23,12.

⁷² Smlouva s Abrahámem v Gn 15, kde Hospodin praví: „Vezmi pro mne tříletou krávu a tříletou kozu a tříletého berana, hrdličku a holoubě.“ Gn 15,9.

provinění⁷³. Život zvířat má bezesporu svoji hodnotu, kterou uznává i Starý zákon, ovšem nelze ji srovnávat s hodnotou lidského života⁷⁴

V Lev 11 a podobně v Dt 14,1-21 máme rozlišení zvířat na čistá a nečistá. Jedná se o dlouhý výčet druhů zvířat, přičemž není uvedeno, z jakého důvodu jsou jedna zvířata čistá a jiná nečistá. V poznámce k Lev 11,2 se tvrdí: „Jako nečistá platila zvířata, jež byla v nějakém vztahu k temným mocnostem nebo zaujímalá místo v pohanských kultech.“⁷⁵ Tento koncept přetrvává až do Nového zákona, kde je jako kultické pravidlo překonán Kristovou obětí na kříži. Toto zrušení je zcela zjevné z Sk 10, 9-17:

„Vidí, jak se z otevřeného nebe cosi snaší; podobalo se to veliké plachtě, kterou spouštějí za čtyři cípy k zemi. Byly v ní všechny druhy živočichů: čtvernožci, plazi i ptáci. Tu k němu zazněl hlas: "Vstaň, Petře, zabíjej a jez!" Petr odpověděl: "To ne, Pane! Ještě nikdy jsem nejedl nic, co poskvřňuje a znečišťuje.“ Ale hlas se ozval znovu: "Co Bůh prohlásil za čisté, nepokládej za nečisté." To se opakovalo třikrát a zase to všechno bylo vyneseno vzhůru do nebe.“

Tato starozákonní praxe tedy nemá pro nás žádné důsledky. K úryvku ze Sk 10 se ještě vrátíme v rámci Nového zákona.

2.1.5. Žalmy

Kniha žalmů nám poskytuje řadu textů, které mluví o stvoření nebo přímo o zvířatech. Protože se jedná o poezii, je více než důležité dbát na kontext celého žalmu a rozlišit, kdy se jedná o výpověď o stvoření a kdy o antropomorfní obraz.

Stvoření v žalmech především ukazuje na Boha. Zjevuje jeho slávu⁷⁶, jeho sílu⁷⁷, spravedlnost.⁷⁸ Stvoření tedy odráží podstatné rysy Hospodina. Kromě toho nacházíme žalmy, ve kterých samo stvoření oslavuje Hospodina.⁷⁹

Bůh se o své stvoření stále stará. Žalm 147 říká mimo jiné: „Pějte Hospodinu díky..., tomu, který dává na horách růst trávě, tomu, který zvířatům potravu dává, i krkavčím mlád'atům, když k němu křičí“ (Žl 147, 7-9). Podobně i jiné žalmy mluví o Boží péči či vládě

⁷³ Srov. Lv 1-5.

⁷⁴ Lidské oběti jsou přísně zakázány. Srov. Dt 18,10.

⁷⁵ Poznámka „g“ k Lv 11,2.

⁷⁶ „Nebesa vypravují o Boží slávě, obloha hovoří o díle jeho rukou.“ Žl 19,2; Srov. Žl 57,5; 29,9.

⁷⁷ Srov. Žl 50,1-4; Žl 77,16-19.

⁷⁸ Srov. Žl 50,6.

⁷⁹ Srov. Žl 148; Žl 96,11-13; Žl 98,7-9.

nad stvořením.⁸⁰ Například i žalm 104: „A to vše (*stvoření*) s nadějí vzhlíží k tobě, že jim dáš v pravý čas pokrm; rozdáváš jim a oni si berou, otevřeš ruku a nasytí se dobrým“ (Žl 104,27-28)

Pro nás jsou zajímavější texty, které se přímo dotýkají vztahu člověka a stvoření. Žalm 8 mluví přímo o vládě člověka nad stvořením, když říká:

„Jen maličko jsi ho omezil, že není rovný Bohu, korunuješ ho slávou a důstojností. Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš; všechnen brav a skot a také polní zvířata.“ (Žl 8,6-8)

Tento text vypovídá o lidské důstojnosti, která je jasně odlišená od ostatního stvoření. Hned následuje výpověď o vládě nad stvořením a jmenovitě nad zvířaty. Žalm je pravděpodobně komentářem na první zprávu o stvoření Gn 1,1-2,4a. Lidská důstojnost je zde odlišena od Boha, namísto aby byla povýšena nad zvířata. To jen dokazuje jak vysoká je její hodnota.

2.1.6. Proroci

Také proroci mluví o Božím stvoření. Za zmínku stojí Deutero-Izaiáš, který má několik textů o Bohu Stvořiteli,⁸¹ jenž chtějí potvrdit autoritu Boha i v nelehké době exilu. I další proroci mluví o stvoření jako o mocném Božím činu, který mu dává autoritu.⁸² Ačkoli texty vypovídají o Stvořiteli, o povaze a využití či péči o stvoření nemluví.

U proroka Izaiáše nacházíme jeden z nejúchvatnějších obrazů nového stvoření:

„Vlk bude pobývat s beránkem, levhart s kůzlem odpočívat. Tele a lvíče i žírný dobytek budou spolu a malý hoch je bude vodit. Kráva se bude popásat s medvědicí, jejich mláďata budou odpočívat spolu, lev jako dobytče bude žrát slámu. Kojenec si bude hrát nad děrou zmiže, bazilišku do doupěte sáhne ručkou odstavené dítě. Nikdo už nebude páchat zlo a šířit zkázu na celé mé svaté hoře, neboť zemi naplní poznání Hospodina, jako vody pokrývají moře. V onen den budou pronárody vyhledávat kořen Jišajův, vztyčený jako korouhev národům, a místo jeho odpočinutí bude slavné.“ (Iz 11,6-10)

Tento text bezprostředně navazuje na předpověď panovníka z Jišajova kmene.⁸³ Pokud vztáhneme toto zaslíbení na Krista, otevírá se nám pohled na budoucí novou zemi. Citovaný

⁸⁰ Např. Žl 50, 9-11; Žl 95.

⁸¹ Srov. Iz 40,26-28; Iz 42,5; Iz 43,20.

⁸² „Neboť hle, on je tvůrce hor a stvořitel větru, oznamuje člověku, co má na mysli, působí úsvit i soumrak, šlape po posvátných návrších země. Jeho jméno je Hospodin, Bůh zástupů.“ Am 4,13.

⁸³ Srov. Iz 11, 1-5.

úryvek ukazuje harmonii ve stvoření, která je pro nás jen těžko představitelná. Nicméně vyjadřuje, že poslání Spasitele v sobě zahrnuje nejen osvobození lidí od hříchu, ale také proměnu celého světa. Tento rozměr bude více rozvedený v novozákonních textech.

Pro pořádek uvádím i často citovaný text Ez 34,11: „Toto praví Panovník Hospodin: Hle já sám vyhledám své ovce a budu o ně pečovat.“ Zde ale musím upozornit, že v daném kontextu se bezesporu jedná o přirovnání, pomocí něhož prorok Ezechiel kritizuje pastýře, tj. vládce Izraele. Ovce neodkazují na samotná zvířata, ale jsou symbolem pro Izraelský národ.

2.1.7. Mudroslovná literatura

Mnoho textů o stvoření nacházíme v mudroslovných knihách, zvláště pak v knize Moudrosti. Uveďme si alespoň některé.

Text Mdr 9, 2-4 připomíná stvoření člověka:

„a ve své moudrosti jsi vytvořil člověka, aby vládl nad tvory, kterým jsi dal vzniknout, a aby spravoval svět s upřímnou duší, daruj mi moudrost, která sídlí u tvého trůnu, a nevylučuj mne z počtu těch, kdo ti slouží.“

Moudrost je na počátku, když Bůh tvoří svět i člověka. Úryvek dokonce říká, že Bůh stvořil člověka „v moudrosti“. Nevíme sice, jakou úlohu měla mít moudrost při stvoření, ale zajisté jedinečnou. Text Mdr 9 je modlitbou, ve které člověk prosí o tuto moudrost, jenž mu pomůže poznat, co se líbí Bohu.⁸⁴ Moudrost pomáhá člověku rovněž nacházet vztah ke stvoření, tedy takový postoj, který se líbí Bohu. Pokud čteme tuto knihu ve světle Nového zákona a zvláště Janova evangelia, spatřujeme v personifikované Boží moudrosti předobraz Ježíše Krista⁸⁵. Je-li Boží Syn opravdovou Moudrostí, která byla na počátku při stvoření světa, a kterou nám Bůh poslal, pomáhá nám najít i správný vztah ke stvoření. Tento směr uvažování bude později rozvinut a ukáže, že vztah s Kristem nás vede k správnému postoji vůči přírodě, tedy i vůči zvířatům.

V Mdr 13,5 čteme: „Neboť z velikosti a krásy tvorů může být srovnáním poznán původce jejich bytí.“ Text je součástí celku Mdr 13,1-9, ve kterém se mluví o lidech, kteří zkoumají přírodu, vnímají její krásu, ale Boha nepoznávají. Místo toho se klaní stvořeným modlám. Citovaný výrok upozorňuje na zjevitelský rozměr stvoření. Stvoření odráží Boží dobrotu a krásu může člověka přivést k poznání Stvořitele. Text je velmi aktuální a nosný i pro moderní

⁸⁴ Srov. Mdr 13,10-11.

⁸⁵ Srov. POSPÍŠIL, *Jako v nebi tak i na zemi*, s. 171-172.

společnost, která zkoumá přírodu velmi podrobně, ale málokdy nedochází k poznání jejího Původce. Zjevitelské poslání se týká stvoření jako celku, ale taky jeho jednotlivých částí. Lze tedy rozpoznávat i poslání zvířat, kdy vnímání jejich krásy, rozmanitosti, vztahů může vést člověka k přirozenému poznání Stvořitele.⁸⁶

V diskuzi o nadřazenosti lidí vůči zvířatům se může využít i text Mdr 2,23: „Bůh totiž stvořil člověka k neporušitelnosti a učinil ho obrazem vlastní nepomíjivosti.“ Člověk v sobě nějakým způsobem odráží Boží věčnost. Klasicky je to vyjádřeno pojmem nesmrtelné duše, kterou má jen člověk, ostatní tvorové nikoli.

U Sírachovce máme nádherný text 17. kapitoly, který mluví o stvoření člověka. O vztahu člověka ke stvoření text vypovídá:

„... a dal jim moc nade vším, co je na zemi. Podle své vůle je vybavil silou, učinil je takové, aby byli jeho vlastním obrazem. Uložil všem tvorům, aby se člověka báli, jemu pak, aby panoval i nad šelmami a ptactvem.“ (Sir 17,2b-5)

Text vychází z první zprávy o stvoření a klade důraz na lidskou pravomoc nad stvořením. Spolu s pověřením k nadvládě nad světem dostává člověk také potřebné vlastnosti, které k tomuto úkolu potřebuje.⁸⁷ Bázeň tvorů před člověkem je třeba chápat v biblickém smyslu, podobně jako bázeň člověka před Bohem. Tedy respekt, uznání Boží autority, nikoli strach z jeho jednání či trestu.⁸⁸

O tom, že se Bůh stará o stvoření nám dosvědčuje Job 39. Ovšem text nic neříká o vztahu člověka vůči zvířatům, takže jej zde nebudeme rozebírat.

V knize Přísloví nacházíme několik veršů, které mluví o péči o zvířata. Například: „Spravedliví cítí i se svým dobyt看em, kdežto nitro svévolníků je nelítostné“ (Př 12,10). Nebo: „Dobře si všímej, jak vypadá tvůj brav, starej se pečlivě o svá stáda“ (Př 27,23). Tyto a jiné podobné texty však neodbočují od starozákonního pohledu na zvířata, jako na majetek o který je třeba pečovat.

⁸⁶ Srov. Job 12,7-9.

⁸⁷ Srov. Sir 17,6-12.

⁸⁸ Snad bychom mohli uvažovat odvážnou analogii, podle které by i chovaná zvířata měla cítit z člověka autoritu, ale nikoli mít z něj strach. Rozměr bázně před Bohem má však i spirituální charakter, který nelze aplikovat na vztah zvířat k člověku, takže zde naše analogie selhává.

Pro křesťanské ochránce zvířat je velmi svůdný text Kaz 3,18-22. V něm Kazatel zpochybňuje primát člověka nad zvířaty. V kritickém verši říká:

„Vždyť úděl synů lidských a úděl zvířat je stejný: Jedni i druzí umírají, jejich duch je stejný, člověk nemá žádnou přednost před zvířaty, neboť všechno pomíjí.“ (Kaz 3,19)

Tento text nelze vytrhnout z kontextu začátku knihy Kazatel. Jde především o tón, kterým jsou první kapitoly nesený, což je postoj člověka znaveného životem, který ztrácí smysl života. Rozhodně nelze tento text interpretovat jako teologickou výpověď.

V mudroslovných knihách najdeme ještě mnoho dalších textů o stvoření, Boží starosti o něj. Zvířata jsou často používána v symbolickém významu či jako přirovnání.

2.2. Nový zákon

Nyní přejdeme do Nového zákona. Naším cílem bude jednak zachytit úryvky, které vypovídají či naznačují, jaký vztah ke stvoření či přímo zvířatům měl Ježíš Kristus.

2.2.1. Ježíšova praxe a nauka

V evangeliích nalzáme několik úryvků, které nám naznačují, jaký vztah měl Ježíš vůči stvoření či přímo zvířatům. U mnoha textů není chování vůči stvoření hlavní výpovědí, ale spíše pozadím, na kterém se určitá scéna odehrává. Přesto i tyto texty, pečlivě čteny a zasazený v kontextu, mají svou vypovídající hodnotu. Důležitost Ježíšovy praxe se odvíjí od jeho boho-lidství. Základním předpokladem je, že Ježíš neudělal nic hříšného a je nám vzorem k následování.⁸⁹ Je dobré si připomenout i úplně triviální informace, které jsou však v *Animal theology* zpochybňovány.

Nejprve se podívejme, zda Ježíš schvaloval využití zvířat pro potřeby lidí. Vidíme jej samotného, jak jede na oslátku do Jeruzaléma.⁹⁰ Dále například u Lk 5,1-11 čteme o zázračném rybolovu, který nastane po Ježíšově výzvě. Ježíš je svědkem rybolovu i na jiných místech a nikde nenajdeme odsouzení této činnosti. Dále je zjevné, že Ježíš jedl maso.⁹¹ Zázračně

⁸⁹ Srov. 1 Petr 2,21-22. Přesto existují názory, podle kterých Ježíš nejednal vždy morálně správně. Andrew Linzey sám tuto myšlenku pravděpodobně nezastává, ale i tak tvrdí, že není bez biblické opory. Navíc dle něj „není nepředstavitelné, že Ježíš mohl být vtěleným Bohem a zároveň nebyl zcela morálně dokonalý v každém ohledu.“ Andrew LINZEY, *Animal Theology*, Champaign: University of Illinois Press, 1995, s. 134. Z pohledu katolické teologie je tato myšlenka nepřijatelná, neboť hřích jako provinění proti Bohu nemůže být páčáno Bohem.

⁹⁰ Srov. Mt 21, 1-9.

⁹¹ Srov. Lk 24,42-43.

rozmnožil chleba i ryby a dal je k jídlu svým posluchačům.⁹² Jí velikonočního beránka.⁹³ V kanonických evangeliích tedy nenacházíme základ pro vegetariánství.⁹⁴

Dalším bodem je vnímání hodnoty zvířat. Máme například několik textů, ve kterých Ježíš mluví o dodržování soboty. Klade otázku, zda by člověk pomohl zvířeti, které spadlo v sobotu do jámy.⁹⁵ Ježíš zde chce ukázat především nadřazenost skutků pomoci a uzdravení, nad lidskými pravidly i sobotě. Pro nás je zajímavé, že mluví o pomoci zvířatům. Je ovšem možné, že pomoc zvířeti se v těchto textech chápe stále spíše jako ochrana majetku, než starost o zmírnění utrpení.

Ježíš poukazuje na krásu stvoření. Encyklika *Laudato si'* k tomu poznamenává: „Když (Ježíš) procházel končinami své země, zastavoval se, aby kontemплоval krásu, kterou zasel jeho Otec, a vybízel učedníky, aby ve věcech vnímali Boží poselství.“⁹⁶ Příkladem jsou úryvky Jan 4,35 nebo Mt 13,31-32.

V evangeliích nacházíme několik obrazů o pastýři a ovci. Ať už jde o podobenství o ztracené ovci⁹⁷, nebo text o Dobrém pastýři⁹⁸. Tyto úryvky používají obrazy z všedního života, aby demonstrovali něco jiného. Skutečnost, že je Ježíš používá správný vztah vůči zvířatům jako vzor, má svoji výpovědní hodnotu. Přinejmenším pak lze těžko mluvit o zákazu domestikace či chovu zvířat.

U představitelů *Animal theology* se často objevují odkazy na Mk 1,13, kde se mluví o Ježíšově pobytu na poušti mezi divokými zvířaty. Zvláště populární je interpretace, podle které tento pobyt má pozitivní charakter a vyjadřuje mesiášské společenství se zvířaty.⁹⁹ Klasické interpretace ovšem vidí divoká zvířata jako součást nehostinné pouště, která je místem pokušení. V duchovním smyslu může jít o symbol pro demony, kteří útočí pokušeními.

⁹² Srov. Mt 14,13-21.

⁹³ Srov. Mt, 26,19-20.

⁹⁴ S tímto nesouhlasí představitelé *Animal theology*. V části věnované Andrew Linzeymu si ukážeme jeho argumentaci pro vegetariánství v NZ a také zmíníme apokryfní spisy, které mluví dokonce o Ježíšově vegetariánství. Mimoto Vantassel představuje další argumenty CAR aktivistů, které mají ukázat Ježíšův odmítavý postoj k jezení masa či zabíjení zvířat. Srov. VANTASSEL, S., *Dominion Over Wildlife*, s. 73-74.

⁹⁵ Srov. Mt 12,11-12; Lk 13,15-16; Lk 14,5.

⁹⁶ LS 97.

⁹⁷ Srov. Lk 15,1-7.

⁹⁸ Srov. Jan 10,1-19.

⁹⁹ Srov. Joshua MORITZ, „Animals and the Image of God in the Bible and Beyond“ in *Dialog* Vol. 48. N. 2 (2012), s. 134-146, zde s. 139.

Ježíš mluví také o hodnotě člověka, která převyšuje hodnotu zvířat. Například: „Nebojte se, máte větší cenu než mnoho vrabců.“¹⁰⁰ Vědomí větší hodnoty lidského života oproti zvířecímu můžeme vyčíst i na pozadí textu Mk 5,1-20, který mluví o vyhnání zlých duchů, jimž Ježíš dovolil vstoupit do vepřů, načež se všichni vepři utopili v moři.

Shrňme tedy, že Ježíšův vnímá hodnotu zvířat, ale zároveň ji podřizuje hodnotě lidského života. Dále přinejmenším tiše připouští využití zvířat pro potřeby lidí a to včetně zabíjení a využití na maso. V některých případech používá vztah člověka ke zvířeti, jako základ podobnosti či přirovnání a dává takový vztah jako vzor i pro správné jednání vůči lidem.

2.2.2. Pavel a po-pavlovské spisy

Dříve, než se podíváme na Pavlovy listy a další spisy NZ, je třeba upozornit na text Sk 10,9-16. Apoštol Petr má vidění, ve kterém vidí nejrůznější zvířata a dostává příkaz: „Vstaň, Petře, zabíjej a jez.“¹⁰¹ Text primárně vypovídá o zrušení dělení zvířat na čistá a nečistá, Petrovy jsou dána všechna zvířata. O zrušení starozákonního rozlišení na čisté a nečisté pokrmy mluví už Ježíš v Mk 7, 15-23. Další přímé svědectví nacházíme například v Řím 14,20.¹⁰²

V novozákonní teologii, zvláště v Pavlových listech se setkáme s christologickou interpretací Božího obrazu. Ježíš Kristus je pravý a dokonalý obraz Boha.¹⁰³ Křesťan je napojen na Krista a pomocí Ducha svatého dorůstá do podoby s ním.¹⁰⁴ Zde se ukazuje křesťanský aspekt vztahu vůči stvoření. Kristus nás učí nejen správnému vztahu k Bohu a k lidem, ale také ke světu, tedy i ke zvířatům.

V 1 Tim 4,1-5 a podobně i v Kol 2,16-17 nacházíme odsouzení bludařů, kteří odmítali jíst určité pokrmy.¹⁰⁵ Pavel v těchto textech brání svobodu křesťana, který může využívat Boží stvoření ke své obživě.

Pro doplnění uveďme i texty 2 Petr 2,12 a Jud 10. V těchto verších je označení za zvíře použito jako urážka. 2 Petr 2,12: „Ti lživí učitelé však jako nerozumná zvířata, určená od

¹⁰⁰ Mt 10,3; Srov. Mt 6,25-26.

¹⁰¹ Sk 10,11.

¹⁰² K tématu zrušení rozdělení na čisté a nečisté doporučuji následující studii: ŠKODA, P., *Čisté a nečisté. Studie o závaznosti rozlišování čistého a nečistého masa určeného k jídlu pro Kristovy následovníky*. [online], Dostupné z http://biblickestudie.cz/studie/ciste_neciste.pdf. [cit. 2016-04-10].

¹⁰³ Srov. Kol 1,15; 2 Kor 4,4.

¹⁰⁴ Srov. 2 Kor 3,18; Řím 8,29.

¹⁰⁵ V 1 Tim 4,3 čteme: „Zakazují lidem ženit se a jíst pokrmy, které Bůh stvořil, aby je s děkováním požívali ti, kdo věří a kdo poznali pravdu.“ Anglický překlad KJV však výraz βρωμάτων (pokrmy) nesprávně přeložil jako *meat* (maso). Představitelé *Animal theology* na tuto chybu upozorňují a tvrdí, že se nejedná o zákaz vegetariánství. Nicméně výraz βρωμα má širší význam, který zahrnuje i pokrmy z masa. Srov. VANTASSEL, *Dominion over Wildlife?*, s. 94.

přírody za kořist a na porážku,... Implicitně jsou tyto texty svědectvím o nadřazenosti člověka nad zvířaty.

Zajímavé jsou také texty, jenž mluví o smíření Krista s tvorstvem. V této práci je však nebudu rozebírat, protože se jedná o komplexní téma, patřící spíše do soteriologie.¹⁰⁶

2.2.3. Zjevení Janovo

V poslední knize Bible nacházíme obraz nového nebe a nové země. Jedná se o text Zj 21-22,5. Na konci času bude celý vesmír obnoven. Půjde o nové stvoření, které doprovází konečné oslavení člověka. II. vatikánský koncil říká:

„Všechny tyto dobré plody přírody i našeho přičinění, které jsme v Duchu Páně a podle jeho příkazu zde na zemi rozmnožili, potom opět nalezneme, avšak očištěné od každé poskvrny, ozářené a přetvořené, až Kristus odevzdá Otci věčné a všeobecné království.“¹⁰⁷

Nic nám nebrání vyvodit, že v této nové zemi budou přítomna i nově stvořená zvířata.

3. Tradice

Na tomto místě bychom mohli předložit mnohé církevní otce a představit jejich pohled na vztah člověka vůči zvířatům. Taková pojednání by si však žádala patřičný prostor, kdy bychom museli zabrousit do antropologie a nauky o stvoření jednotlivých autorů. Kvůli malému prostoru a mé nedostatečné kvalifikaci zde představím pouze dva nejdůležitější teology, jejichž učení ovlivnilo západní tradici na dlouhá staletí. Jsou to sv. Augustin a sv. Tomáš Akvinský. Ještě než přejdeme k těmto dvěma postavám, alespoň ve stručnosti si dovolím několik poznámek k dalším postavám křesťanské teologie.

Církevní otcové starověku mají k našemu tématu rozhodně co říci. Případně zájemce o tuto problematiku zvu ke studiu sv. Ireneje z Lyonu, který bojoval proti gnózi a zdůrazňoval, že materiální svět je dobrý. Také jsme si výše připomněli jeho interpretaci Božího obrazu a podoby.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Představitelé *Animal theology* vztahují texty Řím 11,39; 1 Kor 15, 22-28; Ef 1,9-10; Kol 1,20, kde se mluví o smíření tvorstva, i na zvířata. Spatřují v nich základ pro tezi o spáse zvířat. Srov. VANTASSEL, *Dominion over Wildlife?*, s. 81-82.

¹⁰⁷ GS 39.

¹⁰⁸ Srov. podkapitola 2.1.1 této práce.

Velký přínos má také Origenes, který jasně uvádí hierarchii tvorů. Ve spisu *Contra Celsum* vyvrací Celsovo tvrzení o rovném postavení člověka a ostatních tvorů. Klade důraz na lidskou rozumnost, která je specifickým znakem Božího obrazu v člověku.¹⁰⁹

Pokud chceme téma poměru člověka vůči zvířatům prozkoumat i jiné církevní otce či teology, hledejme především v jejich komentářích na Genezi, nebo na žalmy (především na žalmy o stvoření).

Zajímavostí, občas citovanou v dnešních pojednáních o vegetariánství, je jeden z anatematismů 1. synody v Braga (561). Tato synoda odmítla učení Priscilliánů, kteří v rámci svého učení vybízeli k silné askezi, jenž zahrnovala i půst od vína a masa. Synodní otcové reagují takto:

„Jestliže někdo považuje pokrm z masa, jenž dal Bůh člověku, za nečistý, a postí se od něj, ne kvůli zaživacím bolestem (*afflictionem corporis sui*), ale protože jej považuje za jakoby nečistý, takže neochutná ani zeleninu vařenou s masem, jak učí Manicheus a Priscillián, *anathema sit*.“¹¹⁰

3.1. Augustin

Nauka svatého Augustina ovlivnila na dlouhé roky západní křesťanství. Ve svém díle mimo jiné kritizuje manicheismus, jehož byl dříve stoupencem. Manichejci odmítali zabíjení zvířat a jezení masa, byli vegetariáni.¹¹¹ Augustin nevoli k zabíjení zvířat nesdílí a tvrdí:

„Samotný Kristus ukazuje, že upouštět od zabíjení zvířat a ničení rostlin je velká pověra, neboť, na základě neexistence společných práv lidí, zvířat a rostlin, poslal zlé duchy do stáda sviní a kletbou nechal seschnout strom, jenž nenesl ovoce.“¹¹²

Augustin zde argumentuje především Ježíšovou praxí, když odkazuje na Mt 8,28-34, kde Ježíš způsobuje smrt velkého stáda vepřů a na Mt 21,18-22, kde se mluví o prokletí fikovníku. Augustin vidí lidskou hodnotu především v jeho rozumové duši. Rostliny ani zvířata takovou

¹⁰⁹ Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 37-40.

¹¹⁰ DENZINGER – HÜNERMANN, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum: edizione bilingue*. 4. vydání, Bologna: EDB, 2001. č. 461.

¹¹¹ Podle J. Passmorea Manichejci věřili, že půda je posvátná. Něco z její posvátnosti se dostává i do rostlin skrze kořeny. Zvířata pojídají rostliny, čímž znečišťují tuto posvátnost. Navíc se rozmnožují sexuálně, což je pro Manichejce nečisté jednání. Srov. John PASSMORE, „Treatment of animals“ in *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36. No. 2 (1975), s. 195-218, zde s. 196-197.

¹¹² AUGUSTIN, *De moribus Manichaeorum*, In SCHAFF Philip (ed.), *Nicene and post-Nicene Fathers*, New York: Cosimo Classics, 2007, zde XVII, 54.

duši nemají, proto mají menší hodnotu než člověk. Augustin klade zvířata výše než rostliny, protože uznává, že mají smysly a cítí bolest:

„Neboť v jejich křiku (zvířat) slyšíme a vidíme, že umírají s bolestí. Ale člověk to ignoruje u zvířat, s kterými jelikož nemají rozumovou duši, není spojen žádnými společnými právy.“¹¹³

V pasážích následujících právě citovaný text velmi obratně a místy i vtipně ukazuje nesmyslnost manichejského postoje.

Další pasáž, kterou později používá i Tomáš Akvinský, je v Augustinově spisu *O Boží obci*. Augustin zde rozebírá přikázání „Nezabiješ“. Upozorňuje na názory, podle kterých se má toto přikázání rozšířit i na zvířata. Augustin se ptá, proč ne i na rostliny? Nakonec svou nauku shrnuje slovy:

„Neuznáváme, že by se tento výrok týkal zelin, ježto v nich není žádného citu, ani nerozumných živočichů, kteří létají, plovou, chodí a plazí se, jelikož jim nebyl dán rozum jako nám a tak nám jich po bok nestaví, - pročež vevespravedlivým řádem Tvůrcovým je dán v naše služby i jejich život i smrt.“¹¹⁴

Na závěr tedy shrňme, že Augustin dovoluje užívat (*uti*) zvířata a také je zabíjet. Ukazuje na nadřazenost člověka, která plyne z jeho rozumové duše.

3.2. Tomáš Akvinský

Nyní stojíme před výzvou seznámit se s pohledem Tomáše Akvinského na vztah člověka vůči zvířatům. Toto zkoumání bude z mé strany jen povrchní a stručné, protože nauka a rozsah díla Andělského učitele přesahují limity této práce. Přesto se podívejme alespoň na některé Tomášovy pozice.

Tomáš pevně zastával nadřazenost lidí nad zvířaty. Tato nadřazenost je dána především rozumovou duší, kterou má každý člověk. Rostliny mají vegetativní duši a zvířata duši smyslovou. Tyto dvě nejsou nesmrtelné a jsou odlišné a nižší vůči lidské rozumové duši.¹¹⁵ Z této nadřazenosti a rozumovosti lidí vyplývá, že mají poznávat řád stvořených věcí a být správci jiných (nižších) tvorů.¹¹⁶

¹¹³ Ibid. XVII, 59.

¹¹⁴ AUGUSTIN, *O Boží obci, knih XXII*, Praha: Vyšehrad, 1950, I. 20.

¹¹⁵ Srov. S. Th., I, 96,1. Citováno z Tomáš AKVINSKÝ, *Theologické Summy svatého Tomáše Akvinského* [Doslovný překlad]. Přel. P. dr. Silvestr Braitto. Olomouc: Edice Krystal, 1937.

¹¹⁶ Srov. Tomáš AKVINSKÝ, *Summa proti pohanům III*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993. q. 78.

Tomáš si také klade otázku, zde je zakázáno zabíjet zvířata. Podle Tomáše mohou lidé zabíjet zvířata, protože jsou jim nadřazení. Navíc jsou zvířata určena pro člověka, takže jich může využívat.¹¹⁷ V otázce chování vůči zvířatům Tomáš upozorňuje, že kruté jednání se zvířaty se vést i k týrání člověka.¹¹⁸ Ovšem toto funguje i naopak:

„Nasadě pak jest, že kdo se cvičí v citu milosrdenství s živočichy, je tím více uzpůsobován k citu milosrdenství s lidmi, pročez se praví v Přísloví 12: Spravedlivý zná duše svých spřežení, nitro však bezbožných kruté.“¹¹⁹

Soucitný postoj ke zvířatům může tedy být prospěšný i pro mezilidské vztahy.

Tomáš odmítá vegetariánství a říká, že užívání masa není hříšné, ale prospěšné.¹²⁰

3.3. II. vatikánský koncil

Při studiu dokumentů tohoto koncilu zjistíme, že nikde nenacházíme delší, souvislejší pojednání ani o ekologii, životním prostředí nebo přímo o vztahu člověka ke stvoření. Důvodem je především skutečnost, že v době konání koncilu (1962-1965) nebyla otázka ochrany přírody tak významná. Nicméně, k rozmachu ekologických hnutí a vědomí potřeby ochrany přírody došlo nedlouho po ukončení koncilu.¹²¹

Přestože koncil o vztahu člověka vůči stvoření nepojednává výslovně, nalézáme zde několik východisek, které později přispěly k zaujetí správného postoje k sledované otázce. Tyto inspirace nacházíme v pastorální konstituci *Gaudium et spes*. V jejím úvodu se mluví o světě, který je:

„...poznamenáný (*lidským*) úsilím, porážkami a vítězstvími; ... svět byl stvořen a je udržován Stvořitelovou láskou; ...upadl do otroctví hříchu, ale ukřižovaný a zmrtvýchvstalý Kristus jej osvobodil, aby byl podle Božího plánu přetvořen a dospěl k svému naplnění.“¹²²

¹¹⁷ Srov. S. Th., II-II, 64,1.

¹¹⁸ Srov. S. Th., II-I, 102,6 ad 1. O jiném místě s tímto motivem, které se mi ale nepodařilo najít, svědčí Deborah Jones. Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 45.

¹¹⁹ S. Th., II-I, 102,6 ad 8.

¹²⁰ Srov. S.c.g., q. 127.

¹²¹ Rozmach ekologického hnutí nastal po vydání knihy *Silent Spring* (Tiché jaro) americké biologky Rachel Carson v roce 1962. Tato kniha upozorňuje na negativní důsledky používání pesticidů, zvláště DDT. Kniha vedla k přezkoumání dopadů DDT na přírodu a nakonec k zákazu používání DDT v USA v roce 1972.

¹²² GS, čl. 2 in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

Z uvedené citaci vyplývá, že interakce mezi člověkem a světem je ovlivněna také vztahem člověka k Bohu. Tento princip provázanosti ekologie člověka s ekologie přírody bude později naplno vysloven Janem Pavlem II. a Benediktem XVI.¹²³

Konstituce přiznává stvořenému světu (tedy implicitně i zvířatům) vlastní hodnotu.¹²⁴ Dokonce používá termín „autonomie časných skutečností“, kterým se nemyslí nezávislost stvoření na Stvořiteli, ale spíše skutečnost, že stvořený svět má: „vlastní zákony a hodnoty, které má člověk postupně poznávat, používat jich a pořádat je.“¹²⁵ Hodnota stvoření je závislá na Stvořiteli, nikoli na člověku, jak taktéž vyplývá z uvedených výroků.

Pojetí člověka, který má jistý primát nad tvorstvem, nachází oporu i v učení koncilu. Člověk je totiž: „jediný tvor na zemi, kterého Bůh chtěl pro něho samého.“¹²⁶ Na jiném místě koncil zaujímá vysloveně antropocentrický pohled na stvoření slovy: „Všechno na světě má být zaměřeno k člověku, jako ke svému středu a vyvrcholení.“¹²⁷ V následujícím textu je vysvětleno, že je třeba správně rozumět pojmu člověk. Být člověkem v sobě totiž zahrnuje vztahovost. Koncil zde má především na mysli vztahovost mezilidskou, ale my můžeme dodat i vztah vůči Bohu a vůči světu. Dále je třeba chápat tento výrok v souvislosti se slovy Písma: „Všechno je vaše. Vy však patříte Kristu a Kristus Bohu“ (1 Kor 3,22-23). Vláda člověka není tedy absolutní, ale podřízena jeho vztahu ke Kristu. Člověk je středem a vrcholem stvořeného světa právě pro svůj jedinečný vztah k Bohu, který je vyjádřen konceptem Božího obrazu.

Správné chápání příkazu k vládě nad stvořením (Gn 1,28) naznačuje koncil slovy:

„Člověk Kristem vykoupený, který se stal v Duchu svatém novým stvořením, může a musí milovat i věci Bohem stvořené. Přijímá je od Boha a hledí na ně a má je v úctě, jako by právě vyšly z Boží ruky. Děkuje za ně Dobrodinci a používá a dopřává si stvořených věcí v duchu chudoby a vnitřní svobody.“¹²⁸

Tento text je mimořádně vyvážený. Na jednu stranu opěvuje hodnotu stvoření, ale zároveň mluví o jeho používání k lidským potřebám. Důležitý je i podmět celé citace. Je jím člověk Kristem vykoupený, který přijal Ducha svatého. Zaujetí správného postoje vůči stvoření je pro

¹²³ BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007“ in *Acta České biskupské konference*, Vol. 2 (2007), s. 5-15, zde čl. 8.

¹²⁴ Srov. GS, čl. 36.

¹²⁵ GS, čl. 36.

¹²⁶ GS, čl. 24.

¹²⁷ GS, čl. 12.

¹²⁸ GS, čl. 37.

křesťana něčím základním, co nelze opominout. Pozdější diskuze ukáže, že správný vztah ke stvoření předpokládá a podněcuje vztah ke Stvořiteli.¹²⁹

Můžeme tedy shrnout, že koncil i když nemluví výslovně o vztahu člověka ke zvířatům, přesto podává jisté základy, které nám dnes pomáhají toto téma řešit. Především vyzdvihuje primát člověka ve stvoření, ale zároveň ukazuje vlastní hodnotu stvoření, která pochází od Stvořitele. Upozorňuje, že správný vztah ke stvoření nelze oddělit od vztahu k Bohu Stvořiteli. Ohledně vztahu člověka ke stvoření hájí právo člověka využít věci pro svůj prospěch, nicméně toto právo není absolutní, ale podřízeno duchu chudoby a vnitřní svobody.

3.4. Pavel VI.

V roce 1971 vydává papež Pavel VI. apoštolský list *Octogesima adveniens*, ve kterém se mluví také o důležitosti ochrany životního prostředí. Nacházíme zde ale jen jeden článek, který upozorňuje na devastaci přírody lidskou činností a vybízí k reflexi tohoto jednání.¹³⁰ Mimo tuto zmínku se papež vztahem člověka vůči stvoření nijak zvlášť nezabývá. Toto velké téma čeká na jeho nástupce Jana Pavla II.

3.5. Jan Pavel II.

V roce 1978 se stává papežem polský kardinál Karol Wojtyła. Tento dnes již svatořečený papež vykonával druhý nejdelší pontifikát v dějinách papežství. Během svého působení se častokrát vyjadřoval k tématu ekologie, úcty a hodnoty ke stvoření či ke klimatickým změnám. Na tomto místě není naším cílem analyzovat všechna jeho díla, která souvisí s naším tématem vztahu člověka vůči stvoření, ale pokusíme se vybrat nejdůležitější texty, které nám osvětlí učení tohoto velkého papeže.

Již v roce 1979, tedy rok po papežské inauguraci, vydává papež Jan Pavel II. bulu *Inter sanctos*, kterou prohlašuje svatého Františka z Assisi patronem ekologů.¹³¹ Zajímavé je, že návrh prohlásit sv. Františka patronem ekologů se objevuje ve výše zmíněném článku historika Lynn Whitea.¹³²

¹²⁹ Srov. JAN PAVEL, *Message for celebration of the World Day of Peace 1990* [online], Dostupné z <https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/index.html>, [cit. 2016-04-15], čl. 5.

¹³⁰ Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens* z 14. května 1971, In *Sociální encykliky: 1891-1991*, Praha: Zvon, 1996, čl. 21.

¹³¹ JAN PAVEL II., *Inter sanctos*, AAS 71 [1979], 1509f.

¹³² Srov. 1. kapitola této práce.

Poselství ke Světovému dni míru 1990

Tento text, na který se sám Jan Pavel v pozdějších letech odvolává, je celý věnován tématice stvoření a přístupu člověka k němu. Téma poselství zní: „Mír s Bohem Stvořitelem, mír se vším stvořením.“¹³³ Po úvodu, kde upozorňuje na aktuálnost otázky ekologie¹³⁴, se zabývá reflexí biblického přístupu k otázce ekologie. Především zdůrazňuje, že stvoření je opakovaně označeno jako dobré (srov. Gn 1-3). O prvních lidech jasně říká, že mají „dary a schopnosti“, které je odlišují od ostatního stvoření. Bůh lidi „povolává k účasti na rozvíjení Božího plánu stvoření“. Toto povolání pak zakládá pevný vztah mezi tvory a člověkem, který je vyjádřen v příkazu panovat s moudrostí a láskou.¹³⁵ Následně papež připomíná texty o hříchu člověka, který původní harmonii se stvořením narušil. Z poselství Nového zákona upozorňuje na text Kol 1,19-20, kde se mluví o smíření všeho stvořeného skrze Krista a v Kristu.¹³⁶ Jan Pavel nastínil toto biblické pozadí, ze kterého vyvozuje:

„Když se člověk k Božímu plánu obrací zády, vyvolává chaos, který má nevyhnutelné následky pro zbylý stvořený řád. Když není člověk smířen s Bohem, poté ani země nemůže být v míru sama o sobě.“¹³⁷

Tímto odkazem na biblickou teologii stvoření chce Jan Pavel upozornit na to, že problém ochrany životního prostředí má také rozměr antropologický. Jde především o postoj a chování člověka. Dále papež upozorňuje estetickou hodnotu stvoření. Kontemplace stvoření působí v člověku pokoj a klid, neboť ukazuje na svého Tvůrce.¹³⁸ V závěru poselství papež vybízí k výchově k „odpovědnosti za sebe, za druhé a za zemi.“¹³⁹ Tato výchova k ekologické zodpovědnosti se týká jak různých organizací, tak i na prvním místě rodiny. Výchova spočívající v konverzi smýšlení i jednání, je na prvním místě úkolem pro rodinu.¹⁴⁰ Katolíkům připomíná jejich „vážený závazek péče o celé stvoření“¹⁴¹

¹³³ JAN PAVEL II, *World Day of Peace 1990*.

¹³⁴ *Ibid.*, čl. 1-2.

¹³⁵ *Ibid.*, čl. 3, Gn 1,28.

¹³⁶ *ibid.*, čl. 4.

¹³⁷ *Ibid.*, čl. 5.

¹³⁸ *Ibid.*, čl. 14.

¹³⁹ *Ibid.*, čl. 13.

¹⁴⁰ Srov. *ibid.*, čl. 13.

¹⁴¹ *Ibid.*, čl. 16.

Sollicitudo rei socialis

V této sociální encyklice vydané roku 1987 se papež Jan Pavel II. zabývá novými otázkami, které přinesl rychlý rozvoj světa. Ve 4. kapitole se papež přímo zabývá také tématem vztahu člověka vůči tvorům. K tématu Gn 1,25-26 o podřízení tvorstva člověku, dodává, že člověk je podřízen Bohu.¹⁴² To znamená, že tato vláda nad tvorstvem není neomezená, absolutní, ale je podřízena pravému vládci – Bohu. Zásadní text pro naše téma je článek 34, ve kterém se papež vyjadřuje následovně:

„...je na místě *čím dál lépe chápat*, že nelze beztrestně využívat různých tvorů, ani živých, ani neživých – rostlin, zvířat, živelů – libovolně, podle vlastních hospodářských potřeb. Naopak, musí se doceňovat *přirozenost každé bytosti* a jejich *vzájemné propojení* v uspořádaném systému, jakým je právě kosmos.“¹⁴³

Všimněme si, že papež zde neodmítá jakékoli využívání živých tvorů člověkem. Kritizuje takový přístup, který postrádá tedy vážnější důvod, účel a je motivován libovůlí nebo vlastními hospodářskými potřebami, tedy touhou po zisku.

„Omezení uložené člověku od počátku samotným Stvořitelem a vyjádřené symbolicky zákazem "jíst ovoce ze stromu" (srov. Gn 2,16-17) dostatečně jasně ukazuje, že ve vztahu k viditelné přírodě jsme podrobeni nejen biologickým, ale i mravním zákonům, které nelze beztrestně přestupovat.“¹⁴⁴

Konstatování, že mravní zákony se týkají také vztahu lidí k přírodě, tzn. i zvířatům, nám umožňuje aplikaci některých morálních kategorií i na vztah člověka ke stvoření. Mluvíme například o ekologických ctnostech, hříchu proti stvoření, zvířatům, apod.

O pokusech na zvířatech

V listu Papežské akademii věd se papež Jan Pavel II. vyjadřuje k tématu pokusů na zvířatech.

„Je zřejmé, že zvířata jsou dána člověku do služby a mohou být tedy předmětem pokusů. Nicméně se s nimi musí zacházet jako s Božími tvory, kteří jsou určeni sloužit dobru člověka,

¹⁴² JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis* z 30. prosince 1987, In *Sociální encykliky: 1891-1991*, Praha: Zvon, 1996, čl. 29.

¹⁴³ JAN PAVEL II., SRS, čl. 34.

¹⁴⁴ *Ibid*, čl. 34.

ale nesmí jím být týrán. Omezení pokusů na zvířatech, které jsou postupně čím dál méně důležité, tudíž odpovídá zaměření a blahu celého stvoření.¹⁴⁵

Papež tedy souhlasí s využitím zvířat pro vědecké pokusy. Klade ovšem podmínku, aby zvířata nebyla týrána. Nutno podotknout, že v tomto listu se jedná o pokusy, které mají přinést důležité objevy v oblasti vzniku a vývoje lidského života. Možná tedy můžeme rozlišit i druhou podmínku přijatelnosti pokusů na zvířatech, totiž podmínku důležitosti výzkumu. Z textu vyplývá, že zvířatům je přiznána jejich důstojnost Božích tvorů, kvůli které je zakázáno zvířata týrat.

Otázka duše zvířat

Při přípravě této práce jsem na stránkách mnoha ochranářských organizací¹⁴⁶ ale i v některých publikacích narazil na citaci údajného výroku Jana Pavla II., který měl říci následující: „Zvířata mají duši (*soul*) a lidé musí být s těmito našimi mladšími bratry solidární a mít je rádi. ...¹⁴⁷ Tento text je zajisté překvapující, jenže není vůbec jisté, že ho papež Jan Pavel II. skutečně řekl. Jediný odkaz, který bývá u tohoto výroku uváděn, je odvolávka na generální audienci roku 1990. Po usilovném pátrání jsem dospěl k závěru, že se jedná o středěční generální audienci ze dne 10. ledna 1990.¹⁴⁸ Problém je, že tato audience je v anglickém překladu jen téměř nedostupná.¹⁴⁹ Pokud si ji dobře přečteme, zjistíme, že se zabývá Božím duchem či dechem při stvoření. Papež zde mimo jiné říká, že ačkoli se ve zprávách o stvoření nemluví o vztahu ducha Božího ke zvířatům, jiné texty mluví o tom, že i zvířata mají stejného ducha (*dech, breath*), jako lidé. Důsledkem tohoto „se člověk ukazuje (*appears*) být v solidaritě se všemi živými bytostmi.“¹⁵⁰ Toto naznačuje např. Žl 104, 29-30: „...odejmeš-li jejich ducha, hynou, v prach se navracejí. Sesíláš-li svého ducha, jsou stvoření znovu.“ Adresátem je všechno živé stvoření.¹⁵¹ Text ovšem mluví o duchu ve smyslu principu

¹⁴⁵ JAN PAVEL II., *To Members of the Pontifical academy of sciences* 23. 10. 1982. [online], Dostupné z <http://www.casinapioiv.va/content/accademia/en/magisterium/johnpaulii/23october1982.html>, [cit. 2016-04-15], čl. 4.

¹⁴⁶ Srov. PETA, „John Paul II: A Saint to Animals“ [online], Dostupné z <http://www.peta.org/blog/pope-saint-animals/> [cit. 2016-03-05].

¹⁴⁷ Deborah JONES, „Do Animals Have Souls?“ in *The Ark* [online], No. 186 (2000), dostupné z <http://www.all-creatures.org/ca/ark-186wi2000.html>. [cit. 2012-10-30].

¹⁴⁸ JAN PAVEL II., *Katecheze z generální audiencie 10. ledna 1990*. [online] Italský originál dostupný z https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/audiences/1990/documents/hf_jp-ii_aud_19900110.html. [cit. 2016-04-15].

¹⁴⁹ Po dlouhém pátrání jsem nakonec našel neoficiální překlad na stránkách www.totus2us.com. Dostupný z <http://totus2us.com/teaching/jpii-catechesis-on-god-the-holy-spirit/the-creative-action-of-the-divine-spirit>, [cit. 2016-04-15].

¹⁵⁰ *Ibid.*, čl. 4.

¹⁵¹ JAN PAVEL II., *Generální audiencie 10. ledna 1990*, čl. 4.

života. Nejedná se tedy o duši rozumovou, která je vlastní člověku. Stejně tak nemůžeme mluvit o nesmrtnosti tohoto ducha života.

Mé zkoumání vede k závěru, že výrok připisovaný papeži Janu Pavlu o duši zvířat je zavádějící. Správně mu lze rozumět, pokud známe tradiční pojetí duše¹⁵². V scholastické terminologii skutečně lze mluvit o tom, že zvířata mají duši, ovšem duši rostlinou a zvířecí. Nikoli duši rozumovou. Protože dnes je toto tradiční rozlišení typu duší překonané a málo používané, vedou výroky o duši zvířat interpretaci, že lidé i zvířata mají stejnou duši. Není pak divu, že články s tímto citátem Jana Pavla obsahují často úvahy o spáse zvířat, nebo o rovném postavení lidí a zvířat. Ve skutečnosti však z výroku papeže nic takového neplyne.

O příkazu panovat světu

Jak jsme již dříve poznamenali, klíčovou otázkou přístupu člověka ke stvoření je způsob interpretace Gn 1,26-28. Jan Pavel své pojetí nejnvýstižněji vyjádřil v encyklice *Evangelium vitae*. V článku 52 čteme:

„...panování (člověka nad zemí) však není absolutní, ale *služebné*, jelikož je ve vztahu k jedinečnému a nekonečnému panování Božímu. Proto je má člověk vykonávat *moudře a s láskou*, neboť je spoluúčastníkem na Boží moudrosti a nezměrné lásce. To se konečně uskutečňuje v poslušnosti k jeho svatému Zákonu: svobodná poslušnost je zároveň radostná (srov. Ž 119), zrozena a živena z vědomí, že Boží příkázání jsou darem jeho milosti, svěřeným člověku pouze pro jeho prospěch, ochranu jeho důstojnosti a k dosažení štěstí.“¹⁵³

Jan Pavel tedy zcela jasně deklaruje, že dominium nad zemí je spíše úkolem či povoláním než nadvládou bez zodpovědnosti. Člověk je nazýván „správcem Božího království“¹⁵⁴, který má za úkol stvoření chránit, udržovat a rozvíjet. Pojem správcovství se v pojednáních o přístupu ke světu ukazuje být klíčovým, neboť zároveň vyjadřuje zodpovědnost člověka a omezenost jeho pravomocí, danou zodpovědností vůči Bohu Stvořiteli.

¹⁵² Toto chápání jsme si představili výše u Tomáše Akvinského.

¹⁵³ JAN PAVEL II., *Evangelium vitae* z 25. března 1995, Praha: Zvon, 1995, čl. 52.

¹⁵⁴ Srov. JAN PAVEL II., *General Audience 17 January 2001* [online], Dostupné z <https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001.index.3.html>. [cit. 2012-10-30]. čl. 3.

3.6. Benedikt XVI.

Kardinál Josef Ratzinger, bývalý prefekt Kongregace pro nauku je uveden do Petrova úřadu 24. dubna 2004. Jeho pontifikát trvá necelých 8 let a poprvé v moderních dějinách končí abdikací. V následující části si představíme některé texty, které mluví o vztahu člověka vůči stvoření či přímo vůči zvířatům. Avšak dříve než otevřeme Benediktovy texty, podívejme se na některá gesta, která vzbudila zájem a pozornost veřejnosti a částečně se dotýkají i našeho tématu.

Benedikt XVI. si za své postoje a činy vysloužil označení „zelený papež“. Tento titul mu byl připisován poté, co nechal pokrýt střechu auly Pavla VI. solárními panely, které poskytují energii části Vatikánského státu.¹⁵⁵

Dalším gestem bylo vytvoření tzv. karbonového off-setu. Jedná se o program, ve kterém se produkce skleníkových plynů na jednom místě (v tomto případě ve Vatikánu), anuluje zřízením místa, které tyto škodlivé plyny absorbuje. Vatikán, který nechal vysázet pro tento les v Maďarsku, se stal prvním (a dosud jediným) státem, který je co do produkce skleníkových plynů neutrální.¹⁵⁶

Z doby pontifikátu Benedikta XVI. bychom mohli najít ještě další gesta,¹⁵⁷ která dokládají, že tomuto papeži leželo velmi na srdci, aby nejen mluvil a vyzýval k větší angažovanosti v péči o stvoření, ale aby církev šla příkladem.

Papež Benedikt se ve svých promluvách často věnoval tématu ochrany životního prostředí se zvláštním důrazem na problematiku klimatických změn a energetických zdrojů.¹⁵⁸ V jeho textech nenajdeme mnoho explicitních zmínek o problematice ochrany zvířat, ale je více než jasné, že kdykoli mluví papež o ochraně stvoření, má na mysli také ochranu živočichů.

Rozhovor s Peterem Seewaldem

V únoru roku 2000 se setkal kardinál Ratzinger s novinářem Peterem Seewaldem. V rozhovoru, který byl později publikován pod názvem *Bůh a svět*¹⁵⁹ byla budoucímu papeži

¹⁵⁵ Takto byl titulován v mnohých médiích. Za všechny uvedme článek z Catholic World Report. ZIEGLER, J. J., „Catholics, the Environment, and a Culture of Waste” in *The Catholic World Report* [online], Dostupné z http://www.catholicworldreport.com/Item/2575/catholics_the_environment_and_a_culture_of_waste.aspx, [cit. 2016-04-15].

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Například pořízení „ekologického“ papamobilu s elektrickým pohonem. Srov. ibid.

¹⁵⁸ Srov. např. BENEDIKT XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2007*, čl. 9.

¹⁵⁹ Joseph RATZINGER, *Bůh a svět. Tajemství křesťanské víry. Rozhovor s Peterem Seewaldem*. 3.vyd., Brno: Barrister &Principal, 2010.

položena otázka: „Smíme zvířata využívat, a dokonce jíst?“¹⁶⁰ Zde je odpověď kardinála Ratzingera:

„Toto je velmi vážná otázka. Každopádně vidíme, že nám byla mimo jiné dána do ochrany, že s nimi nesmíme zacházet, jak se nám zachce. I zvířata jsou Boží tvorové, byť ne s tak přímým vztahem k Bohu jako člověk, nicméně přesto bytosti, které chtěl a které my musíme respektovat jako průvodce stvoření a jako zásadní prvky stvoření. Ohledně otázky, směji-li se zvířata zabíjet a jíst, existuje v Písmu pozoruhodné ustanovení. Můžeme vidět, že v souvislosti s lidskou potravou je nejprve řeč pouze o rostlinách. Teprve po potopě světa, tedy po dalším zlomu mezi člověkem a Bohem, je člověku dovoleno jíst maso. To znamená, že je zaveden pořádek, který je druhořadý a sdělený teprve druhotně. Nicméně – i když je nutně zraňující, že zvířata využíváme tímto způsobem – bychom neměli směřovat ani k nějakému sektářskému kultu zvířat.

Člověku je dána i tato možnost. Má si k těmto tvorům uchovat úctu, ale současně vědět, že mu není zapovězeno mít z nich obživu. Samozřejmě, průmyslové využití, kdy se husy pěstují tak, aby měly co největší játra, anebo kuřata přechovávají v takových podmínkách, že se mění v jakési zvířecí karikatury, tato degradace zvířat na zboží, zdá se mi, skutečně odporuje vzájemnosti lidí a zvířat, která prosvítá Bibli.“¹⁶¹

Jak odpovídá kardinál Ratzinger na otázku požívání masa? V zásadě nevyklučuje pozici vegetariánství, která vyplývá z darování rostlin za pokrm v Gn 1,29. Varuje však před kultem zvířat. Pod tím si můžeme představit pozici, která považuje zvíře za nositele stejné nebo vyšší důstojnosti, než je důstojnost člověka. Na druhou stranu lze oprávněně využívat zvířata pro obživu, přičemž i tato pozice má svůj extrém, kdy se naopak hodnota zvířete pošlapává.

Organizace PETA¹⁶² poslala čerstvě zvolenému papeži Benediktovi pozdrav s výzvou, aby zařadil zvířata do oblasti zájmu katolické církve.¹⁶³ Tato organizace, kterou rozhodně nelze označit za křesťanskou, podporovala papeže Benedikta právě díky jeho slovům v citovaném rozhovoru o respektu vůči zvířatům a o kritice průmyslového chovu.¹⁶⁴ Ještě připomeňme, že rozhovor s P. Seewaldem nelze chápat jako výrok magisteria. Jde o soukromý názor teologa Ratzingera.

¹⁶⁰ Ibid., s. 53.

¹⁶¹ Ibid., s. 53.

¹⁶² Jedná se o neziskovou organizaci, která se zabývá ochranou práv zvířat. Byla založena roku 1980 v USA, dnes působí celosvětově.

¹⁶³ PETA, „Pope Benedict XVI Continues Tradition of Papal Concern for Animals“ [online], Dostupné z <http://www.peta.org/features/pope-benedict-xvi/>. [cit. 2016-03-05].

¹⁶⁴ Srov. RATZINGER, *Bůh a svět*, s. 53.

Poselství ke světovému dni míru 2007

Téma tohoto poselství zní „Lidská osoba, srdce míru“. V článcích 12-13 se dotýká tématu ekologie míru a rozlišuje termíny ekologie přírody a ekologie člověka¹⁶⁵. Obě ekologie nelze od sebe oddělit, neboť „každý postoj nerespektování životního prostředí způsobuje škody lidskému soužití a naopak.“¹⁶⁶ Dále si všímá vzájemného vztahu míru se stvořením a míru mezi lidmi. Obojí vyžaduje mír s Bohem.¹⁶⁷

Z uvedeného vyplývá, že pokud hledáme správný postoj vůči stvoření popř. zvířatům, nelze jej oddělovat od vztahů mezilidských. Člověk jakožto Boží obraz se vztahuje jak k lidem, tak ke stvoření.

Poselství ke světovému dni míru 2008

Tématem poselství je „lidská rodina, společenství pokoje.“¹⁶⁸ Papež se v něm zabývá společenstvím muže a ženy, kteří vytvářejí rodinu. Pro lidskou rodinu je domovem země, životní prostředí, které nám Bůh dal,...

K našemu tématu poznamenává:

„Člověk má přirozeně vyšší hodnotu ve srovnání s celým stvořením. Respektování životního prostředí neznamená stavět neživou nebo živou přírodu nad člověka. Spíše to znamená nechápat je egoisticky, jako by bylo plně k dispozici pro naše vlastní zájmy, protože i příští generace mají právo na užitek ze stvoření, přičemž budou uplatňovat stejnou svobodnou odpovědnost, kterou si nárokujeme my.“¹⁶⁹

Vidíme zde, že je potvrzen primát člověka nad stvořením. Slovo „přirozeně“ je zde použito v metafyzickém smyslu, tedy že vyšší hodnota je dána lidskou přirozeností, tedy nezvratitelně. Dalším bodem, který nás osloví je rozměr zachování stvoření pro další generace. V době, kdy jsme svědky ohrožení nebo i vymírání živočišných druhů vlivem následků lidské činnosti (trofejový lov, rybolov, oteplování, znečištěné životní prostředí) je tento důraz zvláště aktuální.

¹⁶⁵ Česká znění překládá termín „ecologia umana“ jako „humánní ekologie“. Z důvodů terminologické jasnosti jsem zde překlad upravil na „ekologie člověka“. Takto je stejný výraz překládán i v dalších textech a hlavně v encyklice *Laudato si'*.

¹⁶⁶ BENEDIKT XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2007*, čl. 8.

¹⁶⁷ Srov. *ibid.*, čl. 8.

¹⁶⁸ BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2008“ in *Acta České biskupské konference*, Vol. 3 (2008), s. 55-64, zde čl. 7.

¹⁶⁹ *Ibid.*, čl. 7.

Poselství ke světovému dni míru 2010

Téma zní: „Chceš-li být tvůrcem míru, ochraňuj stvoření.“¹⁷⁰ Stejně jako v předešlých poselstvích, i zde Benedikt XVI. zdůrazňuje vazbu mezi mírem ve světě a úctou a péčí o stvoření. Pro nás je klíčový čl. 6, ve kterém papež mluví o stavu před prvním hříchem, jako o stavu harmonie mezi Bohem, člověkem a stvořením. Příkaz z Gn 1,26-28 k panování a podmanění si země je zde chápán „nejen jako pouhé udělení autority, ale spíše jako povolání k zodpovědnosti.“¹⁷¹ Hřích nepoškodil pouze vztah člověka vůči Bohu a vztah vzájemné mezilidské vztahy, ale také se odrazil na vztahu k přírodě tak, že člověk se „začal chovat jako vykořisťovatel, který nad (stvořením) chce mít absolutní vládu.“¹⁷²

V dalších člancích se papež soustředí spíše na ochranu životního prostředí, klimatu a využití přírodních zdrojů. Připomíná mezigenerační rozměr této problematiky a následně společnou odpovědnost celého lidstva.¹⁷³ Pro naše téma je zajímavé, že Benedikt XVI. připomíná princip subsidiarity a pomocí kterého ukazuje, že každý člověk se má zapojovat „na úrovni, jež mu odpovídá, a pracoval na tom, aby překonal převahu osobních zájmů.“¹⁷⁴

Papež také mluví o vzájemnosti péče o stvoření, podle které „když se staráme o stvoření, zjišťujeme, že se Bůh prostřednictvím stvoření stará o nás.“¹⁷⁵ Ve stejném článku však varuje před absolutizací přírody a před přístupy, které by vylučovaly „ontologický a axiologický rozdíl mezi lidskou osobou a ostatními živými bytostmi.“¹⁷⁶ Zde můžeme vidět potvrzení klasického učení církve, že mezi zvířaty a člověkem existuje rozdíl co do přirozenosti i co do hodnoty (axiologický rozdíl).

Caritas in veritate

V roce 2009 vydal Benedikt XVI. svou třetí encykliku s názvem *Caritas in veritate* (Láska v pravdě). Tato sociální encyklika navazuje zejména na encykliku Pavla VI. *Populorum progressio*, která se zabývala rozvojem národů.¹⁷⁷ Benediktova encyklika nese podtitul: „O integrálním rozvoji lidstva v lásce a pravdě.“¹⁷⁸ Papež se zde zabývá především vzrůstající

¹⁷⁰ BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2010“ in *Acta České biskupské konference*, Vol. 5 (2010), s. 37-48, zde čl. 1.

¹⁷¹ Ibid., čl. 6.

¹⁷² Ibid., čl. 6.

¹⁷³ Srov. BENEDIKT XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2010*, čl. 7-11.

¹⁷⁴ Ibid., čl. 11.

¹⁷⁵ Ibid., čl. 13.

¹⁷⁶ Ibid., čl. 13.

¹⁷⁷ Srov. PAVEL VI., *Populorum progressio* z 26. března 1967 In *Sociální encykliky: 1891-1991*, Praha: Zvon, 1996.

¹⁷⁸ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate* z 29. června 2009, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

globalizací světa a rozvojem národů. Tematizuje otázky ekonomické, politické, sociální, ale nás bude především zajímat, co říká k tématu světa, jako Božího stvoření.

Pro naši práci jsou klíčové články 48-51. Správný postoj vůči stvoření, je dle papeže podmíněn postojem věřícího, který:

„...poznává v přírodě podivuhodný výsledek Božího stvořitelského působení, který člověk smí s ohledem na vnitřní rovnováhu samotného stvoření odpovědně užívat k uspokojení svých oprávněných materiálních i nemateriálních potřeb.“¹⁷⁹

Tento text vyjadřuje snad nejjasněji stanovisko papeže Benedikta k otázce využití přírody pro lidské potřeby. Člověk musí brát ohled nejen na hodnotu jednotlivých částí přírody, ale také na jejich vzájemnou rovnováhu. Ochrana zvířat předpokládá a je součástí ochrany přírody, jako celku. Papež stanovuje, že člověk musí stvoření užívat odpovědně. Co znamená tato odpovědnost? Z kontextu jiných Benediktových textů lze mluvit o odpovědnosti vůči Bohu stvořiteli¹⁸⁰, vůči lidstvu jako celku, vůči budoucím generacím.¹⁸¹

Dále mluví Benedikt o hodnotě přírody a upozorňuje, že příroda je „něco víc než jen materie, s níž by bylo možné nakládat podle naší libosti.“¹⁸² Potvrzuje hodnotu přírody, která odkazuje a v jistém smyslu „mluví o Stvořiteli a jeho lásku k lidem.“¹⁸³ Benedikt jakožto vynikající teolog si ovšem uvědomuje nebezpečí zbožštění přírody a rizika, že ochrana stvoření bude nadřazována nad ochranu lidstva. Takovéto postoje vyvyšování přírody dle něj ústí do novopohanství a panteismu.¹⁸⁴

V článku 50 dává papeže do souvislosti úctu k lidskému životu a úctu ke stvoření. Všimá si, že v dnešní době se často vybízí k ochraně životního prostředí, ale zanedbává se či úplně chybí praxe ochrany lidského života. Představuje pojmy „ekologie člověka“ a „ekologie přírody“, které se vzájemně podmiňují.¹⁸⁵ Ekologie člověka znamená především správné uspořádání mezilidských vztahů, které se projevuje respektem vůči bližním. Z uvedeného lze vyvodit, že pro správnou péči člověka o stvoření je bezpodmínečně nutné pečovat také o vztah k sobě, druhým a k Bohu.

¹⁷⁹ CV, čl. 48.

¹⁸⁰ Srov. BENEDIKT XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2010*, čl. 14.

¹⁸¹ Srov. např. BENEDIKT XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2008*, čl. 8., nebo CV, čl. 50.

¹⁸² CV, čl. 48.

¹⁸³ Ibid., čl. 48.

¹⁸⁴ Srov. ibid 48.

¹⁸⁵ Ibid., čl. 50.

3.7. František

Již výběrem svého papežského jména dal kardinál Jorge Bergoglio najevo, že téma péče o stvoření mu bude vlastní. Přijal jméno František, po svatém Františku z Assisi. A hned při své intronizaci vybídl všechny lidi, nejen věřící, aby byli „ochránci stvoření“¹⁸⁶. V mnoha dalších projevech tuto výzvu opakuje a rozvíjí.

V apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium* pojednává o problematice hlásání evangelia v moderním světě. V souvislosti s povinností pečovat o slabé zmiňuje i nutnost péče a ochrany zvířat. „Jako lidské bytosti nejsme jenom uživateli, ale také opatrovníky ostatních tvorů.“¹⁸⁷ Následně připomíná pustošení přírody, které znamená ničení životního prostředí zvířat. Pokud se podíváme na kontext tohoto článku, vidíme, že zvířata jsou poslední skupinou, kterou papež zmiňuje v oddílu péče o slabé. Nejprve se mluví o lidech chudých, vykořisťovaných, týraných,¹⁸⁸ následně o nenarozených dětech¹⁸⁹, až nakonec o zvířatech. Tato uspořádanost vyjadřuje především primát ochrany lidského života, před péčí o stvoření.

Dosud nejvýznamnějším textem, ve kterém se papež František zabývá vztahem člověka ke stvoření, je bezesporu encyklika *Laudato si'*. Celá encyklika je jako první vůbec věnovaná výhradně tématu ekologie. Nyní si představíme několik bodů, které přispívají k tématu vztahu člověka ke zvířatům.

a) Vztah člověka ke stvoření

V části věnované biblickým textům o stvoření encyklika připomíná, že „lidská existence se zakládá na třech úzce souvisejících vztazích: vztahu k Bohu, vztahu k bližnímu a vztahu k Zemi.“¹⁹⁰ Všechny tyto vztahy byly hříchem narušeny, čímž byla porušena prvotní harmonie stvoření. Příkaz „podmaňte si zemi“ (Gn 1,28) může být interpretován různě, ale papež František rozhodně odmítá takový výklad, který by na základě tohoto textu nebo na základě stvoření k Božímu obrazu, opravňoval člověka k absolutní nadvládě nad přírodou.¹⁹¹ Naopak tvrdí, že celé Písmo vybízí člověka k odpovědnému vztahu ke stvoření. Poukazuje na texty

¹⁸⁶ FRANTIŠEK (papež), *Homilie při inaugurační mši svaté 19. 3. 2013*. AAS 105 [2013] 383f, Český překlad dostupný z <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=17984> [cit. 2016-04-09].

¹⁸⁷ FRANTIŠEK (papež), *Evangelii Gaudium, Apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*, Praha: Paulínky, čl. 215.

¹⁸⁸ Srov., EG, čl. 209-212.

¹⁸⁹ Srov., EG, čl. 213-14.

¹⁹⁰ LS, čl. 66.

¹⁹¹ Srov. *ibid.*, čl. 67.

Starého zákona, které mluví přímo o ohledu či ochraně zvířat. Z těchto i dalších textů tedy vyplývá, že vyhraněný antropocentrismus je naprosto nebiblický.¹⁹²

b) Hodnota zvířat

V úvodu encykliky se mezi klíčovými tématy, která prostupují celou encykliku, výslovně jmenuje také téma vlastní hodnoty každého stvoření.¹⁹³ Každý tvor má svoji specifickou, nezaměnitelnou hodnotu sám v sobě. Encyklika říká, že „základním důvodem veškerého stvoření je Boží láska.“¹⁹⁴ Na stvoření a tím tedy i na zvířata je třeba pohlížet jako na „objekt Boží lásky“¹⁹⁵ Z toho vyplývá, že Bůh je ve vztahu vůči stvoření. Na několika místech mluví encyklika dokonce o přírodě, jako „místě Boží přítomnosti“¹⁹⁶. Tyto výroky ovšem nedávají žádné oprávnění k panteistickému výkladu, který by ztotožňoval Boha s přírodou. Papež totiž na jiném místě připomíná biblickou teologii stvoření, která odmítá jakékoli zbožštění přírody.¹⁹⁷ Boží přítomnost zde znamená spíše vztah ontologické závislosti stvoření na Bohu. Každá tvor je udržován v bytí Bohem.¹⁹⁸

Papež v encyklice dále mluví o poslání tvorů a zdůrazňuje, že žádný tvor není zbytečný.¹⁹⁹ Posláním stvoření je především ukazovat na Boha, na jeho krásu a dobrotivost²⁰⁰. „...Každé stvoření odráží něco Božího a sděluje nám jisté poselství.“²⁰¹ Stvoření také svědčí o Boží lásce. Tím dovádí člověka nejen k poznání Boha, ale také ke klanění se jemu.²⁰²

Encyklika dává velký důraz na vzájemné vazby mezi jednotlivými tvory. Člověk má respektovat nejen hodnotu tvorů jako jednotlivců, ale také hodnotu stvoření jako celku. V praxi vybízí encyklika zvláště k ochraně ekosystémů. Papež výslovně říká: „(ekosystémy)...mají svou vnitřní hodnotu nezávislou na jejich využití. Jako je každý organismus dobrý a obdivuhodný sám o sobě, protože je tvorem Božím, stejně tak je tomu s harmonickým celkem organismů v určitém prostoru, který funguje jako ekosystém.“²⁰³

¹⁹² Srov. ibid., čl. 67-68.

¹⁹³ Srov. ibid., čl. 16.

¹⁹⁴ Ibid., čl. 77.

¹⁹⁵ Ibid., čl. 77.

¹⁹⁶ Srov. ibid., čl. 85; 88.

¹⁹⁷ Srov. LS čl. 78.

¹⁹⁸ Srov. ibid., čl. 80.

¹⁹⁹ Srov. ibid., čl. 84.

²⁰⁰ Srov. ibid., čl. 69.

²⁰¹ Ibid., čl. 220.

²⁰² Srov. ibid., čl. 84-88.

²⁰³ Ibid., čl. 140.

c) Pokusy na zvířatech a moderní biotechnologie

Pozice encykliky k pokusům na zvířatech se ničím neliší od standartního učení katolické církve. Encyklika cituje příslušné paragrafy z KKC, týkající se pokusů na zvířatech, aniž by dodávala něco nového.²⁰⁴ Mimo to se ale zabývá etikou genového inženýrství, konkrétně GMO. Tyto organismy už jsou nějakou dobu v praxi používané, zvláště pak GMO bakterie a rostliny. Papež František na jednu stranu oceňuje potenciál a přínos těchto nových metod, ale také varuje před některými riziky. Problém ovšem nevidí v samotném principu genetických modifikací, ale spíše v následném použití vzniklých organismů.²⁰⁵ Uvádí, že stále se nacházíme v situaci, kdy není možné odhadnout všechny možné důsledky používání GMO.²⁰⁶

d) Integrovaná ekologie

Jedním z hlavních poselství encykliky je pobídka k integrované ekologii. Papež František si všímá, že problematika ekologické krize je silně provázaná s problémy sociálními, kulturními, ekonomickými....²⁰⁷ Pokud chceme mluvit o ekologii životního prostředí, musíme, dle encykliky, mluvit také o ekologii sociální, ekonomické, kulturní.²⁰⁸ Náprava vztahu ke stvoření je podmíněna nápravou lidské společnosti, kultury, ekonomiky i všedního jednání jednotlivých lidí. Není možné usilovat o ochranu životního prostředí a zároveň ignorovat sociální problémy dnešního světa.²⁰⁹ Tato propojenost vztahu člověka k bližnímu a vztahu člověka ke stvoření se zvláštním způsobem projevuje i ve vztahu ke zvířatům. Papež tvrdí, že „lhostejnost či krutost k ostatním tvorům tohoto světa se nakonec určitým způsobem vždy přenesou na chování k lidským bytostem.“²¹⁰ Lidské chování ke zvířatům a k člověku určitě není na stejné rovině, ale nelze popřít, že vychází z jednoho zdroje – srdce člověka.

4. Katechismus katolické církve

4.1. Úvod

V dějinách církve bylo vydáno množství katechismů. Třebaže by bylo zajímavé procházet lokální katechismy a hledat, co říkají o vztahu člověka vůči zvířatům, nemáme zde prostor pro takovéto zkoumání. Prvním ekumenickým²¹¹ katechismem byl Tridentský či správněji Římský

²⁰⁴ Srov. ibid., čl. 130.

²⁰⁵ Srov. ibid., čl. 133.

²⁰⁶ Srov. ibid., čl. 134.

²⁰⁷ Srov. LS čl. 139.

²⁰⁸ Srov. ibid., čl. 138-146.

²⁰⁹ Srov. ibid., čl. 139; 91.

²¹⁰ Ibid., čl. 92.

²¹¹ Ve smyslu: určeným a závazným pro celou církev. Nejde o ekumenismus, jako dialog křesťanských církví.

katechismus. V něm se ovšem o vztahu člověka vůči zvířatům nedočteme nic. Zvířata spadají do kategorie věcí či majetku a není jim věnována žádná zvláštní pozornost.²¹² Proto se zaměříme na aktuální Katechismus katolické církve promulgovaný v roce 1992²¹³. Toto dílo chce představit celek katolické nauky a je považováno především za „nástroj ke službě církevnímu společenství a za bezpečnou normu pro vyučování víře.“²¹⁴ Katechismus nepředkládá nová dogmata, ani není kompletním výčtem stávajících dogmat.²¹⁵ Jeho poslání je dobře vyjádřeno slovy Jana Pavla II.:

„Katechismus má věrně a organicky předložit učení Písma svatého, tradice žijící v církvi a autentického učitelského úřadu, jakož i duchovní dědictví Otců, světců a světic církve, aby tak bylo možno lépe poznat křesťanské tajemství a oživit víru Božího lidu. Musí brát v úvahu rozvíjení nauky, které Duch svatý během staletí vnukl církvi. Je také nutné, aby napomáhal osvětlovat světlem víry nové situace a problémy, které se v minulosti ještě neobjevily.“²¹⁶

Nyní přejdeme k našemu tématu. Hlavním místem, které přímo pojednává o vztahu člověka ke zvířatům, jsou paragrafy § 2415-2418. Jsou umístěny do části pojednávající o 7. přikázání. Nejprve se u tohoto přikázání rozevírá o univerzální určení statků (§2402-2406). Mimo jiné konstatuje:

„Bůh světil zemi a její zdroje společné správě lidstva, aby o ně pečovalo, svou prací ji ovládalo a těšilo se z jejich plodů. Dobra stvoření jsou určena všemu lidskému pokolení.“²¹⁷

Další bod mluví o úctě k osobám a jejich majetku. A právě zde se pod nadpisem „Respektování neporušenosti (integrity) stvoření“, objevují zmíněné paragrafy o zvířatech. Tyto 4 články ale nevyčerpávají celek nauky o stvoření a musí být čteny a chápány v kontextu Katechismu jako celku.²¹⁸ Nejprve se tedy podívejme na začátek Katechismu, kde se mluví o teologii stvoření.

V nauce o stvoření Katechismus shrnuje a někde rozvíjí body, se kterými jsme již seznámili. V § 299 připomíná, že „církve při mnoha příležitostech musela hájit, že stvoření,

²¹² Takto hodnotí Tridentický katechismus Deborah Jones. Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 135.

²¹³ 11. října 1992 byla papežem Janem Pavlem II. promulgována francouzská verze KKC. Latinské *editio typica* bylo promulgováno apoštolským listem *Laetamur Magnopere* 15. srpna 1997.

²¹⁴ JAN PAVEL II., *Fidei depositum in Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

²¹⁵ Srov. RATZINGER, J., SCHÖNBORN, CH., *Malý úvod do Katechismu katolické církve*. Praha: Nové město, 1994.

²¹⁶ JAN PAVEL II., *Fidei depositum*, čl. 3.

²¹⁷ KKC 2402.

²¹⁸ „Pojednání v druhém oddíle této části (která zahrnuje ony 4 paragrafy) by mělo být vždy zasazeno do kontextu prvního oddílu, kde jsou vysvětleny principy o svědomí, svobodě, zákonu, lidské důstojnosti a další. Tyto principy jsou stejně důležité, jako pozdější pojednání o specifických věcech.“ Bishops' Conference of England and Wales, *Guidelines in JONES, The school of compassion*, s. 135.

včetně hmotného světa je dobré.²¹⁹ Toto tvrzení je doplněno odkazy na synody a koncily, které často i formou anathematismů brání dualistickému odmítání hmoty a tím i stvoření. Katechismus ovšem nezůstává u pouhého konstatování hodnoty stvoření, ale ukazuje, co z toho vyplývá pro člověka.

„Různí tvorové, které Bůh chtěl v jejich vlastním bytí, jsou každý svým způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty. Proto každý člověk, aby se vyhnul nezřízenému užívání věcí, které pohrdá Stvořitelem a přináší zhoubné následky lidem i jejich prostředí, má respektovat dobrotu, jež je každému stvoření vlastní.“²²⁰

Tento text jasně mluví o souvislosti mezi nezřízeným užíváním věcí a respektem vůči stvoření. Člověk, který vnímá krásu světa, jako božího stvoření je citlivý i k jeho ochraně. V aplikaci na naše téma můžeme říci, že člověk, který vnímá krásu a hodnotu zvířat, jako Božího stvoření, bude snadněji nacházet zdravý vztah vůči nim. Kromě toho se zde upozorňuje, že nezřízené užívání věcí má negativní dopad na člověka a jeho okolí. Ve vztahu vůči zvířatům je to zjevné. Kruté jednání člověka vůči zvířatům se často odráží i na jeho vztahu vůči lidem. Toto platí i naopak. Člověk agresivní, bezohledný, sebestředný, přenáší své hrubé chování, často v ještě zvýšené míře i na zvířata.

Dalším prvkem, který známe už z biblického exkurzu je centrální postavení člověka ve stvoření a jeho primát nad ostatním stvořením. Katechismus tento pohled potvrzuje slovy: „člověk je vrcholem díla stvoření. Inspirované vyprávění to vyjadřuje tím, že jasně rozlišuje stvoření člověka od stvoření ostatních tvorů“²²¹ Oním „inspirovaným vyprávěním“ se má na mysli Gn 1,26. Katechismus zde tedy potvrzuje většinový pohled, podle kterého je stvoření člověka odlišeno od ostatního stvoření. Toto tvrzení není v dnešní době tak samozřejmé, jak by se mohlo zdát. Objevují se hlasy, podle kterých není stvoření lidí zvláštní oproti stvoření zvířat. Následující argument, pocházející od Andrew Linzeyho je dobře popsán u Vantassela:

„Geneze nám říká, že zvířata a lidé sdílí stejného Stvořitele. Lidstvo je Božím stvořením stejně jako i zvířata, a tato realita z nás činí společné stvoření (*fellow creatures*). Všichni jsme byli stvořeni pro Krista (Kol 1,16). Lidé a zvířata mají účast na životě, který patří a pochází od ducha (*ruach*) Božího, což ukazuje slovo *nefeš* (duše), které zdůrazňuje tuto sdílenou realitu (srov. Gn 6,17). Stvoření lidí nebylo mimořádnější než stvoření zvířat, jelikož obojí bylo vytvořeno ze

²¹⁹ KKC 299.

²²⁰ KKC 339.

²²¹ KKC 343.

země (Gn 2,19), a protože sdílíme se zvířaty stejné požehnání, totiž plodit a množit se (Gn 1,22.28). Je tedy neoprávněné tvrdit, že zvířata byla utvořena pouze pro člověka.²²²

Můžeme souhlasit s tvrzením, že zvířata i člověk mají stejného Stvořitele a oba jsou ožívováni duchem (*ruach*) Božím. Podobně je pravdivý i výrok o stejném původu člověka a zvířat, jak o tom mluví druhá zpráva o stvoření. Nicméně je třeba číst biblický text jako celek. Druhá zpráva o stvoření zmiňuje také, že člověk hledal „pomoc sobě rovnou (Gn 2,18)“. A takového tvora nenašel mezi stvořením ze země, ale bylo třeba zvláštního stvoření, stvoření ženy. Navíc v tomto popisu stvoření světa je Adam tvořen již na počátku, kdežto ostatní stvoření, zvláště zvířata až kvůli němu. Proč argument nepracuje s první zprávou o stvoření, ve které jsou zvířata i člověk tvořeny v jeden den? Pravděpodobně se chce vyhnout konfrontaci s konceptem Božího obrazu. Ten totiž odlišuje stvoření člověka od všeho ostatního stvoření.

Katechismus v části věnované Božímu obrazu v člověku jednoznačně ukazuje na nadřazenost člověka nad ostatními tvory. Připomíná text konstituce *Gaudium et spes*: „(Člověk) je jediným tvorem, kterého Bůh chtěl pro něho samého.“²²³ Dále dává do příčinného vztahu stvoření k Božímu obrazu s pojmem osoby. Lidé jsou osobami, protože jsou stvořeni k obrazu Božímu.²²⁴ Zde bychom mohli říci, že zvířata nejsou stvořeni k Božímu obrazu a tedy nejsou ani osobami. Charles Camosy ale upozorňuje, že existují osoby, které nejsou lidmi (*nonhuman persons*), totiž andělé.²²⁵ Že jsou andělé osobami, potvrzuje i samotný Katechismus.²²⁶ Otázkou, zda jsou zvířata osobami, se zde nechceme zabývat. V žádném teologickém pramenu jsem pro to nenašel oporu.

Dalším tématem je stvoření určené pro člověka. Katechismus mluví o tom, že stvoření je „darem pro člověka“²²⁷. Třebaže má stvoření hodnotu samo v sobě, je svěřeno člověku. Nejen ke správě, ale také k užívání, jak vyplývá také z již citovaného § 2402, který mluví o všeobecném určení stvoření pro lidstvo. Člověk, který dostává od Boha svět jako dar, je povolán k tomu, aby jej rozvíjel svou prací²²⁸ a aby jej chránil.

Katechismus velmi zajímavě podotýká, že „vláda nad světem, kterou Bůh už od počátku daroval člověku, se uskutečňovala především v člověku samém jako sebeovládání.“²²⁹

²²² VANTASSEL, *Dominion over Wildlife?*, s. 27-28.

²²³ GS 24; KKC 356.

²²⁴ Srov. KKC 357.

²²⁵ Srov. CAMOSY, *For love of animals*, s. 37.

²²⁶ Srov. KKC 330.

²²⁷ KKC 299.

²²⁸ Srov. KKC 2427.

²²⁹ KKC 377.

Katechismus zde velmi zajímavě naznačuje to, co jasněji vyjádří až Benedikt XVI. a František, totiž propojení mezi péčí o stvoření a osobním stavem člověka. Encyklika *Laudato si'* upozorňuje na fakt, že hlavním zdrojem ekologické krize je působení člověka.²³⁰ Řešení pak spočívá především v tzv. ekologické konverzi, „která znamená, že se ve vztazích vůči okolnímu světu projevují všechny důsledky setkání s Ježíšem.“²³¹ Tímto obrácením člověk získává schopnost znovu se ujmout vlády nad stvořením, která je především správcovstvím.

Nyní přejdeme k jednotlivým paragrafům, které se věnují vztahu člověka a zvířat.

4.2. § 2415

Nejprve si uveďme samotný text paragrafu:

„Sedmé přikázání vyžaduje úctu k neporušenosti stvoření. Zvířata, jakož i rostliny a neživé věci jsou přirozeně určeny k obecnému dobru minulého, současného i budoucího lidstva. Užívání nerostných, rostlinných a živočišných zdrojů celého světa nelze oddělovat od mravních požadavků. Vláda nad neživými věcmi a nad jinými živými bytostmi, kterou dal Stvořitel člověku, není absolutní; musí být uvedena v soulad s péčí o kvalitu života bližního, včetně budoucích generací; vyžaduje náboženskou úctu k neporušenosti stvoření.“²³²

Z uvedeného textu vyplývá, že člověk má právo využívat stvoření (a konkrétně i zvířata) ve svůj prospěch, ale zároveň musí respektovat integritu stvoření. Nikde není specifikováno, co prakticky obnáší ona úcta k neporušenosti (integritě) stvoření.

V dnešní době vystupuje do popředí otázka GMO. Jedná se o bakterie, rostliny, ale i zvířata, kterým byla cíleně změněna genetická informace. Vnesení nových, cizích genů, nebo potlačení stávajících znamená změnu genomu a potenciálně i vytvoření nových rostlinných či živočišných druhů. Objevuje se otázka, zda má člověk právo takovýmto způsobem měnit přírodu. Nejedná se o porušení integrity stvoření? Encyklika *Laudato si'* na téma GMO poznamenává: „V každém případě je legitimní takový zásah do přírody, který jí pomáhá rozvíjet se podle její esence, jež má od stvoření a kterou pro ni chtěl Bůh“.²³³ Stvoření není statické, nýbrž stále se vyvíjející, proměňující. Papež František upozorňuje, že mutace rostlin a živočichů probíhají v přírodě stále.²³⁴ Genetické modifikace jsou urychlením a usměrněním

²³⁰ Srov. LS, čl. 2.

²³¹ Ibid., čl. 217.

²³² KKC 2415.

²³³ LS, čl. 131.

²³⁴ Srov. ibid., čl. 133.

těchto procesů. Je potřeba zvážit rizika, která ale nespočívají v samotném principu genetických modifikací, ale spíše ve využití GM produktů.²³⁵ Kompendium sociální nauky církve explicitně hájí možnost genetických úprav živých organismů:

„Člověk se tedy nedopouští něčeho nedovoleného, když zasahuje do některých charakteristik a vlastností živých tvorů, ale musí přitom respektovat jejich řád, krásu, užitečnost i jejich funkci v ekosystému. Politováníhodné jsou ty zásahy člověka, při nichž dochází k ničení živých bytostí a životního prostředí, zatímco chvályhodné jsou takové zásahy, které je zdokonalují.“²³⁶

Můžeme tedy uzavřít, že podle Katechismu i jiných zdrojů nejsou genetické modifikace rostlin a zvířat zakázány, spíše naopak, je oceněn jejich potenciál pro lidstvo.

Vláda člověka nad stvořením není absolutní. Otázkou je, čím nebo jak je omezena? Katechismus ve sledovaném paragrafu uvádí dva body. Nejprve ohled na bližní a to i do budoucna, a pak také „náboženskou úctou k neporušenosti stvoření“.²³⁷ První omezení pramení z všeobecného určení statků. Člověk nemůže zacházet s tvory zcela libovolně, protože jako součást stvoření jsou určeni k dobru všech. Rozměr do budoucnosti se navíc prakticky projevuje v ochraně živočišných druhů před vyhynutím. *Laudato si'* výslovně mluví o hodnotě biodiverzity a potřebě její ochrany.²³⁸

Druhým prvkem, který limituje lidskou nadvládu, je náboženská úcta. Tato zmínka odkazuje na encykliku *Centessimus annus*. V té upozorňuje papež Jan Pavel II. na deformaci vztahu k přírodě, která se projevuje jejím vykořisťováním. Člověk zapomněl na svůj úkol Božího spolupracovníka na díle stvoření.²³⁹ Člověku byla vláda nad stvořením svěřena Bohem, což znamená, že je stále vázán odpovědností vůči němu. Pokud budeme chápat Boží obraz v reprezentačním smyslu, pak je zjevné, že člověk má zacházet se stvořením tak, aby mohl jednou Bohu vydat účty ze svého správcovství.

²³⁵ Srov. *ibid.*, čl. 133.

²³⁶ *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, čl. 473.

²³⁷ KKC 2415.

²³⁸ Srov. LS, čl. 32-33.

²³⁹ Srov. JAN PAVEL II., *Centessimus annus* z 1. května 1991, In *Sociální encykliky: 1891-1991*, čl. 37.

4.3. § 2416

Tento paragraf se týká přímo zvířat:

„Zvířata jsou Boží tvorové. Bůh je zahrnuje svou starostlivou péčí. Chválí ho a velebí ho už jen tím, že existují. I lidé k nim mají být laskaví. Měli by si vzpomenout, s jakou něžností zacházeli se zvířaty svatí, jako sv. František z Assisi nebo sv. Filip Neri.“²⁴⁰

Co nám tento text říká? Když se říká, že zvířata jsou Boží tvorové, vztahuje se tím na ně všechny výpovědi o stvoření, o kterých jsme pojednali v úvodu do Katechismu. Zvířata jsou tedy Božím darem člověku, jsou dobrá, odráží Boží krásu, dobrotivost. Skutečnost, že se Bůh o zvířata stará znamená především, že lidé jsou vybízeni ke stejnému postoji. Jako správci Božího stvoření mají následovat Boží příklad. Jak chápat Boží péči o zvířata nám pomůže § 301: „(Bůh tvorstvu) nedává jen bytí a existenci; v každé chvíli mu uchovává bytí, dává mu schopnost jednat a vede ho k cíli.“²⁴¹

John Berkman spatřuje v tomto paragrafu základ pro teocentrický pohled na zvířata. Zvířata nejsou pro člověka, ale pro Boha, kterého chválí svou existencí.²⁴² Jsou vůči Bohu v přímém vztahu podobně jako lidé. Tato pozice oslabuje právo lidí na využití zvířat a je jedním z hlavních bodů moderních křesťanských obránců práv zvířat. Problémem teocentrického pohledu na zvířata jsou četné texty Písma, které mluví o darování stvoření člověku. Navíc nelze tvrdit, že zvířata jsou ve stejném vztahu k Bohu jako lidé. Ti vstupují s Bohem do meziosobního kontaktu, čehož zvířata nejsou schopna.

Výzva k laskavému zacházení se zvířaty je dána do souvislosti s předchozím vyjádřením, totiž že chválí a velebí Boha. V tom spočívá jejich hodnota, a proto s nimi mají lidé zacházet laskavě. Charles Camosy v komentáři k tomuto paragrafu zdůrazňuje, tato laskavost vůči zvířatům není jen možností nebo doporučením, ale povinností.²⁴³ Katechismus neuvádí, jaké konkrétní jednání je výrazem této laskavosti. Místo toho odkazuje na dva světce, kteří prosluly mimo jiné i neobyčejně otevřeným a harmonickým vztahem se stvořením a zvláště se zvířaty.

V křesťanské tradici nacházíme mnoho svatých, kteří měli zvlášť kladný vztah vůči zvířatům. Mezi všemi vyniká především postava svatého Františka z Assisi (1181-1226). Tento zakladatel Menších bratří je v mnoha příbězích a legendách vyobrazován jako velký přítel

²⁴⁰ KKC 2416.

²⁴¹ KKC 301.

²⁴² Srov. John BERKMANN, „From Theological Speciesism to a Theological Ethology: Where Catholic Moral Theology Needs to Go.“ in *Journal of Moral Theology*, Vol. 3. No. 2 (2014), s. 11-35, zde s. 25.

²⁴³ Srov. CAMOSY, *For a love of animals*, s. 73.

všech živých tvorů. V Bonaventurově *Legendě maior* čteme mnoho příběhů a událostí, ve kterých František uzdravuje a ochraňuje²⁴⁴, káže jim²⁴⁵, žehná jim, čerpá z nich obveselení a radost. Nazývá zvířata svými bratry a sestrami²⁴⁶ a často jsou pro něj inspirací k chvále Boha.²⁴⁷ Samozřejmě je třeba číst tuto legendu, stejně jako ostatní hagiografické texty kriticky. Přesto však poukazuje na harmonii svatého Františka se stvořením. Svědčí o přesvědčení, že tento světec byl natolik spojený s Bohem, že byl v mnohem těsnějším, důvěrnějším spojení i s Božím stvořením.²⁴⁸ Papež František vyzdvihuje především Františkovu schopnost obdivu a úžasu nad přírodou. Každá správná péče o stvoření musí vycházet z vnímání a zakoušení jeho hodnoty. Encyklika *Laudato si'* nás upozorňuje:

„Přistupujeme-li k přírodě a k životnímu prostředí bez této otevřenosti k úžasu a obdivu, nemluvíme-li ve svém vztahu ke světu jazykem bratrství a krásy, budou naše postoje podobné postojům vládce, spotřebitele anebo pouhého vykořisťovatele přírodních zdrojů, neschopného klást meze svým bezprostředním zájmům.“²⁴⁹

Na druhou stranu musíme upozornit na několik faktů z Františkova odkazu, které jsou dnes přehlíženy. Deborah Jones považuje Františka za prvního zastávce tzv. *theos-rights* (božích práv)²⁵⁰. Pojem tzv. *theos-rights* (božích práv) vyjadřuje názor, že pouze Bůh má veškerá práva zacházet se zvířaty. Posláním zvířat je chválit a oslavovat Boha, člověk je musí respektovat a chránit. Oproti tomu se staví pojem *human-rights* (lidská práva), který zase zdůrazňuje odevzdání stvoření do rukou člověka a právo člověka využívat stvoření ke svému prospěchu. Lze ovšem opravdu považovat sv. Františka za propagátora *theos-rights*? V jeho životě vnímáme úctu ke stvoření, ale také přírodu používá. Jezdí na oslovi, jí maso, obléká se do kůže. Názor, že František žil jakousi demokracií se zvířaty, ve které měl každý tvor stejná práva, nemá v pramenech opodstatnění.

Kromě sv. Františka existuje ještě mnoho jiných svatých, kteří žili ve zvláštní harmonii se stvořením, nebo se o nich tradují takové příběhy. Ať už to je sv. Antonín Poustevník, sv.

²⁴⁴ Srov. BONAVENTURA, *Legenda maior*, In POSPÍŠIL C. V. (ed.) *Františkánské prameny*. 2. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001, s. 359-461, zde s. 400-401.

²⁴⁵ Srov. *ibid.*, s. 418

²⁴⁶ Srov. *ibid.*, s. 401.

²⁴⁷ Srov. *ibid.*, s. 403.

²⁴⁸ Srov. LS, čl. 10.

²⁴⁹ *Ibid.*, čl. 11.

²⁵⁰ „František je první představitel ‘*theos-rights*’ (božích práv), nebo hnutí za ‘demokracii všech tvorů’, podle kterého každému tvorů ve stvoření jsou uznána základní práva. Tyto práva vlastní, protože jsou milovaným stvořením Božím, a ne protože by jim je lidské poznání přiřklo, anebo určilo, jaká tato práva jsou.“ JONES, *The school of compassion*, s. 68.

Jeroným, sv. Kolumbán Irský, sv. Hubert, sv. Vendelín, sv. Martin de Porres.²⁵¹ V Katechismu je zmíněný Filip Neri (1515-1595). Tento italský kněz byl znám pro svou laskavost vůči zvířatům (zvláště kočkám a psům), o které se staral.

4.4. § 2417

V tomto paragrafu se dostáváme k praktickým otázkám poměru člověka vůči zvířatům:

„Bůh odevzdal zvířata do správy tomu, kterého stvořil ke svému obrazu. Je tedy oprávněné používat zvířata k zajištění výživy nebo k výrobě oděvů. Mohou být ochočována, aby pomáhala člověku v jeho pracích i v jeho zábavách. Lékařské a vědecké pokusy na zvířatech jsou mravně přijatelné, zůstávají-li v rozumných mezích a přispívají-li k léčení nebo k záchraně lidských životů.“²⁵²

Hned v první větě zavádí pojem správcovství. Nemluví se o nadvládě či panování nad zvířaty, jako v předchozích textech Katechismu, ale o tom, že jsou dány do správy. Rozdíl je zřejmý. Pojem správcovství lépe vyjadřuje, že živí tvorové člověku nepatří, ale je mu svěřena do péče. Člověk nad nimi má moc, může je využívat ve svůj prospěch, ale vždy musí pamatovat, že je správce. Tento důraz nás chrání především před antropocentrickým pohledem, který považuje člověka za pána nad přírodou.²⁵³ Pozice člověka jako správce je důsledkem Božího obrazu v něm. Protože každý člověk je nositelem Božího obrazu, je každý člověk správcem stvoření.

Katechismus v tomto článku jmenuje konkrétní způsoby legitimního využití zvířat. Nejprve mluví o zajištění výživy a výrobě oděvů ze zvířat. Zde se dotýkáme dvou velkých kapitol etiky o zvířatech (*animal ethics*) – vegetariánství a průmyslových chovů. Katechismus jasně dovoluje využívat zvířata jako potravu. Tento text působí problémy katolickým teologům, kteří propagují tzv. křesťanský vegetariánismus.²⁵⁴

Když mluvíme o vegetariánství, musíme rozlišit především důvod, který stojí za rozhodnutím nepožívat maso či další živočišné produkty. Křesťanský vegetariánismus (*Christian vegetarianism*) vnímá zvířata jako Boží stvoření, které má vlastní hodnotu, jenž nemá být ničena jen kvůli potřebám člověka, které jsou naplnitelné jinak. Vládu člověka nad

²⁵¹ K tomuto tématu doporučuji článek Joshua Moritze, ve kterém se mimo jiné zamýšlí nad teologickou antropologií příběhů o svatých, kteří zvláště pečovali o zvířata. Srov. Joshua M. MORITZ, „Martin Luther and the Medieval Saints among the Animals“ in *Dialog* Vol. 51. N. 1 (2012), s. 7-12 .

²⁵² KKC 2417.

²⁵³ Srov. LS 116.

²⁵⁴ Srov. CAMOSY, *For a love of animals*, s. 97-108. Mezi další propagátory křesťanského vegetariánství patří např. John Berkman, Deborah Jones či Julie Hanlon Rubio.

tvorstvem buď neuznávají, nebo jen oslabeně, z čehož vyplývá, že člověk nemá právo zabíjet zvířata. Většinou však připouští, že v případech nedostatku vegetariánské stravy je možno připustit požívání masa. Jezení masa považují za důsledek prvotního hříchu, který však je křtem překonán.

Přes některé pokusy o zmírněnou interpretaci²⁵⁵ je výpověď textu jasná. Ovšem Andrew Tardiff ve svém slavném článku „A Catholic Case for Vegetarianism“, tvrdí, že z Katechismu a z principů katolické nauky vyplývá, že zabíjení zvířat na maso je morálně špatné.²⁵⁶ Vychází z nauky Tomáše Akvinského, který spatřoval rozdíl mezi rostlinami a zvířaty. Rostliny jsou na nižší úrovni, než zvířata, jejich ničení je tedy menším zlem.²⁵⁷ Dále Tardiff operuje s principem dvojího účinku. Podle tohoto principu je možné připustit jednání, které sleduje dobrý cíl, ačkoli jeho druhým efektem bude něco zlého. Podmínkou ovšem je, aby zamýšlený dobrý výsledek převažoval zlý následek činu. Další podmínkou ovšem je, že nesmí existovat jiná možnost, tedy způsob jak dojít cíle bez negativních následků. Z těchto předpokladů skládá Tardiff následující argument:

„Jestliže můžeme žít jako vegetariáni, tzn. být zdraví jezením rostlinných a živočišných produktů, které nevyžadují zabíjení zvířat (např. mléko, sýr, vejce), potom zabíjení zvířat pro zachování života a zdraví porušuje podmínku přiměřeného dobra (*proportionate good*), jelikož by šlo o hubení zvířat kvůli cíli, kterého lze dosáhnout vynaložením nižších dober, rostlin.“²⁵⁸

Tento argument není dle Tardiffa v rozporu s § 2417, protože nevylučuje zcela využití zvířat pro maso, ale pouze za případu, že je k dispozici morálně lepší varianta, totiž vegetariánská strava.²⁵⁹ Není naším úkolem na tomto místě rozebírat daný argument, jenom poznamenejme, že není vůbec jistý, zda je třeba vidět zabíjení zvířat pro potravu jako zlý skutek.

Další způsoby využití zvířat jsou domestikace, využití při práci a při zábavě. Otázkou jsou limity tohoto využití. V dnešní době se jsou zvířata využívána k zábavě především ve sportu či cirkusech. Jsou cvičena a chována k co nejvyšším výkonům a nevyhovující kusy jsou likvidovány. Zvířecí sport tak připomíná průmyslovou výrobu.²⁶⁰ Z 16. století se nám

²⁵⁵ Např. Deborah Jones se ptá, zda využívání zvířat znamená i jejich zabíjení pro maso. Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 171.

²⁵⁶ Andrew TARDIFF, „A Catholic Case for Vegetarianism.“ in *Faith and Philosophy* Vol. 15. N. 2 (1998), s. 210-220, zde s. 211.

²⁵⁷ Srov. *ibid.*, s. 213.

²⁵⁸ *Ibid.*, s. 213.

²⁵⁹ Srov. *ibid.*, s. 217-218.

²⁶⁰ Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 178.

dochovala bula papeže Pia V *De salute gregis Dominici*²⁶¹ (1567), ve které tento dnes svatý papež odsuzuje pod trestem exkomunikace účast na býčích zápasech. Tyto zápasy býků či divoké zvěře jsou dle něj „proti křesťanské zbožnosti a lásce“²⁶² Tento zákaz byl v průběhu dějin vícekrát opakován či upraven.²⁶³ Každé využití zvířete pro zábavu musí zvlášť respektovat přirozenou hodnotu zvířete jako Božího stvoření.

Experimenty na zvířatech jsou v zásadě povoleny s dvěma podmínkami. Musí jít o pokusy „v rozumných mezích“²⁶⁴ a „k léčení nebo záchraně lidských životů.“²⁶⁵ Není specifikováno, co se myslí oněmi rozumnými mezemi pokusů. Můžeme předpokládat, že se chce poukázat na hodnotu zvířat, kterou je třeba i při různých pokusech stále respektovat. Tento respekt se zvláště projevuje v nezpůsobování přílišného utrpení. Na druhou stranu stále přetrvává možnost využívat zvířata pro člověka, která je zde explicitně vyjádřena.

4.5. § 2418

Závěrečný paragraf zní takto:

„Odporuje lidské důstojnosti nechávat zvířata zbytečně trpět a bezohledně nakládat s jejich životem. Stejně tak je nedůstojné člověka utrácet pro zvířata sumy peněz, které by měly být přednostně určeny ke zmírnění lidské bída. Zvířata je možno mít rád, ale nemají být předmětem takové lásky, jaká náleží jen lidem.“²⁶⁶

Tento článek přináší téma utrpení zvířat. Co znamená nenechat zvířata trpět zbytečně? Především jde o potřebu rozumného důvodu pro takové jednání. Jedná se především o situace, které naznačuje předchozí paragraf 2717. Při využívání zvířete k práci, při experimentech, při sportu, zvíře jistě pociťuje bolest. Je tedy potřeba zvážit, zda jsou tyto aktivity natolik užitečné a hodnotné, aby vyrovnali toto způsobované utrpení. § 2418 také mluví o nakládání s životem zvířat. Neříká se však, že je morálně špatné zabíjet zvířata, pouze se zdůrazňuje, že nelze s nimi zacházet bezohledně.

²⁶¹ Původní latinský text se mi nepodařilo získat, k dispozici mám částečný anglický překlad v článku. Thaler Jean, „No Bull: Pius V and Bullfighting“ in Satya (November 1997), dostupné online na: <http://www.satyamag.com/nov97>

²⁶² PIUS V., *De salute gregis Dominici*, In THALER J., „No Bull: Pius V and Bullfighting“ in Satya [online], n. 10 (1997), dostupné z <http://www.satyamag.com/nov97/>. [cit. 2012-10-30].

²⁶³ Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 96-97.

²⁶⁴ KKC 2417.

²⁶⁵ KKC 2417.

²⁶⁶ KKC 2418.

Latinské *editio typica* skrývá ještě jiný důraz: „*Humanae dignitati est contrarium animalibus inutiliter dolores inferre et eorum dilapidare vitas.*“²⁶⁷ V doslovnějším překladu zní text takto: Lidské důstojnosti protičeří neúčinně (zbytečně) působit zvířatům utrpení a (zbytečně) ničit jejich životy. Rozdíly jsou oproti českému překladu dva. První je v tom, že latinský originál mluví o aktivním způsobování utrpení člověkem. Kdežto český překlad mluví o pasivním „nechat trpět“. Druhým rozdílem je, že latinská verze přímějí mluví o zbytečném zabíjení zvířat, kdežto český překlad používá víceznačné „nakládat s jejich životem“²⁶⁸ Zabíjení zvířat tedy dle katechismu není špatné samo o sobě, ale pouze když je *inutiliter* – zbytečné, neúčinné, bezdůvodné. Deborah Jones chápe zbytečné utrpení zvířat ve smyslu jednání, kterému se lze vyhnout.²⁶⁹ Podobně interpretuje i Tardiff: „V těch situacích, ve kterých je utrpení nebo smrt zvířete zbytečné, tzn. lze se mu vyhnout, je nepřípustné působit takové utrpení či smrt.“²⁷⁰ Jak jsme již ukázali, latinský originál (a podobně i německý překlad) ukazuje na neúčinnost, bezdůvodnost utrpení a smrti zvířete spíše než na jednání, kterému se lze vyhnout.

Zbylá část paragrafu hovoří o možnosti dobrého vztahu vůči zvířatům, který ovšem nesmí být nikdy nadřazován vztahům mezilidským. Jak je patrné z úvodních článků katechismu, zvířata nejsou osobami, a tedy náš vztah vůči nim se podobá spíše vztahu k věcem, než vztahu k ostatním lidem. Zvířata je dle katechismu možné mít rád, ovšem jiným způsobem, než lidi. Jde však o posun od tradičního scholastického pohledu, který nahlížel zvířata jako věci. Možná zde vidíme vliv příkladu sv. Františka z Assisi, který nás učí lásce vůči celému stvoření, ovšem vždy podřízené lásce k bližnímu. V dnešní době je tato problematika zvlášť aktuální. Setkáváme se totiž s lidmi, kteří si pořizují domácí mazlíčky místo partnera či dětí. Zvířata jim mají být náhražkou za mezilidské vztahy. Katechismus ovšem takové postoje nepodporuje a vyjadřuje primát lidských vztahů nad vztahem vůči zvířatům.

4.6. Shrnutí

Díváme-li se na § 2415-2418 jako na celek, všimněme si jisté polarity. Na jedné straně vidíme tezi o legitimitě využití zvířat člověkem, která je patrná zvláště v § 2417, na straně druhé je to výzva k péči, laskavosti, něžnosti, možnost vstupovat s nimi do vztahu. Není divu, že

²⁶⁷ *Catechismus catholicae ecclesiae*, Città del Vaticano: Libreria Ed. Vaticana, 1997. § 2418.

²⁶⁸ KKC 2418

²⁶⁹ Srov. JONES, *The school of compassion*, s. 187.

²⁷⁰ TARDIFF, *A Catholic Case for Vegetarianism*, s. 218.

někteří katoličtí teologové proto považují nauku Katechismu o zvířatech za nekonzistentní.²⁷¹ Problém můžeme nahlížet očima jakéhosi bipolárního paradoxu, kdy na jedné straně vidíme hodnotu zvířete, kterou má jako Boží stvoření a na straně druhé vidíme nadřazenou hodnotu lidského života, která spočívá v Božím obrazu. Pokud ignorujeme hodnotu zvířat jako Božích tvorů, vede nás takové jednání k bezohlednému antropocentrismu, který vykořisťuje a bezdůvodně ničí stvoření. Nicméně existuje i opačný problém, pokud vyškrtáme člověka jako nositele Božího obrazu a tedy jeho nadřazenost nad stvořením, vede nás takové jednání k antropomorfizaci zvířat a umenšování lidské důstojnosti. Extrémním příkladem tohoto postoje je Peter Singer se svým názorem na odstranění diskriminace zvířat, které mají někdy větší práva než někteří lidé.²⁷²

5. Pohled vybraných současných teologů

V této kapitole se seznámíme s třemi teology, kteří se věnují otázce vztahu člověka vůči zvířatům. Nejprve si představíme amerického teologa Germaina Griseze. Grisez je uznávaný katolický morální teolog, který ve svém díle vychází ze scholastické tradice. Podařilo se mi v jeho díle najít poměrně dlouhou část, ve které se zabývá právě zvířaty. Protože v mnoha jiných katolických učebnicích morálky najdeme o zvířatech jen velmi málo informací nebo vůbec žádné, podíváme se právě na nauku Griseze. Zajímavé bude především konfrontace jeho názorů, které lze označit za klasickou katolickou morálku, s postoji představitelů *Animal theology*. Druhým teologem je Andrew Linzey. Tento anglikánský kněz a teolog je považován za průkopníka *Animal theology*.²⁷³ Otázce křesťanského pohledu na zvířata zasvětil celou svoji kariéru a je tedy naší povinností přiblížit jeho postoje, třebaže často vyvolávají velké kontroverze. Nakonec si představíme katolického morálního teologa Charlese Camosyho. Na jeho názorech si ukážeme, jak se poměrně radikální *Animal theology* snoubí s katolickou morálkou. Mohli bychom rozebírat ještě mnohé další teology, jako jsou například Deborah Jones, John Berkman, Celia-Deane Drummond, ale zde pro představu nám postačí naši tři zástupci.

²⁷¹ „Mé celkové hodnocení Katechismu je, že nemá jeden jasný konzistentní pohled na morální pojednání o zvířatech. Spíše se zdá mít více pohledů, které jsou navzájem přinejlepším v napětí a možná jsou dokonce nekompatibilní. Zatímco některé aspekty jsou speciistické (*speciesist*), jiné poskytují úžasný výchozí bod ke katolické morální a teologické reflexi o zvířatech.“ BERKMAN, *From Theological Speciesism*, s. 25.

²⁷² Srov. SINGER, *Osvobození zvířat*, s. 245.

²⁷³ Srov. JOHN BERKMANN a CELIA DEANE-DRUMMOND, „Introduction: Catholic Moral Theology and the Moral Status of Non-Human Animals.“ in *Journal of Moral Theology* Vol. 3. No. 2 (2014), s. 1-11, zde s. 5.

5.1. Germain Grisez

Nejprve si krátce představíme tohoto u nás téměř neznámého teologa. Germain Grisez se narodil roku 1929 v americkém Ohio. Jako student se setkal se Summou Tomáše Akvinského, která v něm vzbudila povolání k filosofické dráze. Získal tedy doktorát z filosofie a chtěl ji vyučovat na nějaké sekulární univerzitě. Protože ho však kvůli jeho katolické víře všechny odmítly, přijal v roce 1957 nabídku univerzity v Georgetown, kde začal učit etiku. V roce 1964 se stává docentem (*associate professor*) na téže univerzitě. Když vypukly v druhé polovině 20. stol. kontroverze okolo nepřijatelnosti antikoncepční pilulky, Grisez se zapojil do diskuze svou monografií *Contraception and the Natural Law* (1965), ve které hájí neoprávněnost antikoncepce. Byl také poradcem jednoho z členů Papežské komise pro populaci, rodinu a porodnost. Po vydání encykliky *Humanae vitae* (1967), se věnuje tématu potratů a vydává knihu *Abortion: The Myths, the Realities, and the Arguments* (1970). V té době spolupracuje s Kongregací pro klérus, pro kterou vypracovává zprávu o řešení krize odpadu kněží, kteří nepřijali encykliku *Humanae vitae*. V roce 1972 mu papež Pavlem VI. udělil medaili *Pro ecclesia et pontifice*, za služby Církvi. Grisez se však stále pohybuje v oblasti filosofické etiky. V letech 1974-75 spolupracuje na projektu *Teaching of Christ: A New Catechism for Adults*, v rámci něhož se podílí na kapitolách věnovaných morální teologii. Zde si uvědomuje potřebu obnovy morální teologie, zvláště v intencích II. vatikánského koncilu. V 1977 opouští Georgetown a stěhuje se do Mount Saint Mary's College v Marylandu. Zde zahajuje své životní dílo *The Way of the Lord Jesus*. Jedná se o čtyřsvazkové monumentální dílo, které je chápáno konstruováno učebnice obnovené morální teologie. Zatím vyšly tři svazky, přičemž čtvrtý se dokončuje.²⁷⁴ Dnes je Germain Grisez emeritním profesorem v Marylandu, kde stále pracuje na dokončení posledního svazku.

Problematicke vztahu člověka vůči zvířatům se Grisez věnuje v 2. svazku nazvaném *Living a Christian Life*. V 10. kapitole rozebírá otázky: „Jaký vztah by měli mít lidé vůči neosobním tvorům“²⁷⁵ a „Jak by měli lidé zacházet s nerozumnými zvířaty“²⁷⁶. Další místo, které se týká chování vůči zvířatům, je v třetím svazku, který je věnovaný současným otázkám z praxe. Grisez zde odpovídá na otázku: „Měl by veterinář poskytnout nadbytečné (*futile*) zákroky,

²⁷⁴ Všechny svazky, včetně nedokončeného čtvrtého, jsou v plné podobě k dispozici na webových stránkách <http://www.twotlj.org/>. V následujícím textu však budeme kvůli stránkování citovat z tištěných publikací.

²⁷⁵ Germain GRIZEZ, *The Way of the Lord Jesus*, vol. II, *Living a Christian life*, Quincy: Franciscan Press, 1993, s. 771.

²⁷⁶ GRIZEZ, *Living a Christian life*, s. 782.

požadované majiteli zvířat?“²⁷⁷ Pokusme se nyní z těchto zdrojů shrnout základní postoje Germaina Griseze k otázce vztahu člověka ke zvířatům.

Jakožto teolog scholastické tradice, má Grisez jasno, že zvířata jsou neosobní a nerozumná (alespoň ve smyslu lidského rozumu) stvoření. Opakuje nebo formuluje principy, se kterými jsme se již setkali v Písmu či v nauce papežů a Katechismu. Člověku je dána vláda nad stvořením, která ovšem není absolutní, ale je omezená především morálními zákony.²⁷⁸ Připomíná také, že člověk je zodpovědný za stvoření, které má chránit a rozvíjet, ale také jej může využívat pro vlastní potřeby.²⁷⁹ Zajímavě také podotýká, že morálně dobré skutky člověka „zdokonalují přírodu, podobně jako zahrada nahrazuje divočinu, neboť Bůh jedná skrze dobré skutky člověka a dokončuje dílo stvoření, které začal bez lidské spolupráce.“²⁸⁰

Nyní konkrétněji o zvířatech. Grisez sice aplikuje obecné normy o stvoření i na zvířata, ale zároveň uznává, že „specifické rysy zvířat a zvláštní lidské city vůči nim vyžadují také speciální normy.“²⁸¹ Distancuje se od pozic Petera Singera, které v některých případech uznávají práva zvířat, ale zpochybňují práva dítěte²⁸² a zastává názor, že zvířata sami o sobě nemají žádná práva.²⁸³ Grisez tvrdí, že lidská práva vychází z Božího obrazu v lidech, který zahrnuje také lidský rozum, svobodu a povolání ke spáse. Ačkoli u zvířat můžeme pozorovat jisté vědomí, inteligenci a pudové touhy, nelze tyto vlastnosti ztotožňovat s rozumem a svobodnou vůlí člověka.²⁸⁴ Dále Grisez rozvíjí filosofické argumenty proti právům zvířat, které zde nebudeme rozebírat.

Třebaže zvířata nejsou nositeli práv sami o sobě, neznamená to, že by s nimi mohl člověk zacházet zcela libovolně. Musí mít respekt vůči jejich hodnotě jako Božích tvorů. Grisez také upozorňuje na krutost vůči zvířatům. Takové jednání jednak odporuje jejich hodnotě, ale také je často výrazem vnitřní nerovnováhy člověka, který zvířatům způsobuje bolest. Kromě toho „Mít potěšení z utrpení zvířete je často součástí hříchu sadistické žádostivosti nebo k takovému hříchu vede.“²⁸⁵

²⁷⁷ GRISEZ GERMAIN, *The Way of the Lord Jesus*, vol. III, *Difficult Moral Questions*, Quincy: Franciscan Press, 1997, s. 419.

²⁷⁸ Srov. GRISEZ, *Living a Christian life*, s. 775-777.

²⁷⁹ Srov. GRISEZ, *Living a Christian life*, s. 776-777.

²⁸⁰ *Ibid.*, s. 778.

²⁸¹ GRISEZ, *Living a Christian life*, s. 782.

²⁸² Argument P. Singera pro práva zvířat jsme představili v 1. kapitole této práce.

²⁸³ Srov. GRISEZ, *Living a Christian life*, s.783.

²⁸⁴ Srov. *ibid.*, s. 783.

²⁸⁵ *Ibid.*, s. 786.

Základní postoj vůči zvířatům je dle Griseze postoj laskavosti a ochrany.²⁸⁶ K jakémukoli využití zvířat, které jim působí bolest či smrt musí mít člověk především dobrý důvod. Podle Griseze je jasné, že zvířata mohou sloužit základním lidským potřebám, jako je jídlo a ošacení, i za cenu, že budou zabíjeni. Schvaluje také jejich využití pro vědecké pokusy, umění, sport. Nicméně v těchto oblastech musí člověk na rozdíl od neživé přírody respektovat i povinnost chránit je.²⁸⁷ Podle Griseze je nutné zohledňovat důvod. Dává tento příklad:

„Jde o zneužití zvířat, pokud žena nosí oblek z kožešiny spíše kvůli marnivosti a okázalému vzhledu, než proto, že jde o vhodný oblek. Nebo také pokud člověk loví a zabíjí divoká zvířata kvůli pouhému sebezveličení a ne pro jídlo či dokonce sport, který obsahuje skutečnou dovednost a možná i přátelství (*fellowship*).“²⁸⁸

Vůči vegetariánství má Grisez odměřený postoj. Především kritizuje argumenty, které poukazují na špatné zacházení se zvířaty během chovu či porážky. Podle Griseze jde často o neplatné argumenty, z kterých spíše vyplývá potřeba zlepšit zacházení se zvířaty, než povinnost být vegetariánem.²⁸⁹

Grisez se také otázkou, zda mají lidé chovat zvířata v domácnostech. Kdysi klasická praxe, kdy lidé chovali zvířata pro obživu či práci je dle něj dnes často nahrazena obchody a službami. Uvádí, že pokud mají lidé nějaký rozumný důvod, proč mít doma zvířata, pak nejde o nic špatného. Takové důvody a situace jsou např. hlídačský pes, slepecký pes, rybičky jako dekorace, či kočka chovaná kvůli redukci hlodavců.²⁹⁰ Zároveň uznává, že chov zvířat jako mazlíčků je legitimní, ačkoli zvířata nejsou chována pro nějaký konkrétní praktický účel. Na druhou stranu ovšem jmenuje 3 případy, ve kterých může být chov zvířat morálně špatný. Zprv jde o situace, kdy je zvířatům projevoována ona laskavost až příliš. Může tak dojít k obrácení řádu stvoření, který staví lidi a lidské vztahy nad vztah ke zvířatům. V praxi pak jde o situace, kdy je zvířatům projevoována větší péče než lidem. Zadruhé jde o případy, kdy člověk vynakládá pro zvířata prostředky (peníze, čas) v takové výši, která není úměrná jejich využití. Tyto prostředky by mohly (a měly) být vynaloženy spíše na pomoc ostatním lidem, než na nadstandartní péči o zvířata. Zatřetí Grisez zmiňuje dopad chovu zvířat na okolí. Člověk musí zvážit, zda jeho zvířata třeba nejsou ohrožením pro zdraví či bezpečí okolních lidí. Prakticky se jedná třeba o

²⁸⁶ Srov. *ibid.*, s. 786.

²⁸⁷ Srov. *ibid.*, s. 787.

²⁸⁸ GRISEZ, *Living a Christian life*, s. 787.

²⁸⁹ Srov. poznámka č. 54, *ibid.*, s. 787.

²⁹⁰ Srov. *ibid.*, s. 787.

nebezpečí útoku na dítě, ale třeba také nepřímé důsledky chovu zvířat jako je zápach či hluk. Opět se musí vážit důvod chovu s potenciálními riziky a negativním dopadem na okolí.²⁹¹

Na závěr připojme konkrétní praktickou aplikaci těchto zásad, kterou Grisez podává při odpovědi na otázku: „Měl by veterinář poskytnout nadbytečné (*futile*) zákroky, požadované majiteli zvířat?“²⁹² Grisez reaguje:

„Tato otázka volá po aplikaci specifických morálních norem. Ačkoli zvířata nejsou osoby a nemají práva, má se s nimi zacházet s respektem. Veterinář by měl zvířatům poskytnout takovou léčbu a zákroky rozumně požadované jejich majiteli, ale neměl by spolupracovat s požadavky nerozumnými. Poskytnout nadbytečný (*futile*) zákrok je špatné, nejen proto, že je zbytečný, ale také protože je krutý vůči zvířatům. Tudíž tazatel se má pokusit odradit majitele, kteří chtějí nadbytečné zákroky pro svá zvířata, a měl by odmítnout vykonat takové požadavky i za cenu ztráty příjmu a budoucích zakázek. Nicméně povinnost odmítnout není morálním absolutem (*moral absolute*)²⁹³.“²⁹⁴

Při pohledu na Grisezův postoj k otázce vztahu člověka vůči zvířatům, konstatuji, že je zcela v souladu se současným učením katolické církve. Grisez vychází z principů zakotvených v Písmu a dobře udržuje napětí mezi hodnotou zvířat na jedné straně a jejich podřízenost člověku na straně druhé. Jeho pozici tedy rozhodně nelze označit za antropocentrismus, který by vedl ke krutosti vůči zvířatům. Positivně také hodnotím jeho pojednání o chovu zvířat v domácnosti. Ačkoli sám Grisez uznává, že jde o otázku, která ještě není vyřešena a stojí před námi, pohled který poskytuje je přínosný a konstruktivní pro další zkoumání.

5.2. Andrew Linzey

Poté co jsme si představili klasickou morální teologii, přejděme k *Animal theology*. Jejím hlavním představitelem a průkopníkem je Andrew Linzey. Nejprve něco k jeho osobě.

Andrew Linzey je současný anglikánský kněz, spisovatel a teolog. Doktorskou práci věnovanou pohledu Karla Bartha na stvoření obhájl v roce 1986 na Londýnské univerzitě. Poté působil jako teolog na univerzitách v Essexu, Nottinghamu a na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě. V letech 1992-2000 byl v Mansfield College v Oxfordu jako první na světě jmenován akademickým pracovníkem pro oblast teologie, etiky a životních podmínek zvířat

²⁹¹ Srov. *ibid.*, s. 789.

²⁹² GRISEZ, *Difficult Moral Questions*, s. 419.

²⁹³ V tomto kontextu termín „morální absolutum“ označuje takové jednání, které je za každých okolností závazné. Jde o poměrně komplikovaný pojem popisovaný v prvním svazku Grisezova díla *The Way of the Lord Jesus*.

²⁹⁴ GRISEZ, *Difficult Moral Questions*, s. 420.

(*animal welfare*). Podobnou pozici zastával i v letech 2000-2006 v Blackfriars Hall v Oxfordu. V roce 2006 založil Oxfordské centrum pro etiku zvířat (*Oxford Centre for Animal Ethics*), kde dosud působí. V roce 2001 mu arcibiskup z Canterbury za jeho práci v oblasti práv a životních podmínek zvířat udělil titul *Doctor of divinity*, což je nejvyšší teologické ocenění v Británii.

Andrew Linzey dosud napsal přes 20 knih týkajících se *Animal theology*. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří: *Christianity and the Rights of Animals* (1987), *Animal Theology* (1994), *After Noah: Animals and the Liberation of Theology* (1997), *Animal Gospel: The Christian Defense of Animals* (1998), *Animal Rites: Liturgies of Animal Care* (1999), *Why Animal Suffering Matters: Philosophy, Theology, and Practical Ethics* (2009).

Nyní se pokusme stručně shrnout základní podstatné prvky Linzeyho nauky.²⁹⁵

5.2.1. Úcta, zodpovědnost a práva zvířat

Linzey zdůrazňuje, že lidé mají mít vůči zvířatům úctu (*reverence*). Zdůrazňuje především spolu s A. Schweitzerem, že se zvířaty máme stejný původ. Schweitzer a spolu s ním i Linzey mluví o posvátnosti života a úcta vůči každému živému tvorů je tedy na místě. Zároveň Linzey připomíná, že téma hodnoty zvířat a úcty k nim je sice obsaženo v Písmu, ale v pozdější tradici bylo opomíjeno.²⁹⁶

Zodpovědnost (*responsibility*) vůči zvířatům je pro katolickou teologii podle Linzeyho téměř neznámým pojmem. Rozebírá nauku Tomáše Akvinského a ukazuje, že Tomáš vztahuje spravedlnost a dobrotivost pouze na vztah vůči lidem a Bohu. Zvířata nemají rozum a nemají také žádná práva. Linzey toto Tomášovo stanovisko napadá jednak tím, že poukazuje na jistý intelekt zvířat a také tím, že nesdílí přesvědčení, že zvířata jsou stvořena pouze pro potřeby člověka. Podle Linzeyho má člověk jistou zodpovědnost vůči zvířatům, ačkoli o její konkrétní podobě nemluví.²⁹⁷

Linzey přichází z konceptem tzv. *theos-rights*. Jedná se o jeden z klíčových pojmů jeho nauky. Pojem *theos-rights* vyjadřuje přesvědčení, že stvoření je určeno výhradně pro Boha. Linzey vyzývá k překonání antropocentrického pohledu, podle kterého stvoření slouží potřebám člověka. Dále tento koncept zdůrazňuje vztah Boha vůči stvoření. Každý tvor je dobrý, požehnaný. Bůh své tvory miluje, protože sám je Láska. Bůh je udržuje v bytí. Pokud tedy je stvoření zaměřeno na Boha a Bůh se stará o stvoření, jak by se mohl člověk stavět proti

²⁹⁵ Budu čerpat primárně z Linzeyho monografie *Animal Theology*.

²⁹⁶ Srov. *ibid.*, s. 3-5.

²⁹⁷ Srov. *ibid.*, s. 12-19.

stvoření? Jednání člověka vůči zvířatům je také otázkou spravedlnosti. Dávat jim to, co jim právem náleží. Z tohoto titulu existují také morální provinění proti zvířatům.²⁹⁸ Tento koncept odmítá nadvládu člověka nad stvořením. Má-li člověk nějakou autoritu nad zvířaty, je to pozice, která se projevuje službou.

5.2.2. Morální priorita slabých

Dalším typickým prvkem Linzeyho nauky je tzv. morální priorita slabých. Linzey vychází ze skutečnosti vtělení Božího Syna, tedy okamžiku, kdy Bůh sestupuje k člověku. Vyšší k nižšímu. Podobně i v Ježíšově životě vidíme příklon k „nižším“ jako jsou nemocní, opovrhovaní a v tehdejší společnosti i ženy a děti. Linzey si všímá, že autorita se projevuje ve službě. Nadřazené postavení vždy znamená povinnost služby vůči podřízeným.²⁹⁹

Otázkou však zůstává, jestli mezi tyto podřízené a slabší, vůči kterým máme být po Kristově příkladu milosrdní a velkorysí, patří také zvířata. Linzey tvrdí že ano. Můžeme se však ptát, proč zvířata ano a ne i zbytek stvoření. Linzey udává tři důvody pro zvláštní postavení zvířat. Zaprvé je to společný původ, jelikož zvířata byla dle Gen 1 stvořena ve stejný den jako lidé. Zadruhé je to pojem vlády nad stvořením. Pověření k vládě (*Dominium*) nad stvořením (Gen 1,29) se dle Linzeyho týká primárně zvířat a až poté rostlin a neživé přírody. Vláda neznámá vykořisťování ani despotismus, nýbrž účast člověka na Božím jednání se stvořením. Člověk má dohlížet a starat se o stvoření. Jako třetí bod, který naznačuje zvláštní postavení zvířat oproti ostatním tvorům, je smlouva popsaná v Gen 9. Bůh uzavírá smlouvu nejen s člověkem, ale i s „každým živým tvorem, který je s vámi, s ptactvem, s dobytkem i s veškerou zemskou zvěří... (Gen 9,10).

Linzey říká:

„Zvířata tvoří speciální kategorii morálních závazků. Nejlepší a možná i jedinou analogií k této kategorii je vztah rodičů k dětem. Tvrdím, že v obou případech naše specifické vztahy zahrnují i specifické závazky.“³⁰⁰

Linzey tedy zastává názor, že specifická hodnota lidí spočívá v tom, že jsou služebníky. Bohužel zde nemáme prostor, abychom rozebrali například Linzeyho zajímavý pohled na spojení kněžství se starostí o zvířata či ekologií.³⁰¹

²⁹⁸ Srov. *ibid.*, s. 24-27.

²⁹⁹ Srov. LINZEY, *Animal Theology*, s. 31-33.

³⁰⁰ *Ibid.*, s. 36.

³⁰¹ Srov. *ibid.*, s. 52.

5.2.3. Vegetariánství

Linzey si všímá textu Gen 1,29-30, ve kterém se píše o vegetariánství prvních lidí. Z tohoto textu plyne jeho přesvědčení, že vegetariánství je biblický ideál.³⁰² Jezení masa, které je dodatečně povoleno v Gen 9,3, vnímá jako následek hříchu. Zabíjení zvířat pro maso je realitou světa porušeného hříchem, ale není Bohem plánované a chtěné. I v případě, kdy člověk zabije z nutnosti, musí pamatovat, že není pánem nad životem (ani zvířat), ale Bohu.³⁰³

Biblické texty podle Linzeyho stále považují zabití zvířete za špatný čin a neumenšují jeho závažnost. Bůh je dárce života a dává ho i zvířatům. Právo nad životem má tedy Bůh a ne člověk.³⁰⁴ Božím ideálem je harmonie se stvořením, jak ji popisuje Iz 11, což je v rozporu s ospravedlňováním zabíjení zvířat. Vegetariáni se dle Linzeyho s textem Gen 9,3 takto: „Teď už není nezbytné zabíjet pro jídlo, jak tomu bylo dříve.“³⁰⁵ Pokud člověk musí zabíjet pro jídlo a nemá jinou možnost, pak je takové jednání dovoleno. Linzey tvrdí, že: „Ti jedinci, kteří si volí vegetariánství, tak mohou dělat s vědomím, že žijí blíže biblickému ideálu míru, než jejich současníci, kteří jedí maso.“³⁰⁶

Linzey se zabývá také příkladem Ježíše Krista. V evangeliu dle něj existuje jen jedna explicitní zmínka, že Ježíš jedl maso, totiž když jedl rybu s apoštoly. Linzey dokonce zpochybňuje masitý pokrm na Poslední večeři. Jak ale vysvětlit, že Ježíš jedl maso (rybu), což považuje za skutek disharmonie s Bohem a jeho stvořením? Linzey nabízí 4 možná řešení. Zaprvé je možné, že Ježíš byl vegetarián. Takto Ježíše vyličují některá apokryfní evangelia³⁰⁷ a nabízí se teorie, že Ježíš byl esénem. Dalším návrhem je tvrzení, že Ježíš nebyl dokonalý v každém myslitelném ohledu. Tento pohled však i samotný Linzey považuje za nepodložený. Třetí návrh považuje zabití ryby za morálně indiferentní. Práva zvířat se odvozují od jejich vědomí a inteligence. Podle Linzeyho se liší morální status skutků ke zvířatům, u kterých nevíme, jaké mají vědomí a inteligenci vůči těm, které prokazatelně cítí bolest a mají vědomí. Poslední odpověď spočívá v tvrzení, že v Ježíšova doba může být považována za situaci nutnosti, kdy nebyla dostupná vegetariánská strava. K této poslední variantě se Linzey kloní. Dále připomíná texty Písma, ve kterých Ježíš mluví či jedná se zvířaty ohleduplně.

³⁰² Srov. *ibid.*, s. 126.

³⁰³ Srov. *ibid.*, s. 125-128.

³⁰⁴ Srov. LINZEY, *Animal Theology*, s. 130.

³⁰⁵ Srov. *ibid.*, s. 131.

³⁰⁶ Srov. *ibid.*, s. 132.

³⁰⁷ Např. Evangelium ebionitů.

5.2.4. Pokusy na zvířatech

Podívejme se, jak se Linzey vypořádává z praktickou otázkou pokusů na zvířatech.

Při hledání postoje vůči pokusům na zvířatech vychází Linzey z vnímání hodnoty zvířat. Jestliže mají zvířata zvláštní hodnotu pro Boha, mají ji mít i pro člověka.³⁰⁸ Dále tvrdí, že zvířata nesmí být redukována na pouhé věci či materiál. Neříká, že nemohou být nikdy použita pro potřeby člověka, protože existují způsoby, jak se zvířaty harmonicky jednat k prospěchu obou stran.³⁰⁹ Navíc údělem zvířat není služba lidem. Mají vlastní poslání, které je těmito experimenty narušeno. Linzey připouští, že experimenty mohou přinést mnoho dobrého (v konkrétních případech by pokusy i dovolil). Ale nikdy se nejedná o dobro absolutní. Zvířata nelze dle Linzeyho nahlížet jako nižší bytosti, které, třebaže jsou hodnotné, mohou být vyměněny za nějaký větší prospěch pro lidi. Nejde však pouze o vnímání hodnoty zvířat, ale také o naše zodpovědné chování vůči nim. Závěrem je tedy, že Linzey nepřipouští pokusy na zvířatech, protože při nich jsou zvířata redukována na věc či prostředek.³¹⁰

5.3. Charles Camosy

Charles Christopher Camosy pochází z amerického státu Wisconsin. Vystudoval na University of Notre-Dame a nyní učí křesťanskou etiku na Fordham University v Bronxu. Zabývá se lékařskou etikou, morální teologií, sociální naukou církve, antropologií a také etikou zacházení se zvířaty. Mezi jeho aktivity také patří odborné diskuze s nekřesťanskými filozofy, zvláště etiky. Je známý jako jeden z největších odborníků na etiku Petera Singera, s kterým vedl několik debat. Mezi jeho významné publikace patří: *Peter Singer and Christian Ethics: Beyond Polarization* (2012), ve které shrnuje diskuzi s Peterem Singerem a *For Love of Animals: Christian Ethics, Consistent Action* (2013), což je kniha věnovaná přímo vztahu člověka vůči zvířatům. Nyní se pokusím shrnout základní myšlenky a pozice Ch. Camosyho, obsažené v této knize.

5.3.1. Biblické inspirace

Camosy nejprve komentuje první zprávu o stvoření. Z té dle něj vyplývá, že stvoření je dobré, má svou hodnotu nezávisle na člověku. Boží obraz pomáhá člověku dívat se na svět takovým pohledem, jako se dívá Bůh a vede nás k správnému chápání vlády nad zvířaty. Camosy podobně jako i Linzey říká, že pravá vláda je vždy služebná. Ježíš se staral o zranitelné

³⁰⁸ Srov. LINZEY, *Animal Theology*, s. 101.

³⁰⁹ Srov. *ibid.*, s. 107.

³¹⁰ Srov. LINZEY, *Animal Theology*, s. 105-106.

a potřebné a lidé jsou k podobnému postoji voláni i v rámci své nadvlády nad stvořením.³¹¹ Novým prvkem je Camosyho interpretace 2. zprávy o stvoření, kdy si všimá, že Bůh předvedl zvířata před Adama, aby si z nich vybral společníka. Ten ovšem není spokojený a následuje stvoření ženy. Camosy ale z textu vyvozuje, že Boží vůli bylo, aby zvířata byla lidem společníky.³¹²

Další zajímavostí je Camosyho pochybnost, zda Ježíš opravdu jedl maso. Pokouší se dokázat, že při poslední večeři Ježíš nejedl beránek.³¹³ Nakonec ale musí připustit, že jedl alespoň rybu (Lk 24,43). Camosy, jako křesťanský vegetarián hledá způsob, jak si tuto Ježíšovu praxi vysvětlit. Odpovědí mu je 4. Linzeyho vysvětlení, totiž, že Ježíš byl v situaci nutnosti, kdy varianta vegetariánství nebyla snadno dostupná.³¹⁴ V dnešním světě je situace odlišná, takže Camosy předpokládá, že dnes by Ježíš vegetariánem byl.

Další výzvou, před kterou Camosy stojí je text Sk 10,13-15, kde Petr dostává příkaz: „Vstaň, Petře, zabíjej a jez.“ (Sk 10,13). Text ovšem interpretuje ve světle Sk 10,34, kde Petr říká, jaký smysl pro něj ono zjevení mělo. Camosy uzavírá tím, že text nic nevyovídá o zvířatech. Podobně se vypořádává i s příběhem vyhnání démonů do prasat, která jsou následně utopena (Mk 5,1-20).

5.3.2. 7 principů

Camosy analyzuje Písmo, teology i Katechismus a jmenuje 7 obecných principů, podle kterých pak přistupuje k praktickým otázkám. Tyto principy zní:

1. Napodobování Ježíšovy lásky znamená chovat se nenásilně.
2. Napodobování Ježíšovy lásky znamená preferovat ty nejvíc zranitelné.
3. Napodobování Ježíšovy lásky znamená odmítnutí lásky k penězům, zisku a konzumismu.
4. Lidé jsou povoláni být dobrými pastýři stvoření a starat se o něj spolu s Ježíšem jako naším hlavním příkladem dobrého správcovství.
5. Celé stvoření je Bohem stvořeno jako dobré, nezávisle na zájmech lidí.
6. Zvířata jsou stvořena Bohem, aby byla našimi společníky a ne jídlem.
7. „Potřeba“ je jedinou věcí, která ospravedlňuje působení bolesti a smrti zvířatům.³¹⁵

³¹¹ Srov. CAMOSY, *For love of animals*, s. 57-58.

³¹² Srov. *ibid.*, s. 46-47.

³¹³ Na toto tvrzení prý ukazují 3 indicie. 1. Ježíš a učedníci prý často porušovali zvyky. 2. Není jisté, jestli Poslední večeře byla opravdu velikonoční paschou. 3. Není jisté, zda se opravdu podával beránek. Kdyby tam byl, Ježíš by využil jeho symboliku. Srov. *ibid.*, s. 53.

³¹⁴ Srov. *ibid.*, s. 54-55.

³¹⁵ CAMOSY, *For love of animals*, s. 129.

Tyto principy jsou až na body 6 a 7 nesporné. U bodu 2 má většina teologů problém vztáhnout starost o trpící, chudé, nemocné také na zvířata. Jinak jsou tyto zásady vhodným shrnutím základních postojů v našem tématu. Nejde jen o teologické principy, ale také, a možná především, o rady do praxe lidí, kteří pracují se zvířaty.

5.3.3. Průmyslové chovy

V otázce velkochovů či průmyslových chovů připomíná Camosy především riziko redukce zvířete na materiál či věc.³¹⁶ Na příkladech z praxe podložených studiemi ukazuje, v jakých podmínkách jsou chovány jednotlivé druhy zvířat v průmyslových chovech. Tyto chovy jsou často motivované pouze touhou po zisku a neberou ohled na vlastní hodnotu či utrpení zvířat. Navíc Camosy tvrdí, že průmyslové chovy jsou „násilnými strukturami hříchu“. Ukazuje jejich negativní důsledky jak pro lidskou společnost (zánik malých farem, riziko infekčních chorob přenosných na člověka).³¹⁷ Křesťan by měl, dle Camosyho, nejen odmítat produkty těchto chovů, ale také se aktivně podílet na jejich zániku. Průmyslové chovy totiž porušují zásady Katechismu, který požaduje vlídné zacházení se zvířaty a často i zbytečné způsobování utrpení.³¹⁸

5.3.4. Vegetariánství

Camosy je známý především jako neochvějný zastánce vegetariánství. Z předchozího bodu vidíme, že využívání produktů průmyslových farem je dle Camosyho nedovoleno. Zvířatům dle Katechismu můžeme působit utrpení a smrt jen v situaci potřeby (*need*). Camosy se tedy ptá: „Musíme jíst maso?“ A odpovídá, že jsou dva důvody pro kladnou odpověď. Jednak proto, že maso je levné a jednoduché a jednak proto, že nám dělá potěšení. Obojí však nesplňuje požadavek potřeby. Někdo může namítat, že lidé, co si kupují hotové výrobky, už sami zvířeti bolest nezpůsobují. Musíme však zvážit koncept kooperace se zlem. Podle něj i odběratelé produktů mají svou zodpovědnost, protože ačkoli sami nekonají nic špatného, tím, že ekonomicky podporují velkochovy, pomáhají jim pokračovat v jejich krutém zacházení.³¹⁹

Camosy dále mluví o zdravotní stránce vegetariánství a předkládá studie, které ukazují, že člověk lze zdravě žít i s vegetariánskou výživou.

³¹⁶ Srov. *ibid*, s. 84.

³¹⁷ Srov. *ibid*, s. 91-94.

³¹⁸ Srov. *ibid*, s. 100-101.

³¹⁹ Srov. CAMOSY, *For love of animals*, s. 103-104.

Závěr

V této práci jsme sledovali nejprve výpovědi teologie o vztahu člověka vůči zvířatům. Nyní můžeme shrnout základní body, které jsou podstatné pro toto téma. První výpovědí je hodnota stvoření. Písmo, tradice i současná nauka katolické církve potvrzuje, že zvířata mají hodnotu sami v sobě jakožto Boží stvoření. Tuto hodnotu musí člověk respektovat a její ignorování zakládá morálně špatné jednání. Zároveň jsme viděli, že stvoření a tím i zvířata mají jakoby zjevitelské poslání, když odráží Boží existenci a krásu. Kromě toho jsme na příkladu sv. Františka z Assisi viděli, jak i zvířata vedou člověka k chvále Boha.

Dalším bodem je lidská nadvláda nad stvořením a tedy i nad zvířaty. Tento bod, zdůrazňovaný především v západní tradici u Augustina a Tomáše Akvinského, se ukázal být napaden především Andrew Linzeyem a dalšími teology z řad *Animal theology*. Přesto však jde o podstatný prvek katolické nauky. Člověk je pánem nad stvořením, ačkoli vhodnějším se ukázal být pojem správce stvoření. Vláda člověka totiž není absolutní, ale je omezena, především morálními normami. Toto správcovství je silně vázané na Boha, který je skutečným vlastníkem. Ukazuje se, že správný vztah člověka vůči zvířatům nelze najít bez vztahu vůči Stvořiteli.

Papežové Jan Pavel II., Benedikt XVI. i František zdůrazňují, že vztah člověka vůči stvoření a zvláště zvířatům souvisí se vztahem k druhým lidem. Způsob jakým se člověk chová vůči druhým lidem, se odráží i na jeho chování vůči zvířatům a i opačně špatné zacházení se zvířaty se může přenést i na vztah vůči stvoření. Na tomto místě chci doplnit, že toto funguje i v kladném smyslu, kdy nás vztah vůči zvířatům může učit trpělivosti, vlídnosti a dát základ i mnoha ctnostem. V opačném rozměru opět připomínáme příklady svatých, jejichž láskyplný vztah vůči bližním se odrážel i na jejich harmonickém vztahu vůči zvířatům.

Spolu s Katechismem jsme zkoumali otázku utrpení zvířat a nyní můžeme shrnout, že ačkoli lidé nesmí působit utrpení či zabíjet zvířata bezdůvodně, je možné připustit zabití či utrpení zvířete, pokud je k němu rozumný důvod. Germain Grisez nám ukázal, že v situacích, kdy se nejedná o základní potřeby člověka, musí být využití zvířete odůvodněno dostatečným rozumným důvodem, který respektuje vnitřní hodnotu živého tvora.

V otázce vegetariánství jsme viděli odlišné přístupy. Od Linzeyho závazného absolutního vegetariánství přes Camosyho umírněnější formu až k Grisezově odmítnutí nutnosti tohoto postoje. Můj názor je následující. Především musíme identifikovat důvod, kvůli kterému člověk přestává jít maso. Je-li důvodem názor, že lidé nemají právo zabíjet zvířata na potravu, jak tvrdí

Tardiff, pak praxí vegetariánství implicitně potvrzuji tento předpoklad, který je ovšem v konfliktu s výpověďmi Písma i církve. Dalším motivem může odpor vůči podmínkách v průmyslových chovech. V tomto případě mi vegetariánství připadá ospravedlnitelné, neboť sleduje dobrý cíl a nechce přispívat k podpoře krutého zacházení se zvířaty. Posledním motivem je přesvědčení, že pokud lze dosáhnout výživy formou, která nezahrnuje zabíjení zvířat, má tato cesta podporovat. Tato argumentace mi připadá správná, ovšem musí být splněna podmínka snadno dostupné a zdraví neškodící vegetariánské stravy.

Představili jsme si některé pozice *Animal theology* a mnohé z nich vykazují metodologické (hermeneutické) nedostatky. Přesto můžeme kladně ohodnotit snahu těchto teologů, kteří upozorňují a bojují za vlastní hodnotu zvířat. Dalším jejich přínosem je důraz specifikum zvířat oproti ostatním tvorům. Teologie zaostává za objevy přírodních věd, které jasně mluví o intelektu, vědomí, schopnosti učit se jako o vlastnostech některých zvířat. Je třeba zohlednit tyto specifika i při hodnocení našeho jednání vůči nim.

Jako nejlepší model vztahu ke stvoření se ukazuje koncept správcovství. Správce využívá své svěřené ovce ale také se o ně stará. Navíc ví, že mu nepatří, ale byly mu svěřeny a on se bude za svou správu jednou zodpovídat.

Anotace

Příjmení a jméno: BERKA, Jan

Instituce: Katedra systematické teologie CMTF UP v Olomouci

Název diplomové práce: Pohled morální teologie na vztah člověka a zvířete

Vedoucí: Mgr. Jan Czudek Th.D.

Počet stran: 80

Počet příloh: 0

Počet titulů bibliografie: 64

Klíčová slova: teologie stvoření

 Animal theology

 vztah člověka vůči zvířatům

 ekologie

 Andrew Linzey

 Deborah Jones

 Charles Camosy

 Laudato si'

 Germain Grisez

Tato diplomová práce se zabývá pohledem morální teologie na stvoření, konkrétně na zvířata. Nejprve čtenáře stručně uvádí do problematiky současné etické diskuze o zvířatech a následně zkoumá příslušné texty Písma, Tradice a Magisteria církve, především pak Katechismus katolické církve. V tomto rozboru se autor snaží najít principy správného postoje vůči zvířatům. V poslední kapitole práce uvádí do problematiky *Animal theology* a zkoumá, jaké podněty tento směr přináší.

Summary

BERKA, Jan: *The human-animal relationship from perspective of moral theology.*

This diploma thesis deals with the Creation, more specifically with animals from the perspective of moral theology. At the beginning it presents a brief introduction to recent ethical discussion of animals. Then brings to attention relevant texts of Scripture, Tradition and Magisterium which are later completed by paragraphs from The Catechism of Catholic Church. In this analysis author attempts to find principles of the correct approach to animals. Final part of the thesis provides an insight to *Animal theology* and examines new ideas brought by this theory.

Seznam použitých zkratek

AAS	Acta Apostolicae Sedis
CA	Centessimus annus
CV	Caritas in veritate
DDT	Dichlor-difenyl-trichlor-etan (insekticid)
EG	Evangelii gaudium
GMO	Geneticky modifikované organismy
GS	Gaudium et spes
KKC	Katechismus katolické církve
LS	Laudato si'
MTK	Mezinárodní teologická komise
PBK	Papežská biblická komise
PETA	People for Ethical Treatment of Animals
S.c.g.	Summa contra gentiles
S. Th.	Summa Theologica

Biblické knihy jsou citovány podle zkratek užívaných v ekumenickém překladu.

Bibliografie

Prameny:

AUGUSTIN, *De moribus Manichaeorum*, In SCHAFF Philip (ed.), *Nicene and post-Nicene Fathers*, New York: Cosimo Classics, 2007. ISBN 978-1602065963.

AUGUSTIN, *O Boží obci, knih XXII*, Praha: Vyšehrad, 1950.

BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2010“ in *Acta České biskupské konference*, Vol. 5 (2010), s. 37-48.

BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007“ in *Acta České biskupské konference*, Vol. 2 (2007), s. 5-15.

BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2008“ in *Acta České biskupské konference*, Vol. 3 (2008), s. 55-64.

BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate* z 29. června 2009, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-414-9.

Bible: Písmo svaté Starého a nového zákona (včetně deuterokanonických knih), Český ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost, 2001.

BONAVENTURA, *Legenda maior*, In POSPÍŠIL C. V. (ed.) *Františkánské prameny*. 2. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001, s. 359-461. ISBN 80-7266-073-X.

CAMOSY, C., *For love of animals: Christian ethics, consistent action*, Ohio: Franciscan Media, 2013. ISBN 978-1616366629.

Catechismus catholicae ecclesiae. Città del Vaticano: Libreria Ed. Vaticana, 1997. ISBN 8820924285.

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN: 80-7192-467-9.

FRANTIŠEK (papež), *Evangelii Gaudium, Apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*, Praha: Paulínky, 2014. ISBN 978-80-7450-118-0

- FRANTIŠEK (papež), *Homilie při inaugurační mši svaté 19. 3. 2013*. AAS 105 [2013] 383f, Český překlad dostupný z <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=17984> [cit. 2016-04-09].
- FRANTIŠEK (papež), *Laudato si'* z 24. května 2015, Praha: Paulínky, 2015. ISBN 978-80-7450-187-6.
- GRISEZ, G., *The Way of the Lord Jesus*, vol. II, *Living a Christian life*, Quincy: Franciscan Press, 1993. ISBN 978-0819909619.
- GRISEZ, G., *The Way of the Lord Jesus*, vol. III, *Difficult Moral Questions*, Quincy: Franciscan Press, 1997. ISBN 978-0819909817.
- JAN PAVEL II., *Centessimus annus* z 1. května 1991, In *Sociální encykliky: 1891-1991*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- JAN PAVEL II., *Evangelium vitae* z 25. března 1995, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-139-3.
- JAN PAVEL II., *Fidei depositum in Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.
- JAN PAVEL II., *General Audience 17 January 2001* [online], Dostupné z <https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001.index.3.html>. [cit. 2012-10-30].
- JAN PAVEL II., *Inter sanctos*, AAS 71 [1979], 1509f.
- JAN PAVEL II., *Katecheze z generální audience 10. ledna 1990*. [online] Italský originál dostupný z https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/audiences/1990/documents/hf_jp-ii_aud_19900110.html. [cit. 2016-04-15]. Anglický neoficiální překlad dostupný z <http://totus2us.com/teaching/jpii-catechesis-on-god-the-holy-spirit/the-creative-action-of-the-divine-spirit/>. [cit. 2016-04-15].
- JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis* z 30. prosince 1987, In *Sociální encykliky: 1891-1991*, Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

- JAN PAVEL II., *To Members of the Pontifical academy of sciences* 23. 10. 1982. [online],
Dostupné z
<http://www.casinapioiv.va/content/accademia/en/magisterium/johnpaulii/23october1982.html> [cit. 2016-04-15].
- JAN PAVEL, *Message for celebration of the World Day of Peace 1990* [online], Dostupné z
<https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace.index.html>. [cit. 2016-04-15].
- Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.
- Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- LINZEY, A., *Animal theology*, Champaign: University of Illinois Press, 1995. ISBN 0-252-06467-4.
- PAVEL VI., *Octogesima adveniens* z 14. května 1971, In *Sociální encykliky: 1891-1991*, Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- PAVEL VI., *Populorum progressio* z 26. března 1967 In *Sociální encykliky: 1891-1991*, Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa proti pohanům III*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.
- TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Theologické Summy svatého Tomáše Akvinského* [Doslovný překlad]. Přel. P. dr. Silvestr Braito. Olomouc: Edice Krystal, 1937.

Literatura:

- BERKMANN, J. a DEANE-DRUMMOND, C., „Introduction: Catholic Moral Theology and the Moral Status of Non-Human Animals.“ in *Journal of Moral Theology* Vol. 3. No. 2 (2014), s. 1-11. ISSN 2166-2118.
- BERKMANN, J., „From Theological Speciesism to a Theological Ethology: Where Catholic Moral Theology Needs to Go.“ in *Journal of Moral Theology*, Vol. 3. No. 2 (2014), s. 11-35. ISSN 2166-2118.

- CLEMENT, G., „Animals and Moral Agency: The Recent Debate and Its Implications“ in *Journal of Animal ethics* Vol. 3 N. 1 (2013), s. 1-14.
- COLLINS, J., *Genesis 1-4: a linguistic, literary, and theological commentary*, Phillipsburg, N. J.: P & R Pub., 2006. ISBN 978-0875526195.
- DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum: edizione bilingue*. 4. vydání, Bologna: EDB, 2001. ISBN 8810205626.
- DUMBRELL, W. J., „Genesis 1-3, Ecology, and the Dominion of Man“ *Crux* 21 (1985), s. 16-26.
- FRETHEIM, T. E., „The Book of Genesis“ in *The New Interpreter's Bible: general articles & introduction, commentary, & reflections for each book of the Bible, including the Apocryphal/Deuterocanonical books*. Vol. I., Nashville: Abingdon Press, 2004. ISBN 978-0687278147.
- HAMILTON, V., *The Book of Genesis 1-17*, Grand Rapids: Eerdmans, 2002. ISBN 978-0802825216.
- HRUŠKA, B., *Mýty staré Mezopotámie: Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, Praha: Odeon, 1971.
- JONES, D., „Do Animals Have Souls?“ in *The Ark* [online], No. 186 (2000), dostupné z <http://www.all-creatures.org/ca/ark-186wi2000.html>. [cit. 2012-10-30].
- JONES, D., *The School of Compassion: a Roman Catholic theology of animals*. Leominster: Gracewing Ltd, 2009. ISBN 978-0852447314.
- MATHEWS, K., *The New American Commentary: Genesis 1-11:26*, Nashville.: Broadman & Holman Publishers, 2005. ISBN 0805401016.
- MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba: lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-971-9.
- MORITZ, J. M., „Animals and the Image of God in the Bible and Beyond“ in *Dialog* Vol. 48. N. 2 (2012), s. 134-146. ISSN 1540-6385.

- MORITZ, J. M., „Martin Luther and the Medieval Saints among the Animals“ in *Dialog* Vol. 51. N. 1 (2012), s. 7-12 . ISSN 1540-6385.
- PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Bible a morálka: biblické kořeny křesťanského jednání*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-367-8.
- PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Inspirace a pravda Písma svatého: slovo, které pochází od Boha a mluví o Bohu pro spásu světa*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7195-872-7.
- PASSMORE, J., „Treatment of animals“ in *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36. No. 2 (1975), s. 195-218. ISSN 0022-5037.
- PETA, „John Paul II: A Saint to Animals“ [online], Dostupné z <http://www.peta.org/blog/pope-saint-animals/> [cit. 2016-03-05].
- PETA, „Pope Benedict XVI Continues Tradition of Papal Concern for Animals“ [online], Dostupné z <http://www.peta.org/features/pope-benedict-xvi/>. [cit. 2016-03-05].
- PIUS V., *De salute gregis Dominici*, In THALER J., „No Bull: Pius V and Bullfighting“ in *Satya* [online], n. 10 (1997), dostupné z <http://www.satyamag.com/nov97/>. [cit. 2012-10-30].
- POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, 2. vyd., Praha: Krystal OP, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-8071954651.
- RATZINGER, J., *Bůh a svět. Tajemství křesťanské víry. Rozhovor s Peterem Seewaldem*. 3.vyd., Brno: Barrister &Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-49-7.
- RATZINGER, J., SCHÖNBORN, CH., *Malý úvod do Katechismu katolické církve*. Praha: Nové město, 1994. ISBN 80-901542-4-7.
- SINGER, P., *Osvobození zvířat*. Praha: Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3.
- ŠKODA, P., *Čisté a nečisté. Studie o závaznosti rozlišování čistého a nečistého masa určeného k jídlu pro Kristovy následovníky*. [online], Dostupné z http://biblickestudie.cz/studie/ciste_neciste.pdf. [cit. 2016-04-10].
- TARDIFF, A., „A Catholic Case for Vegetarianism.“ in *Faith and Philosophy* Vol. 15. N. 2 (1998), s. 210-220. ISSN 2153-3393.

VANTASSEL, S., *Dominion Over Wildlife?: An Environmental Theology of Human-Wildlife Relations*, Wipf and Stock Publishers, 2009, Kindle Edition.

WENHAM, G. J., *Genesis. 1-15*. Vol. I., Waco: Word books, c1987. ISBN 0849902002.

WESTERMANN, C.. *Genesis 1-11*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972. ISBN 3534052846.

WHITE, L., „The historical roots of our ecological crisis.“ in *Science* Vol. 155. N. 3767 (1967), s. 1203–1207. ISSN 0272-4634.

ZIEGLER, J. J., „Catholics, the Environment, and a Culture of Waste” in *The Catholic World Report* [online], Dostupné z <http://www.catholicworldreport.com/> [cit. 2016-04-15].